

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Jakub Frynta

Nestor Ivanovyč Machno a bolševismus

Nestor Ivanovych Makhno and Bolshevism

Praha 2022

vedoucí práce: prof. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Upřímné poděkování směřuje prof. PhDr. Františku Stellnerovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, inspiraci, vstřícnost a za veškerý věnovaný čas, který vedl ke zdokonalení bakalářské práce. Zároveň bych chtěl poděkovat mé rodině, zejména Mgr. Vladimíře Fryntové, za neutuchající podporu při studiu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Jaroměři dne 15.05. 2022.

.....
Jakub Frynta

Abstrakt

Bakalářská práce analyzuje vztahy mezi N. I. Machnem – *machnovštinou* – a bolševiky v letech 1918–1922. Tyto vztahy jsou vzhledem k častým konfliktům a roztržkám charakterizovány jako dynamické. Práce si klade otázky, jaké faktory ovlivňovaly tyto vztahy a jakou roli v nich hrála *machnovština* během občanské války v Rusku. Zabývá se také formováním politických názorů Machna a zkoumá jeho postoj k bolševismu. Autor vychází z předpokladu, že vztah Machna k bolševikům byl primárně formován na základě optimistické vize vybudování anarchistické společnosti. Tato vize nepřímo transformovala *machnovštinu* na „prodlouženou ruku bolševismu“. Metodologicky se práce opírá o politické dějiny. K pochopení politického jednání protagonisty je použita biografická metoda. Vztahy mezi Machnem – *machnovštinou* – a bolševiky lze charakterizovat jako ambivalentní. Byly založeny na stejných zájmech, spočívajících v porážce Bílé armády, ale v odlišných cílech, které postupně směřovaly ke konfrontaci. I přes to *machnovština* do jisté míry pomohla rychleji upevnit moc bolševiků v Rusku.

Klíčová slova

Nestor Ivanovyč Machno, *machnovština*, bolševismus, anarchismus, ruská občanská válka, Ukrajina

Abstract

The bachelor thesis analyses the relations between N. I. Makhno – makhnovshchina – and the Bolsheviks in the years 1918–1922. These relationships are characterised as dynamic due to frequent conflicts and divisions. The thesis asks what factors influenced these relations and what role the makhnovshchina played in them during the civil war in Russia. It also examines the formation of Makhno's political views and explores his attitude towards Bolshevism. The author assumes that Makhno's relationship with the Bolsheviks was primarily shaped by his optimistic vision of building an anarchist society. This vision indirectly transformed makhnovshchina into an 'extended arm of Bolshevism'. Methodologically, the work is based on political history. The biographical method is used to understand the political actions of the protagonist. The relationship between Makhno – makhnovshchina – and the Bolsheviks can be characterized as ambivalent. They were based on the same interests, consisting in the defeat of the White Army, but with different objectives, which gradually led to confrontation. In spite of this, makhnovshchina to some extent helped to consolidate the power of the Bolsheviks in Russia more quickly.

Keywords

Nestor Ivanovych Makhno, makhnovshchina, Bolshevism, anarchism, Russian Civil War, Ukraine

Obsah

Úvod	7
1. Geneze vztahu <i>machnovštiny</i> a bolševismu	19
1.1. Formování politických názorů N. I. Machna	19
1.2. Setkání N. I. Machna s V. I. Leninem	24
2. První spojení s bolševiky	34
3. Rozpad „rudo-černé aliance“	48
4. Druhé spojení: Starobělská dohoda a zrada bolševiků	63
5. <i>Annus horribilis machnovštiny</i> a exodus N. I. Machna	86
Závěr	105
Seznam použitých pramenů a literatury	111

Úvod

V ruské revoluci se podle britského historika Ch. Reada skrývalo mnoho „revolucí“, které se odehrávaly v kaleidoskopickém procesu s celou řadou výsledků.¹ Geografická rozmanitost ruského impéria způsobila po únorové revoluci dezintegraci. Formy revoluce byly do značné míry závislé na místních podmínkách.² Jednu z forem představovalo hnutí N. I. Machna – *machnovština*³ – na jihovýchodní Ukrajině v letech 1917–1921 s centrem ve městě Huljajpole. Ztělesňovala jak partyzánské hnutí, tak anarchistické hnutí, jehož politickým rámcem mělo být prosazování zájmů rolnictva. *Machnovština* se tak stala nedílnou součástí ruské revoluce a občanské války, jejím katalyzátorem byla německo-rakousko-uherská okupace, hrozba „kontrarevoluce“ ze strany Bílé armády a politika bolševiků.⁴ V. I. Lenin nastolil bolševický mocenský monopol, jenž spočíval v politice „války proti všem“ a společně s ostatními bolševiky se považoval „za ‚rudý ostrov‘ v ‚zeleném‘ oceánu anti-marxistických ‚rolnických mas‘“.⁵ Rysy občanské války byly do jisté míry spojeny s bolševickými představami o formách překonání ruských „rolnických“ nepokojů.⁶ Následná konfrontace s odlišnými politickými skupinami, která přerostla v otevřený antagonismus, se projevila v ideologicko-politické, sociálně-ekonomické či vojenské oblasti, z nichž každá měla vliv na výsledek občanské války.⁷

Cílem této bakalářské práce je analyzovat vztahy mezi Machnem – *machnovštinou* – a bolševiky. Klade si výzkumné otázky, jaké faktory ovlivňovaly tyto vztahy a jakou roli v nich hrála *machnovština* během občanské války. Například český historik M. Reiman označil vztahy Machna s bolševiky jako „podivné“, a trefně poznamenal, že „jeho vztahy s představiteli sovětské moci tak provázely časté konflikty a roztržky“.⁸ Problematika tohoto vztahu je jednou z „částí mozaiky“, která odhaluje důvody definitivního vítězství bolševiků. Generál A. I. Děnikin o ruském anarchismu uvedl, že „byl v praktické činnosti hnutí po celou dobu ruských nepokojů jednou tragickou fraškou“.⁹ Jeho názor na roli Machna během občanské války může

¹ READ, *From Tsar to Soviets*, s. 150.

² BADCOCK, *The Russian Revolution: Broadening Understandings of 1917. History Compass*. 2008, no 6, s. 257–258; srov. GRAZIOSI, *A Century of 1917s: Ideas, Representations, and Interpretations of the October Revolution, 1917–2017. Harvard Ukrainian Studies*. 2019, vol. 36, no. 1–2, s. 12.

³ Srov. POSADSKIJ, (eds.), *Atamanščina i partizanščina v Graždanskoj vojně: iděologija, vojennoje učastije, kadry. Sbornik statěj i matěrialov*. M.: AIRO-ChChI, 2015.

⁴ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 5.

⁵ DORNIK, (eds.), *The emergence of Ukraine*, s. 27, 8. Lenin byl již od začátku občanské války přesvědčen o nutném boji proti „vykořisťovatelům“: srov. LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 35, s. 268.

⁶ KRIVEN'KIJ, *Anarchistskoje dviženije v Rossii v pervoj četverti XX veka*, s. 288.

⁷ *Ibidem*, s. 289.

⁸ REIMAN, (ed.), *Zrod velmoci*, s. 169.

⁹ DĚNIKIN, *Očerki rusckoj smuty*, vol. 5, s. 134.

být provokativní, a jak se později ukázalo, vzájemné vztahy Machna s bolševiky se staly zvláště tragickou stránkou v historii *machnovštiny*.¹⁰

Bakalářská práce vychází z předpokladu, že Machnova vize vytvoření anarchistické společnosti formovala vztahy *machnovštiny* k bolševikům. Autor se tak do jisté míry opírá v rámci historiografie *machnovštiny* o interpretaci ruského historika A. V. Šubina.¹¹ Hnacím motorem hnutí bylo nadšení vytvořit naprosto rozdílný a spravedlivý svět oproti „světu starému“, který představoval samoděržaví. Ideje v revolučním období se tak staly příčinou kromě katastrofálního stavu ruského impéria také dědictvím drsných životních podmínek na venkově.¹² V bakalářské práci je použita historická metoda. Z metodologického hlediska se opírá o koncept politických dějin s využitím biografické metody. Koncept politických dějin staví do popředí ideologii, sociální a ekonomické podmínky jako příčinu dějů, které následně vztahy formovaly. Politické jednání je založeno na kolektivních zájmech určité sociální skupiny, jež je reprezentována skrze hnutí – *machnovštinu*.¹³ V rámci analýzy bylo potřeba se seznámit s interpretacemi jiných historiků a použité prameny následně mezi sebou porovnat, aby nedošlo k chybné generalizaci. Autor využívá v kontextu vztahu Machna – *machnovštiny* k bolševikům diachronní a synchronní přístup s důrazem na politické jevy. Konfrontuje výpovědi anarchistických a bolševických pramenů, z nichž většina byla upravována v souladu s politickými zájmy. K osvětlení některých jevů bylo vhodné využít i pohled tzv. „třetí strany“, tedy paměti bělogvardějců, které přispěly ke conceptualizaci této problematiky.

Prostřednictvím biografické metody je analyzováno Machново formování politických názorů, jeho ambice a role v kontextu vztahu s bolševiky a také způsob myšlení, který tento vztah ovlivňoval. Biografická metoda má sloužit jako klíč k pochopení politického jednání. K analýze sloužily paměti samotného Machna, které však sepsal až ve francouzského exilu. Hlavním rizikem je přijetí perspektivy protagonisty a ztracení přehledu o celkovém rámci.¹⁴ Aby byla zachována objektivita, bylo potřeba využít i svědectví jiných anarchistů, bolševiků či dobový tisk. Navíc Machnovy vzpomínky nekryjí celé mapované období a historik je odkázán na svědectví členů *machnovštiny*. V textu je vzhledem k vytyčeným badatelským otázkám opomenut výzkum legend a mýtů o Machnovi. Autor také „demaskoval“ archetyp Machna

¹⁰ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženija na Ukrajině, 1918-1921*, s. 19.

¹¹ A. V. Šubin poukazoval na to, že závěrečná fáze ruské revoluce v letech 1921–1922 měla anarchistickou povahu. Srov. ŠUBIN, *Machno a jeho vremena*, s. 275–290.

¹² STITES, *Revolutionary Dreams*, s. 38–41; srov. SMITH, *The Historiography of the Russian Revolution 100 Years On. Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. 2015, vol. 16, no. 4, s. 748.

¹³ Srov. MERGEL, Überlegungen zu einer Kulturgeschichte der Politik. *Geschichte und Gesellschaft*. 2002, vol. 28, no. 4, s. 574–606.

¹⁴ HANUŠ, SUK, *Dobrodružství historické interpretace. The Adventure of Historical Interpretation*, s. 129–131.

jakožto následovníka J. I. Pugačova¹⁵ a vůdce vzpoury na Ukrajině. Ve snaze dekonstruovat pojetí Machna jako pouhého „bandity“ se na základě metody sondy ukázalo, že mu byla v některých případech bolševiky přisuzována klíčová role k pochopení situace na jihovýchodní Ukrajině a Machno byl hodnocen na základě sympatií jednotlivců. Autor využívá materiály ukrajinských historiků založených na orálních historických metodách. Ty přispěly k tomu, jak vnímali roli Machna i obyčejní lidé v rámci vztahu s bolševiky.¹⁶ Většina rolnictva se *de facto* na jihovýchodní Ukrajině shodla na heslech jako „sověty bez komunistů“ či „moc radám, ne stranám“¹⁷, jejichž podstata byla anarchistická¹⁸ a Machno se tak jevil jako jejich „vykonavatel“.

Nevydaných pramenů, jež se týkají problematiky vztahu Machna a bolševismu, je v České republice zanedbatelný počet. Archivní prameny vztahující se k Machnovi a *machnovštině* se nacházejí v Archivu Ministerstva zahraničních věcí, ve Vojenském ústředním archivu a v Archivu Kanceláře prezidenta republiky.

Archiv Ministerstva zahraničních věcí má k dispozici několik dokumentů, které se týkají Machnova exilu v Polsku v letech 1922–1924 a mapují zde jeho činnost na základě „politických zpráv“ z Vyslanectví Československé republiky ve Varšavě. Zprávy obsahují úryvky z polského tisku jako například *Kurier Poranny*. Konkrétně se jedná například o „*Otevřený list atamana Machna k Polákům*“, ve kterém kritizoval Polsko za přístup k politickým emigrantům. Další zpráva obsahuje informace o neúspěšném pokusu Machna spáchat sebevraždu. V rámci vztahu Machna a bolševiků jsou klíčovými prameny jeho dva rukopisné dopisy, ve kterých žádal T. G. Masaryka o povolení k příjezdu do Československa a ve kterých také prosil o poskytnutí útočiště před bolševismu v době, kdy probíhala tzv. Ruská pomocná akce.

Ve Vojenském ústředním archivu se nachází poměrně malé množství materiálů. Jedná se převážně o informativní dokumenty jako jsou svodky a tiskové zprávy o situaci na jižní frontě. Tyto písemnost pravděpodobně sesbíral bělogvardějský generál V. V. Černavin (1877–1956), který proti machnovcům bojoval. Archiv také disponuje složkou pojmenovanou *O machnovskom dviženiji*, která obsahuje chronologii bojů mezi Bílou armádou a machnovci. Ve složce se nachází také dokument, který se stručně zabývá charakteristickou *machnovštinou*,

¹⁵ Srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 137.

¹⁶ Například: *Zavantažyty Usna istorija Stepovoji Ukrajinny*, vol. 1. Zaporizžja: Tandem, 2008.

¹⁷ Srov. VELYCHENKO, *State Building in Revolutionary Ukraine*, s. 290–291; srov. GILLEY, The Ukrainian Anti-Bolshevik Rising of Spring and Summer 1919. Intellectual History in a Space of Violence. *Revolutionary Russia*. 2014, vol. 27, no. 2, s. 109–131.

¹⁸ ŠUBIN, *Machno a jeho vremja*, s. 289.

avšak jejího vztahu k bolševismu jen minimálně. Dokumentu chybí titulní strana a je pravděpodobné, že autorem je již výše zmíněný Černavin, který ho sepsal ve 30. letech. Vojenský ústřední archiv má také ve fondu VKPR k dispozici kopii Machnova dopisu. Jeho český překlad je i v Archivu Kanceláře prezidenta republiky a je již publikován.¹⁹

Bakalářská práce se zejména opírá o vydané prameny v ruském, ukrajinském, anglickém, polském, francouzském, okrajově v českém a německém jazyce. Využívá také digitalizované prameny a literaturu. Ty je možné nalézt například na platformě *The Anarchists Library*²⁰, ve které se nachází dokumenty vztahující se k problematice anarchismu. Materiály mohou mít však různé formátování textu a v tom případě nejsou čísla stran v souladu s originálním fyzickými dokumenty. Mezi další velmi cenné platformy sloužící k bádání patří například digitální Archiv N. I. Machna, ve kterém se nacházejí jeho eseje, paměti, rozkazy bolševiků a další materiály.²¹ Digitální zdroje k Machnovi a *machnovštině* poskytuje také portál *makhno.ru*.²² Ten shromažďuje kromě pramenů literaturu a články, které souvisí s analyzovanou problematikou.

Co se týče pramenů osobní povahy k *machnovštině*, klíčovou je kniha anarchisty P. A. Aršinova²³, který je považován za „mentora a vychovatele“ Machna. Setkal se s ním během pobytu ve věznici Butyrka a po propuštění byl se stal Machnovým spolupracovníkem. Jako člen a účastník *machnovštiny* předložil cenné informace, které bolševici nepopisovali. Jeho kniha o *machnovštině* se věnuje období od roku 1917 do léta 1922, kdy podobně jako Machno unikl do exilu.

Aršinovo *opus magnum* doplňují paměti machnovce V. F. Belaše²⁴, které vydal jeho syn A. V. Belaš na základě rukopisů v roce 1993. Belaš byl během občanské války zástupcem Machna a značně ovlivnil chod *machnovštiny*. Ve svých pamětech popisoval revoluční události v období roce 1917 až do srpna 1921, kdy se s Machno rozhodl postupovat směrem k Haliči a on na Kavkaz. Belaš byl během tažení zajat čekisty a odsouzen k trestu smrti, který mu byl zrušen pod podmínkou, že napíše své paměti pravděpodobně k pochopení *machnovštiny*. Byť jeho vydaná kniha nepředstírá „vědeckou objektivitu“, obsahuje citace archivních pramenů, které lze konfrontovat s jinými vydanými a editovanými prameny. Kniha Belaše představuje

¹⁹ Srov. *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Rusové a Ukrajinci*, 2. svazek, s. 189–190. Oproti materiálům z AMZV není zde uveden datum doručení.

²⁰ <https://theanarchistlibrary.org/special/index> [cit. 2022–03–16]. V ruštině: *Bibliotěka Anarchizma*: <https://ru.theanarchistlibrary.org/special/index> [cit. 2022–03–16]. Jedná se o digitální archiv, který poskytuje anarchistické zdroje online: <https://theanarchistlibrary.org/special/about> [2022–03–16].

²¹ <http://www.nestormakhno.info> [cit. 2022–03–16].

²² <http://www.makhno.ru> [cit. 2022–03–16].

²³ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija (1918–1921 gg.)*. Zaporož'je: Dikoje pole, 1995.

²⁴ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*. Kijev, 1993.

společně s se svědectvím Aršinova a pamětmi Machna velmi důležitý pramen pro studium *machnovštiny*.

Dalším klíčovým pramenem jsou paměti Machna, které sepsal až ve francouzském exilu. Ty popisují období od roku 1917 do konce roku 1918. Vyšly ve třech svazích až po jeho smrti. Machno sice nestihl vydat kompletní dějiny *machnovštiny*, ale jeho články v dobových anarchistických časopisech fragmentárně mapují i další období a také jeho názory na bolševismus. Bakalářská práce se opírá a všechny tři svazky Machnových pamětí²⁵, které jsou vydány v knižní edici.²⁶ Jeho paměti dále doplňuje například publikace významného anarchisty Volina (V. M. Eichenbaum)²⁷, který se do jisté míry podílel na budování anarchických principů *machnovštiny*. Volin se během roku 1919 stal členem Machnova hnutí a počátkem následujícího roku byl bolševiky zatčen. Po podepsání Starobělské dohody byl propuštěn, ale poté, co byla dohoda porušena, byl znovu zajat a nakonec roku 1921 z Ruska vyhoštěn. Volin došel k závěru, že „*co se týče komunistické strany a ‚sovětských‘ orgánů, které si revoluci monopolizovaly, musela machnovština po dlouhých zvratech svádět s nimi tvrdý boj a zasadila straně i orgánům řadu významných fyzických i morálních ran*“.²⁸

V bakalářské práci jsou dále využity paměti velitelů Rudé armády. Jedná se například o V. A. Antonova-Ovsejenka²⁹, který podepsal první dohodu s delegací machnovců v roce 1919 a sám Machna navštívil. Bolševik, který nebyl oproti Antonovi-Ovsejenkovi tak benevolentní vůči machnovcům, byl L. D. Trockij³⁰, který *machnovštinu* přímočaře označoval za hnutí „anarcho-kulackých gangů“ a její roli v občanské válce značně generalizoval. Kromě Trockého zpochybnil roli Machna například během tažení proti Wrangelovi vojenský velitel M. V. Frunze³¹, kterému se během roku 1922 podařilo sice Machna porazit, ale ne zajmout. O plánech bolševiků s machnovci v rámci prvního a druhého spojení podává informace čekista F. T.

²⁵ MACHNO, *Russkaja revoljucija na Ukraine*, kn. I, (ot marta 1917 g. po april' 1918 god.). Paříž: Biblioteka Machnovcev, Federacija anarcho-kommunističeskich grupp Severnoj Ameriki i Kanady, 1936; *Russkaja revoljucija na Ukraine*, kn. II, *Pod udarami kontr-revoljucii* (aprel'- ijun' 1918 g.). Paříž: Biblioteka Machnovcev, Federacija anarcho-kommunističeskich grupp Severnoj Ameriki i Kanady, 1936; *Ukrainskaja revoljucija (ijul' - dekabr' 1918 g.)*. Paříž: Komitet N. Machno, 1937.

²⁶ MACHNO, *Spovid' anarchista*. Kyjiv: Knyha Rodu, 2008.

²⁷ VOLINE, *The Unknown Revolution 1917-1921. Struggle for the Real Social Revolution*. 1947 [online]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>

²⁸ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 12.

²⁹ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 3–4. Moskva: Gosudarstvennoje vojennoje izdatěl'stvo, 1932–1933.

³⁰ TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kn. 1. – kn. 2. M.: Vyss. vojen. red. sovet, 1924.

³¹ FRUNZE, *Sobranije sočinenij*, vol. 1, Moskva: Leningrad: GIZ, 1929; FRUNZE, *Izbrannye proizveděnija*. Moskva: Vojennoje izdatěl'stvo sojevogo ministerstva CCP, 1951; FRUNZE, *Neizvestnoje i zabytoje: publicistika, memuary, dokumenty, pis'ma*. Moskva: Nauka, 1991.

Fomin.³² Analýza se opírá též o spisy V. I. Lenina³³, které obsahují jeho korespondenci s dalšími bolševiky. Týkají se například výzev k vyjednávání s Machnem či jeho dehonestacemi.

Kromě pamětí bolševiků jsou také k dispozici vydané prameny převážně institucionální provenience. K nejdůležitějším patří publikace V. P. Danilova a T. Šanina *Nestor Machno: krest'janskoje dviženija na Ukraině*.³⁴ Jejich cílem bylo „zaplnit mezeru“ ve vědeckém bádání a využít materiály z centrálních a místních archivů. Sborník se skládá ze dvou částí, z nichž ta první obsahuje proklamace machnovců, rozkazy bolševiků a svodky mezi lety 1917–1922 a druhá vzpomínky na Machna. K občanské válce však existují i další dokumenty a materiály.³⁵ Archivní prameny v České republice, které z části mapují osud Machna v Polsku, jsou doplněny také o vydané dokumenty v publikaci historiků M. Przyborowského a D. Wierchoše³⁶, kteří vycházeli z fondů polských archivů.

K analýze vztahu mezi Machnem a bolševiky přispívají také paměti bělogvardějců. Například na základě svědectví kubánského kozáka A. G. Škura³⁷ je pravděpodobné, že se bolševici obávali spojenectví *machnovštiny* a Bílé armády. Jejich obava však znovu rezonovala až během září roku 1920, kdy se objevilo podezření z možného spojenectví Machna a Wrangela, o kterém psal bělogvardějec N. V. Gerasimenko.³⁸

V bakalářské práci není opomenut ani dobový tisk. Majoritně se jedná o anarchistická periodika *Dělo truda*, *Anarchičeskij vestnik*, *Volna*, *Probužděnije* či *Le Libertaire*. Do většiny z nich přispíval během svého pobytu ve francouzském exilu Machno a jeho spolupracovníci svými polemickými články. Některé z nich byly vydány a přeloženy do angličtiny.³⁹ Machno se snažil *de facto* na základě publikování svých esejí s bolševismem vyrovnat. Do konce života nemohl s ostatními anarchisty přiznat porážku anarchismu v občanské válce v Rusku, a jak konstatoval americký historik P. Avrich: „*Machnův pád znamenal začátek konce ruské anarchie*.“⁴⁰

³² FOMIN, *Zapiski starogo čekista*. Moskva: Izdatel'stvo političeskoj litěratyry, 1964.

³³ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 35–52. Moskva: Gospolitizdat, 1962–1965.

³⁴ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženija na Ukraině, 1918-1921. dokumenty i matěrialy*. Moskva: ROCCPEN, 2006.

³⁵ *Graždanskaja vojna na Ukraině, 1918–1920*, vol. 1–3. Kijev: Izdatel'stvo „Naukova Dumka“, 1967; *Direktivny komandovanija frontov Krasnoj Armii (1917-1922 gg.)*, vol. 2–3. Moskva: Vojenizdat, 1972–1974; *L'Ukraine Sovietiste: quatre années de guerre et de blocus*. Berlin: Puttkammer u. Mühlbrecht, 1922.

³⁶ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*. Oficyna Wydawnicza Bractwa „Trojka“: Poznań, 2012.

³⁷ ŠKURO, *Graždanskaja vojna v Rossii. Zapiski belogo partizana*. Moskva: DirectMEDIA, 2016.

³⁸ GERASIMENKO, Machno. *Istorik i sovremennik*. 1922, vol. 3, s. 189–193.

³⁹ MAKHNO, *The Struggle Against the State & Other Essays*. CA: AK Press, 1996.

⁴⁰ AVRICH, Russian Anarchists and the Civil War. *The Russian Review*. 1968, vol. 27, no. 3, s. 304.

O Machnově hnutí se začaly objevovat odborné studie již ve 20. letech 20. století. Obsahovaly protichůdné a často diametrálně odlišné závěry. *Machnovština* byla často označována za *partyzánštinu*, „banditismus“ či „maloburžoazní anarchistický živel“. Sovětští historikové v první polovině 20. století připouštěli pozitivní přínos machnovského hnutí k ochraně zájmů rolníků pouze v určitých fázích – v průběhu boje proti německým a rakouským okupantům a proti Děnikinovu režimu.⁴¹ První studie o *machnovštině* byla publikována v září 1921, jejímž autorem byl D. Z. Lebed.⁴² Ten definoval *machnovštinu* jako „konglomerát kulaků“, skládající se ze zločinců a spodiny společnosti, která se hlásila k anarchistické ideologii pouze za účelem boje proti sovětské moci. Jeho kniha je však cenná, protože obsahuje úryvky z dobových anarchistických periodik jako například *Put' k svobodě*. Podobný metodologický přístup použil historik a anarchista I. Těper⁴³, který došel k závěru, že Machnovo hnutí mělo v letech 1919 a 1920 jakýsi „kulacký nádech“. Podle něho se Ukrajina stala „živnou půdou“ pro realizaci Machnova anarchistického experimentu. Těper se domníval, že rok 1920 byl konečným rokem *machnovštiny*, neboť v listopadu bylo hnutí značně ochromeno zradou bolševiků.

Ucelenou koncepci vývoje *machnovštiny* představil sovětský historik M. I. Kubanin⁴⁴, který rozdělil hnutí do tří období. První období se zabývá rokem 1918 a počátkem roku 1919, kdy Machno bojoval proti hejtmanátu. Druhé období se věnuje bolševickému převratu do vyhlášení NEPu. Poslední období je dle Kubanina soustředěno na boj *machnovštiny* proti bolševikům, který skončil únikem machnovců do Rumunska.⁴⁵ Kubanin se především zaměřuje na sociální a ekonomickou charakteristiku *machnovštiny*. Jako příčinu inklinace rolníků k Machnovi považoval neschopnost bolševiků zajistit rolníkům v rámci válečného komunismu dostatečnou životní úroveň. Jeho kniha je cenná díky citacím z archivů a nedostupným materiálům. Po Velkých čistkách ve 30. letech se o Machnovi téměř žádný sovětský tisk nezmínil dalších dvacet let.⁴⁶

Období druhé poloviny 50. let až do 80. let 20. století se vyznačovalo intenzivnějším výzkumem *machnovštiny*. V rámci metodologických přístupů začalo docházet k postupnému

⁴¹ MARMAZOVA, Charakteristika osnovnych etapov machnovskogo dviženija v istoričeskoj literature v 1920-ch godov. *Sovremennaja naučnaja mysl'*. 2020, no. 3, s. 63.

⁴² LEBED', *Itogi uroki trech let anarcho-machnovščiny*. Charkov: Vseukr. gos. izd-vo, 1921.

⁴³ TĚPER (GORDĚJEV), *Machno: „ot jedinogo anarchista“ rumynskogo korolja*. Kijev: Molodoj rabočij, 1924.

⁴⁴ KUBANIN, *Machnovščina: Krest'janskoje dviženije v stěpnoj Ukraině v gody Graždanskoj vojny*. Moskva: Priboj, 1927.

⁴⁵ MARMAZOVA, Charakteristika osnovnych etapov machnovskogo dviženija v istoričeskoj literature v 1920-ch godov. *Sovremennaja naučnaja mysl'*. 2020, no. 3, s. 59.

⁴⁶ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 349; srov. LICHOLAT, *Razgrom nacionalističeskoj kontrrevoljucii na Ukraině (1917–1922 gg.)*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatel'stvo političeskoj literatury, 1954.

útlumu marxistické interpretace, avšak mnozí historici pokračovali v tradici zjednodušených výkladů.⁴⁷ Machnovo hnutí stále pro většinu sovětských historiků představovalo „*nebezpečný kulacký hnus*“, který „*jedovatě ovlivňoval rolnictvo a jednotky Rudé armády*“.⁴⁸ S. N. Semanov v roce 1966 publikoval článek o problematice Machnova hnutí v časopise *Voprosy istoriji*.⁴⁹ Kládl důraz spíše na sociální strukturu *machnovštiny* než na její ideologii. Navíc *machnovštinu* kritizoval za úmyslný boj proti bolševismu a „*avanturismu*“.⁵⁰ V roce 2001 byla vydána jeho další monografie⁵¹, která obsahovala řadu faktických chyb. Vedle toho Semanov „*vydával stále tutéž knihu, v textu prakticky nic neměnil, jen dokresloval drobné úpravy*“.⁵²

Dalším ruským historikem, který ale oproti Semanovi neinterpretoval *machnovštinu* v souladu s dobovou ideologií, byl V. N. Litvinov.⁵³ Machna vnímal jako důležitou osobnost v rámci ruského anarchismu. Vzhledem k tomu, že v Sovětském svazu bylo na Machna nahlíženo jako na „*strůjce pogromů*“, nebyl o jeho publikaci zájem. Jeho práce byla vydána až po jeho smrti v uznávaném časopise *International Review of Social History*.⁵⁴ K dějinám anarchismu a *machnovštiny* přispěl historik S. N. Kaněv⁵⁵, který dospěl k závěru, že silným katalyzátorem anarchických nálad během občanské války byla válka a hladomor.⁵⁶ Ke konci 80. let byla stále *machnovština* jednostranně posuzována jako rolnické povstání. Pozitivní roli *machnovštiny* v boji za zájmy rolnictva proti okupaci rakousko-německými vojsky a proti Děnikinovi byla popírána či zamlčována.⁵⁷

Koncem 80. let v období perestrojky a glasnosti začali někteří ruští a ukrajinští historici dekonstruovat obecné odsouzení Machna jako pouhého „*kontrarevolučního gangstera*“.⁵⁸ Příkladem bylo zveřejnění článku o Machnovi novináře V. A. Golovanova v časopise *Litěraturnaja Gazeta*.⁵⁹ Golovanov předvídal klíčovou charakteristiku západní postsovětské

⁴⁷ MARMAZOVA, Problemnye aspekty v osvečenii machnovskogo dviženija v istoričeskoj literature 50–80-ch godov XX veka *Sovremennaja naučnaja mysl'*. 2020, no. 6, s. 73.

⁴⁸ Ibidem, s. 74.

⁴⁹ SEMANOV, Machnovščina i jeje krach. *Voprosy istorii*. 1966, no. 9, s. 37–60.

⁵⁰ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine* s. 151.

⁵¹ Například: SEMANOV, *Makhno: Podlinnaja Istorija*. AST – PRESS, 2001.

⁵² Recenze historika A. Dubovika: <http://www.makhno.ru/st/107.php> [cit. 2022–03–30].

⁵³ LITVINOV, O četvertom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii meždu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 314–401.

⁵⁴ MEDVEDEV, Vladimir Litvinov: An Obituary. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 311–313.

⁵⁵ KANĚV, *Oktjabr'skaja revoljucija i krach anarchizma*. Moskva: Mysl', 1974.

⁵⁶ Srov. MARMAZOVA, Problemnye aspekty v osvečenii machnovskogo dviženija v istoričeskoj literature 50–80-ch godov XX veka *Sovremennaja naučnaja mysl'*. 2020, no. 6, s. 75.

⁵⁷ Ibidem, s. 77.

⁵⁸ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 152.

⁵⁹ *Litěraturnaja Gazeta*. 1989, no. 5228, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 152.

historiografie, které viděla „revoluci jako začátek cyklu násilí, který neúprosně vedl k hrůzám stalinismu a nacismu a nikoli jako chybný pokus o vytvoření lepšího světa“ a „masovou mobilizaci za motivovanou iracionalismem a agresivitou než rozhořčením nad nespravedlností nebo touhou po svobodě“.⁶⁰ Během perestrojky napsal publikaci o *machnovštině* také ukrajinský historik V. F. Verstjuk, který došel k závěrům, že Machno se ztotožnil s „ruskou revolucí“ a také, že byl do jisté míry příznivcem sovětské moci.⁶¹

V 90. letech se v postkomunistickém Rusku a na Ukrajině uchýlila interpretace *machnovštiny* směrem k revizionismu, který považoval ideologii za „masku reality“.⁶² *Machnovština* tak na jihovýchodě Ukrajiny představovala vzporu rolníků proti válečnému komunismu.⁶³ Machno získal pověst *quasi*-hrdiny, který se stal ztělesněním Stěnka Razina či J. I. Pugačeva.⁶⁴ Často se vytváří zjednodušený obraz rolnického vůdce, jakéhosi atamana nově se objevujících kozáků, kteří oživilí kozácké svobodníky v nových podmínkách, bojovali proti každému [...] neměli vědomý cíl. A v důsledku toho se naznačuje, že *machnovština* je „nesmyslná a nemilosrdná“ lidová revolta.“⁶⁵ Například americký historik R. Stites konstatoval, že Machno navázal na tradici dřívějších povstalců proti samoděržaví.⁶⁶

Až ruský historik A. V. Šubin přispěl k přehodnocení *machnovštiny*. Naznačil, že Machno i jeho stoupenci byli motivováni anarchistickou ideologií.⁶⁷ Jeho zdůraznění anarchismu v rámci *machnovštiny* vedlo k jeho závěru, že v roce 1921 „síla bolševiků visela na vlásku [...] stále byla šance svrhnout režim bolševiků“.⁶⁸ Šubin se ve svých pozdějších publikacích dopouští autoplagiátorství a texty jeho novějších článků jsou často totožné s pasážemi v monografiích. Mezi další klíčové vědecké monografie patří například *Anarcho-kommunističeskije formirovanija N. Machno*⁶⁹ od historika A. V. Timoščuka, který se primárně zaměřil na vojenské aspekty *machnovštiny* na základě rozsáhlého archivního výzkumu.

⁶⁰ SMITH, The Historiography of the Russian Revolution 100 Years On. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. 2015, vol. 16, no. 4, s. 748.

⁶¹ VERSTJUK, *Kombrig Nestor Machno*. Kijev: Akademija nauk ukrajins'koji RSR institutu istoriji, 1990; *Machnovščyna: seljans'kyj povstans'kyj ruch na Ukrajinі*. Kijev: Naukova Dumka, 1991

⁶² FITZPATRICK, Revisionism in Soviet History. *History and Theory*. 2007, vol. 46, no. 4, s. 81.

⁶³ Podobně argumentoval sovětský historik M. I. Kubanin.

⁶⁴ Srov. AVRICH, *Russian Rebels*. New York: Schocken Books, 1972.

⁶⁵ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 6.

⁶⁶ STITES, *Revolutionary Dreams*, s. 64; srov. FITZPATRICK, *Ruská revoluce*, s. 38

⁶⁷ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena: O Velikoj revoljucii i Graždanskoj vojně 1917-1922 gg. v Rossii*. Moskva: URSS, 2014; *Anarchija mat' porjadka: meždu krasnymi i belymi*. Moskva: Eksmo, Jauza, 2005; *Machno i machnovskoje dviženije*. Moskva: MIK, 1998 [online]. Dostupné z: <http://www.machno.ru/lit/book3.php>; ŠUBIN, *Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'ševikov. Žurnal rossijskich i vostočnoj evropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 63–75.

⁶⁸ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 275.

⁶⁹ TIMOŠČUK, *Anarcho-kommunističeskije formirovanija N. Machno, sentjabr' 1917 – avgust 1921 gg.* [online]. Dostupné z: <http://www.machno.ru/lit/book8.php>

Odmítal „romantizaci“ Machna a explicitně konstatoval, že „zločinné myšlenky a činy anarchokomunismu, stejně jako bolševismus, si zaslouží pouze odsouzení“.⁷⁰

Známý ukrajinský historik V. A. Savčenko ve své nejnovější monografii vycházel z premisy, že hlavním cílem *machnovštiny* bylo vybudování nové společnosti – tzv. „Ukrajinské federace práce“, ze které se *de facto* stala „Huljajskopolská republika na kolečkách“ a snažil se přehodnotit postoj k *machnovštině*.⁷¹ Autoři dalších významných monografií jsou ukrajinští historici V. M. Čop a I. I. Lyman, kteří se věnovali působení Machna v Berďansku⁷² a také tzv. bolševické „azovské operaci“⁷³, která měla za cíl zlikvidovat *machnovštinu* koncem roku 1920, a to po porušení Starobělské dohody. Dalšími ze stěžejních historiků, jež se zabývali *machnovštinou*, byl například V. A. Golovanov⁷⁴, který se spíše zabýval spekulacemi o Machnovi, a dále ukrajinský historik V. M. Volkovynskij.⁷⁵

O jakousi „rehabilitaci“ Machna v západních akademických kruzích se pokusil v 70. letech například M. Palič⁷⁶, který chápal *machnovštinu* jako součást „ukrajinské revoluce“.⁷⁷ Podle Paliho *machnovština* demonstrovala snahu bojovat za nezávislost Ukrajiny a neklade takový důraz na roli anarchismu. Zabýval se převážně Machnovými vojenskými operacemi. Jejich podrobnější popisem se také věnoval ve své monografii M. Malet⁷⁸, která je založena na obsáhlém výzkumu, ale postrádá dostatečnou bibliografii.

V roce 1985 byla publikována kniha *Nestor Makhno, le cosaque de l'anarchie* francouzského historika a anarchisty A. Skirdy.⁷⁹ Skirda měl tendence sympatizovat s Machnem, což se částečně odráželo v charakteristice jeho osobnosti. Předpokládal, že Machno a jeho spolupracovníci byli nuceni podniknout ozbrojenou obranu za účelem zachování

⁷⁰ TIMOŠČUK, *Anarcho-kommunističeskije formirovanija N. Machno*. [online]. Dostupné z: <http://www.machno.ru/lit/Timoshuk/14.php>

⁷¹ SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“. Machnovs'ka Trudova federacija (1917-1921 rr.)*. Charkiv: Folio, 2018; srov. SAVČENKO, *Machno*. Charkiv: Folio, 2005.

⁷² ČOP, LYMAN, *Vol'nyj Berdjansk: misto v period anarchists'koho social'noho eksperymentu (1918–1921 roky)*. Zaporizžja: Tandem–U, 2007.

⁷³ ČOP, LYMAN, *Miscjamy pam'jati povstans'kych peremoh u Zaporoz'komu kraji*. Zaporizžja, 2017; srov. ČOP, LYMAN, *Azovs'ka operacija Revoljucijnoji Povstans'koji Armiji Ukrajiny (machnovciv). Istorija i kul'tura Prydniprov'ja: Nevidomi ta malovidomi storinky: Naukovyj ščoričnyk*. 2008, vol 5, s. 169–173.

⁷⁴ GOLOVANOV, *Nestor Machno*. Moskva: Molodajja gvardija, 2008.

⁷⁵ VOLKOVYNS'KYJ, *Nestor Machno: lehendy i real'nist'*. Kiev: Perlit Prodakšn, LTD, 1994; VOLKOVINSKIJ, V. N. *Machno i jeho krach*. Moskva: VZPI, 1991.

⁷⁶ PALIČ, *The Anarchism of Nestor Makhno*. Seattle: University of Washington Press, 1976.

⁷⁷ K problematice konceptu „ukrajinské revoluce“: SOLDATENKO, *The Revolutionary Era of 1917–1920 in the Fate of the People of Ukraine: Historical Experience in Assessing Modern Historiographic Concepts*. *Nauka. Obšestvo, Oborona*. 2020, vol. 9, no. 1, s. 285–302.

⁷⁸ MALET, M. *Nestor Makhno in the Russian Civil War*. London: The Macmillan Press, 1982.

⁷⁹ V roce 2004 byla jeho kniha přeložena do angličtiny: SKIRDA, *Nestor Makhno: Anarchy's Cossack: The Struggle for Free Soviets in the Ukraine 1917-1921*. Oakland: AK Press, 2004.

„rolnické revoluce“, proto byla dosud *machnovština* známa především jako „*strůjce rozsáhlého povstaleckého hnutí*“.⁸⁰

V roce 2020 byla vydána kniha *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*⁸¹ historika C. Darcha, ve které se snažil dokázat, že Machno nebyl pouze vůdce „povstalců“, ale že operoval od listopadu 1918 do června 1919 i bez vojenských zásahů.⁸² C. Darch došel k závěru, že „*machnovština hledala způsob, jak ‚dekonstruovat‘ celé národní paradigma a snažila se budovat sociálně-ekonomické vztahy v rámci anarchistických principů*“ a také, že ji šlo primárně o „*společenskou a politickou transformaci*“.⁸³

V průběhu roku 2022 se očekává vydání další knihy britského historika J. Smeleho, autora knihy *The Russian Civil Wars*⁸⁴, o roli anarchismu a Machna v občanské válce.⁸⁵

Bakalářská práce je rozdělena chronologicky do pěti kapitol. Obsahem první kapitoly je zhodnocení politických názorů Machna a analýza jejich formování. Podkapitola *Setkání N. I. Machna s Leninem* se věnuje období po podepsání Brestlitevského míru, který znamenal intervenci vojsk centrálních mocností na Ukrajinu a vznik tzv. hejtmanátu v čele s P. P. Skoropadským. Druhá podkapitola také pojednává o Machnově „neplánované“ návštěvě Kremlu a o období do konce roku 1918, ve kterém se *machnovština* snažila vzdorovat rakousko-německým vojskům a během kterého se Machno „neoficiálně“ spojil s místními bolševiky v Jěkaterinoslavi proti vojskům S. Petljury.

Druhá kapitola analyzuje tzv. první spojenectví *machnovštiny* a bolševiků. V širším kontextu se jedná o období mezi lednem a květnem roku 1919. Kapitola rozebírá důvody a okolnosti, které vedly k podepsání smluv mezi machnovci a bolševickým vedením. Následně je věnován prostor analýze jejich vzájemných vztahů a příčinám, které mířily k postupnému rozkolu. Třetí kapitola se detailně zabývá obdobím do konce roku 1919. Jedná se o velmi dynamickou etapu v rámci dějin *machnovštiny*, během které se „rudo-černá aliance“ rozpadla. V kapitole jsou analyzovány důvody a také následky roztržky mezi Machnem a bolševiky.

Předposlední kapitola se zaměřuje na etapu po porážce Děnikina a na následné boje bolševiků s *machnovštinou* až do října roku 1920. Kapitola se zabývá příčinami a úskalími, které vedly uzavření tzv. Starobělské dohody mezi machnovci a bolševiky. Je zde rozebrána

⁸⁰ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 1.

⁸¹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine, 1917-1921*. Pluto Press, 2020.

⁸² Ibidem, s. 18–19.

⁸³ Ibidem, s. 149.

⁸⁴ SMELE, *The Russian Civil Wars, 1916–1926*. New York: Oxford University Press, 2015.

⁸⁵ SMELE, *Anarchy in the Ukraine: Nestor Makhno and the Russian Civil Wars*. London: Hurst, 2022 [nadházející].

situace po vítězství nad Wranglelem, kdy bolševici porušili teze dohody a kdy machnovce pod záštitou „likvidace ukrajinského banditismu“ zradili.

Poslední kapitola se věnuje roku 1921, který je považován za *annus horribilis machnovštiny*, a to v souvislosti s nepřetržitými boji Machna a jeho příznivců proti bolševikům, během něhož byl nucen uniknout do sousedního Rumunska. Součástí kapitoly je zároveň zmapování Machnova pobytu v Polsku a ve Francii, kde strávil zbytek života. Kapitola odhaluje také vztah Machna k Československu, které pro něho představovalo potencionální útočiště před bolševismu. V bakalářské práci jsou datace v gregoriánském kalendáři, který byl v Rusku zaveden až v roce 1918.

1. Geneze vztahu *machnovštiny* a bolševismu

1.1. Formování politických názorů N. I. Machna⁸⁶

Nestor Ivanovyč Machno se narodil 8. listopadu pravděpodobně roku 1888⁸⁷ v Huljajpoli, v okrese Alexandrovsk v Jekatěrinoslavské provincii, do rodiny bývalých nevolníků. Pocházel z velmi chudých rolnických poměrů a žil v nedostavěné chatrči na okraji města v nepříznivých životních podmínkách. Machno během školní docházky musel vystřídat mnoho druhů práce, aby se vůbec uživil. V dětství byl velmi frustrován, měl averzi vůči ostatním, kteří žili v lepších podmínkách, zatímco on „špinavý, v hadrech, bosý a páchnoucí hnojem, měnil telatům podestýlku“.⁸⁸ Ve 14 letech se údajně stal barvířem a později pracoval ve slévárně železa.⁸⁹ Machnův kontakt se slévači mohl mít též vliv na formování jeho politických názorů, neboť slévači byli známí svou „politickou bojovností“.⁹⁰ Právě tyto okolnosti byly ideální k vyvolání jeho pocitu nevraživosti vůči lépe situovaným. Ruský historik A. V. Šubin konstatoval, že Machnova snaha uniknout chudobě a prosadit se v kolektivu vedla k pomstychtivosti.⁹¹ Právě pocit nespravedlnosti se prolínal Machnovým dětstvím a poté z něho vyšel sociálně-spravedlivý étos, který se měl stát ideovým jádrem *machnovštiny*. Proto jsou Machnovy vzpomínky často spojené s „deprivací a bojem“.⁹²

V průběhu ruské revoluce v roce 1905 zpočátku Machno sympatizoval s menševiky. Roznášel letáky, které vyzývaly k boji proti samoděržaví a k nastolení republiky. Avšak kvůli

⁸⁶ K biografii Machna: srov. SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 291–309; srov. ŠUBIN, *Machno a jeho vremena*, s. 6–19; srov. SAVČENKO, *Machno*. Charkiv: Folio, 2005; srov. DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 1–19; srov. KOMIN, *Nestor Machno: mify i real'nost'*. Kalinin: Moskovskii rabochii, 1990; srov. PETERS, *Nestor Makhno: The Life of an Anarchist*. Winnipeg: Echo Books, 1970; srov. AVRICH, *Nestor Makhno: The Man and the Myth*. In: *Anarchist Portraits*. New Jersey: Princeton University Press, 1988; VOLKOVYNS'KYJ, *Nestor Machno: lehendy i real'nist'*. Kiev: Perlit Prodakšn, LTD, 1994.

⁸⁷ Například historik V. N. Volkovinskij došel k závěru, že Machno neznal datum svého narození: srov. VOLKOVINSKIJ, *Machno i jeho krach*, s. 11. Ruský historik A. V. Šubin uváděl, že datum narození mohl být zfalšován kvůli povinné vojenské službě: srov. ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 9. Například manželka Machna H. A. Kuzmenková v textech uváděla rok 1889: srov. KUZMENKO, Vidpovid' na stattju „Pomer Machno“ v „Novyj Pori“ vid 9-ho serpnja 1934 roku, hov. Detrojta, Mič. *Probužděnije*. 1934, no. 50–51, s. 17. srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 51; srov. Zapiski Nestora Machno. *Anarchičeskij vestnik*, no. 1, 1923, s. 16; srov. MENZIES, *Makhno, une épopée*, s. 27. Polské a československé dokumenty uváděly, že se Machno narodil pravděpodobně v letech 1890–1892: srov. PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 141; AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 079265/II/ze dne 10.05. 1924.

⁸⁸ MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 6–7; MAKHNO, Mon autobiographie par Nestor Makhno. *Le Libertaire*. 1926, no. 2, 26 mars, s. 2; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 51.

⁸⁹ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 13; Zapiski Nestora Machno. *Anarchičeskij vestnik*, no. 1, 1923, s. 17–18; HAK, *Vid Gul'aj-Polja do N'ju-Jorku (spogadi)*, s. 28.

⁹⁰ LYASHCHENKO, *History of the National Economy of Russia*, s. 693, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 2.

⁹¹ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 10–11.

⁹² HAK, A. *Vid Gul'aj-Polja do N'ju-Jorku (spogadi)*, s. 28.

nedostatku „revolučního zápalu“ menševiků se rozhodl na počátku roku 1906 připojit k anarchokomunistické skupině, čímž se jeho názory radikalizovaly.⁹³ V kontextu revolučních událostí viděli huljajskopolští anarchokomunisté svůj bezprostřední úkol v násilném boji proti policii. Jednalo se o následování taktiky přijaté od jiných anarchistických skupin, jako byla *Čjornoje znamja*, jež sdílela Kropotkinovu vizi svobodné a komunistické společnosti.⁹⁴ Machno tak s ostatními členy v rámci „revolučních akcí“ útočil na vše, co symbolizovalo samoděržaví.⁹⁵

Nicméně Machno byl v průběhu „revolučního terorismu“ zatčen, obviněn z účasti na „vyvlastňování“ majetku, z neúspěšného pokusu o vraždu četníka a z krádeží v bankách. Nakonec byl pro nedostatek důkazů propuštěn a tím pravděpodobně unikl trestu smrti.⁹⁶ Policejní komisař ho charakterizoval jako „rolnického hlupáka těžkého kalibru“.⁹⁷ Anarchisté však dále pokračovali ve své teroristické činnosti.⁹⁸ Machno byl znovu s dalšími spolupracovníky dopaden a obviněn z podvratné činnosti, shledán vinným a odsouzen k trestu smrti oběšením. Vzhledem k jeho nízkému věku a úsilí jeho matky mu byl trest změněn a v červenci 1911 nastoupil na dvacet let nucených prací do věznice Butyrka severozápadně od Moskvy.⁹⁹

Vězení v Butyrce změnilo Machnovi život.¹⁰⁰ Během pobytu ve věznici se začal vzdělávat, učil se ruskou gramatiku, matematiku, literaturu a politickou ekonomii.¹⁰¹ Ve volném čase navštěvoval vězeňskou knihovnu, ve které měl přístup k ilegální literatuře. Četl mimo jiné knihu od P. A. Kropotkina, jehož ideologickým nositelem se snažil být po propuštění z věznice. Machno vzpomínal: „*Později se mi dostala do rukou Kropotkinova kniha ,Vzájemná pomoc‘. Hltal jsem ji a neustále jsem ji měl u sebe, abych o ní mohl diskutovat se svými kamarády.*“¹⁰² V roce 1912 Machna potkala „hluboká vnitřní krize“, ze které vykrytalizovalo

⁹³ MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 10. Jeho starší bratři byli totiž již členy skupiny: srov. HAK, *Vid Guljaj-Polja do N'ju-Jorku (spogadi)*, s. 28.

⁹⁴ MENZIES, *Machno, une épopée*, s. 33; srov. AVRICH, *Russian Anarchists*, s. 44–46; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 20.

⁹⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 51; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 731; srov. MAKHNO, *Mon autobiographie par Nestor Makhno. Le Libéraire*. 1926, no. 3, 2 avril, s. 3; srov. VEBER, *Mikuláš a jeho svět*, s. 72.

⁹⁶ MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 11; Zapiski Nestora Machno. *Anarchičeskij Vestnik*, no. 1, 1923, s. 18.

⁹⁷ MENZIES, *Machno, une épopée*, s. 38.

⁹⁸ K této problematice: srov. DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine, 1917–1921*, s. 6–8; srov. NOVOPOLIN, *Machno i guljaj-pol'skaja grupa anarchistov. Katorga i ssylka*. 1927, no. 34 (5), s. 70–77.

⁹⁹ MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 30–31. Machno údajně nevěděl, jak dlouhý měl být trest. Dokonce měl být i na doživotní. srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 51; Zapiski Nestora Machno. *Anarchičeskij Vestnik*, no. 1, 1923, s. 18; KUZMENKO, *Vidpovid' na stattju „Pomer Machno“ v „Novyj Pori“ vid 9-ho seprnja 1934 roku, hov. Detrojta, Mič. Probužděnije*. 1934, no. 50–51, s. 17; srov. MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 30.

¹⁰⁰ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 51–52; MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 31.

¹⁰¹ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 51–52.

¹⁰² MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 38; srov. Zapiski Nestora Machno. *Anarchičeskij vestnik*, no. 1, 1923, s. 18.

přesvědčení nemít „*seběmenší úctu k ‚zasloužilým politikům‘ a jejich názorům*“.¹⁰³ Setkal se s P. A. Aršinovem, který byl podobně jako Machno odsouzen k těžkým pracím v Butyrci.¹⁰⁴ Aršinov se v roce 1905 připojil k bolševikům a podílel se na vydávání časopisu *Molot*. Postupně začal být s bolševismem nespokojen a začal inklinovat k anarchismu. Za svoji agitační činnost měl být odsouzen k trestu smrti, ale podařilo se mu včas uniknout do Francie a poté do Rakousko-Uherska, kde byl však zadržen a vydán zpět do Ruska. O Machnovi řekl: „*Vězení se tak ve skutečnosti stalo jedinou školou, v níž si osvojil historické a politické vědomosti, které mu následně velmi pomohly v jeho revoluční aktivitě.*“¹⁰⁵ Machno měl tendence nerespektovat autority a byl v „zásadě neposlušný“ vůči vězeňské službě.¹⁰⁶ Proto byl Machno prakticky nepřetržitě zavírán na samotku. Pobyt ve vězení mu podlomil zdraví, onemocněl tyfem, jehož následky ho provázely až do konce života.¹⁰⁷ Po sedmi letech věznění se v souvislosti s únorovou revolucí dočkal propuštění na základě amnestie.¹⁰⁸

Machno se rozhodl vrátit zpět do Huljajpole – jeho vlastními slovy „*s ideou rovnosti a solidarity*“.¹⁰⁹ Jeho „ideologický mentor“ Aršinov, který byl také propuštěn, se rozhodl zůstat v Moskvě a působit v místní anarchistické organizaci.¹¹⁰ Machno nebyl politicky zkušený a z vězení disponoval pouze teoretickými znalostmi, avšak jeho „vězeňská minulost“ se stala zdrojem jeho autority.¹¹¹ Právě vězení se stalo prostředím, ve kterém se naučil základy své politické ideologie.¹¹² V Huljajpoli se prozatím stal běžným funkcionářem, jenž řešil byrokratické náležitosti.¹¹³

Únorová revoluce se jevila jako běžné povstání proti monarchii, jejíž symboly a představitelé záhy zmizely. Zhroucení samoděržaví vyvolalo urychlený rozpad státu a prozatímní vláda tak byla konfrontována s četnými odstředivými silami, které postupně vedly k téměř úplné atomizaci společnosti.¹¹⁴ Většina rolnictva vytvářela sověty, které v sobě jako „*revoluční forma občiny*“ zahrnovaly ideály vesnické samosprávy.¹¹⁵ Machno se rozhodl využít příležitost „*odstranit starý otrokářský režim a nahradit jej novým světem, v němž otroctví zmizí*

¹⁰³ MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 40–41; MAKHNO, Mon autobiographie par Nestor Makhno. *Le Libertaire*. 1926, no. 14, 9. juillet, s. 3.

¹⁰⁴ MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 12–15.

¹⁰⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 52.

¹⁰⁶ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 52.

¹⁰⁷ MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 32; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 52.

¹⁰⁸ MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 52; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 22.

¹⁰⁹ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 30.

¹¹⁰ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 52–53; MACHNO, *Vol'naja Junost'*, s. 54.

¹¹¹ ŠUBIN, *Machno i makhnovskoe dviženije* [online]. Dostupné z: <http://www.makhno.ru/lit/Subin2/01.php>

¹¹² MENZIES, *Makhno, une épopée*, s. 48.

¹¹³ GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 54.

¹¹⁴ DORNIK, (eds.), *The emergence of Ukraine*, s. 3.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 4.

a autorita už nebude mít místo“.¹¹⁶ Ke konci března roku 1917 se stal předsedou nově založeného Svazu rolníků, který měl sloužit k navázání bližšího kontaktu s místními rolníky.¹¹⁷ Členové Svazu zakládali v rámci okresu další pobočky a Machno se tak vrátil k odhodlání nasměrovat impuls k sociálním změnám anarchistickým směrem.¹¹⁸

V té době nastal v jihovýchodní Ukrajině chaos. Machno se tak díky tomu nesetkal s velkým odporem. Navíc místní buržoazie byla příliš slabá na to, aby Machnovi oponovala. Pro prozatímní vládu bylo dost obtížné udržet si přehled o vývoji ve velkých městech Ruska a kontrolovat je.¹¹⁹ „Machnov syndikalismus“¹²⁰ byl však ohrožen zájmy nově vzniklé Ukrajinské lidové republiky, která u rolníků v oblasti Huljajpole vyvolávala nedůvěru.¹²¹ Machno byl tak nucen dodat svému vznikajícímu hnutí legitimitu, která spočívala v upevnění politické pozice zakládáním anarchistických výborů v Huljajpoli či Alexandrovsku (dnešní Záporoží). Machno považoval vytváření odborových organizací za nezbytný krok k anarchistické samosprávě a za nástroj řešení sociálních problémů.¹²² Machna k anarchismu přitahovala myšlenka lidové „sociální“ revoluce a zničení státní moci. Právě idea samosprávy lidu, rolnického sebeurčení a odmítnutí diktatury se pro něho stala stěžejní.¹²³ Své myšlenky však aplikoval *apriori* v prostředí Huljajpole a chudého rolnictva, a jak poukázal anarchista Aršinov – přístup *machnovštiny* byl „zakotven“ v zájmech nejchudších rolníků a dělníků.¹²⁴ Machno nepřijal teorii, ale „destruktivní“ vizi, jež byla založena na Bakunově premise: „*Vášeň pro ničení je tvůrčí vášeň.*“¹²⁵

Zatímco se Machno snažil budovat anarchistické principy „zdola“, došlo v Rusku mezi 7. a 8. listopadem k bolševickému převratu „shora“, který na Ukrajině rezonoval až během prosince. Machno o situaci v Petrohradě napsal: „*Proletariát Petrohradu, Moskvy a dalších velkých měst [...] vlivem anarchistů, bolševiků [...] jen přesněji vyjadřovali cíle, za které od srpna bojovalo revoluční rolnictvo četných ukrajinských oblastí, ale za podmínek, které byly z hlediska městského proletariátu příznivé.*“¹²⁶ Byl přesvědčen, že nastolení bolševismu je

¹¹⁶ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 31.

¹¹⁷ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 30–41; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 22.

¹¹⁸ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine, 1917–1921*, s. 12.

¹¹⁹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine, 1917–1921*, s. 12–13.

¹²⁰ Srov. ŠUBIN, *Anarchija mat' porjadka: meždu krasnymi i belymi*, s. 63–67.

¹²¹ Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 6–7.

¹²² DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 13–14. K tomuto období: srov. MAHALEVS'KYJ, Baťko Machno. *Kalendar-al'manach Dnipro*. 1930, s. 60–70.

¹²³ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918–1921*, s. 10.

¹²⁴ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 78–79, 235.

¹²⁵ MENZIES, *Makhno, une épopée*, s. 49; srov. Revoluční katechismus. In: MARX, ENGELS, Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení, §23. [online]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1873/061873a.html#s452>

¹²⁶ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 117.

jakousi revoluční analogií *machnovštiny* na Ukrajině.¹²⁷ Machno ale hodnotil říjnovou revoluci až v exilu po devatenácti letech vesměs negativně. Podle něho Lenin „falešně zaujal“ v Rusku rolníky a dělníky svými bolševickými hesly. Rolníkům z Huljajpole nebylo zpočátku ani jasné, co se přesně v Petrohradě stalo, ale bolševická hesla zněla alespoň přitažlivě. Rolníci měli často tendenci k rozlišování tzv. bolševické a komunistické moci: „*To sovětská moc dala rolníkům půdu [...] to bolševici to udělali. Ale moc, která provedla rekvizici obilí [...] je to komunistická moc, ne bolševická, ale komunistická [...] jsme pro bolševiky, ale proti komunistům.*“¹²⁸ S odstupem času se ukázalo, jak tvrdil historik M. Malia, že „*říjen byl převzetím moci ze strany metafyzického proletariátu ve jménu empirického proletariátu.*“¹²⁹ Pro Machna představoval rok 1917 jakýsi historický mezník, který vytvořil pro rolníky prostor k „seberealizaci.“ Až v roce 1927 Machno popsal, že způsob rolnického života po říjnové revoluci automaticky inklinoval k anarchismu: „*Instinktivní anarchismus jasně osvětloval všechny plány ukrajinského pracujícího rolnictva, které dávalo průchod neskryvané nenávisti vůči veškeré státní moci, pocitu doprovázenému prostou ambicí osvobodit se.*“¹³⁰

Pro anarchisty byly sověty klíčové, ale vzhledem k tomu, že v Rusku začali vládnout bolševici, ztrácely svůj význam a byly redukovány na „pasivní roli“.¹³¹ P. A. Kropotkin dokonce konstatoval, že „*obvyklá výmluva [bolševiků – pozn. J. F.] samozřejmě zní, že diktatura je nevyhnutelná v boji proti starému režimu. Takový stav je však zjevně krokem zpět, protože revoluce se zavazuje k vybudování nové společnosti na nové ekonomické základně. Znamená to smrtelný úder novému systému.*“¹³² Lenin se v rozhovoru s anarchistou A. O. Berkmanem vyjádřil, že jedině komunistická strana dokáže vyvést Rusko z chaosu „protichůdných tendencí“. Navíc tvrdil, že rolníci bolševikům nerozumí: „*Jsou zaostalí a silně prodchnutí smyslem pro soukromé vlastnictví [...] Až budeme schopni uspokojit jejich požadavky [...] pak budou na naší straně.*“¹³³ M. Gorkij o rolnících explicitně poznamenal, že byli „*polodivocí, hloupí a rozbouřený lidé ruské vesnice.*“¹³⁴ Machno tak v průběhu občanské války začal pro bolševiky představovat „rolnického banditu“ a „nekorunovaného krále

¹²⁷ MACHNO, Velikij oktjabr' na Ukrajině. *Dělo truda*. 1927, no. 29, s. 11.

¹²⁸ KUBANIN, *Machnovščina*, s. 63. Machno se domníval, že rolníci nerozeznávali rozdíly mezi vládou Mikuláše II., A. F. Kerenského či Lenina, protože ji považovali za moc „všeobecnou“. Srov. MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 120.

¹²⁹ MALIA, *Lokomotivy dějin*, s. 355.

¹³⁰ MACHNO, Velikij oktjabr' na Ukrajině. *Dělo truda*. 1927, no. 29, s. 10; MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 2.

¹³¹ KROPOTKIN, *Anarchism*, s. 255.

¹³² Ibidem.

¹³³ BERKMAN, *The Bolsheviks Myth*, s. 91. Marx dokonce přirovnal rolníky k „pytli brambor“. Srov. TUCKER, MARX, ENGELS (eds.), *The Marx-Engels reader*, s. 608.

¹³⁴ GORKY, *The Barbarians*. In: SHANIN, (ed.), *Peasants and Peasant Societies*, s. 371.

Huljajpole“.¹³⁵ Historik C. Darch konstatoval, že „nástin příběhu jeho [Machnova – pozn. J. F.] mládí je znám, ale nepomáhá nám pochopit, jak se tento polovzdělaný rebel bez vojenských zkušeností dokázal stát jak anarchistickým revolucionářem, tak úspěšným velitelem v Rudé armádě [v rámci spojení s bolševiky – pozn. J. F.] i mimo ní.“¹³⁶ Ukrajinské podmínky, z nichž Machno vzešel, lze v kontextu jeho vztahů s bolševiky vnímat jako snahu o „dekolonizaci“ v rámci velkého impéria.¹³⁷ Právě optimistická vize vybudování lokální svobodné a rovné společnosti byla hnacím motorem *machnovštiny*. K dosažení tohoto cíle měla jisté míry přispět i dvě oficiální spojení s bolševiky.

1.2. Setkání N. I. Machna s V. I. Leninem

V období mezi březnem 1917 a únorem 1918 došlo k největšímu Machnovu sociálnímu a politickému úspěchu. Na počátku roku 1918 byly anarchokomunistické komuny v oblasti Huljajpole poměrně rozšířeny. Byly založeny na principu rovnosti a pospolitosti všech svých členů, mužů i žen.¹³⁸ Všichni členové komun hleděli na tento svobodný komunitní způsob života jako na formu sociální spravedlnosti.¹³⁹ V. A. Kravčenko, sovětský inženýr a diplomat, popisoval ve svých pamětech jednu komunu, kterou propagoval jeho otec. Jmenovala se Nabat a skládala se přibližně ze sta rodin. Uvedl, že: „Neměl [otec V. Kravčenko – pozn. J. F.] chuť na diktaturu a teror [...] chtěl zůstat svobodný a bojovat dál sám za lepší svět.“¹⁴⁰

Machno měl po pádu samoděržaví příležitost uplatnit svoje myšlenky v praxi. Zlomovým okamžikem pro *machnovštinu* bylo podepsání Brestlitevského míru a následná intervence německých a rakousko-uherských vojsk na Ukrajinu v březnu roku 1918.¹⁴¹ Místní anarchistický projekt založený na demokratickém uspořádání, ve kterém mohli rolníci a dělníci rozhodovat o svých vlastních životech, byl však paralyzován okamžitou nutností organizovat ozbrojený odpor proti cizím okupantům.¹⁴² V souvislosti s intervencí vojsk ústředních mocností

¹³⁵ RAVIČ-ČERKASSKIJ, *Machno i machnovščina*, s. 10. Bolševici označovali všechny ozbrojené skupiny jako „bandy“. Oficiálně se jednalo se o ozbrojený gang lupičů, jenž páchal útoky, nájezdy, loupeže a vraždy. Srov. *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. Tom pervyj A-B*. 1950, s. 264. Veškerá opozice tak mohla být legitimně označována „banditismem“ jako například *machnovščina*.

¹³⁶ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 1.

¹³⁷ Historik Joshua A. Sanborn „provokativně“ interpretoval zkušenost první světové války, revoluce a občanské války v Rusku jako proces dekolonizace. SANBORN, *Imperial apocalypse*. New York: 2014; srov. MOORE, *Review of Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire*, by Joshua A. Sanborn. *Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia*. 2015, vol. 4, no. 2, s. 347–349.

¹³⁸ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 37–38.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ KRAVČENKO, *I Chose Freedom*, s. 25–26; též KRAVČENKO, *Žil som pod červenou hviezdou*. PostScriptum, 2012.

¹⁴¹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 18–20.

¹⁴² *Ibidem*, s. 20.

se *machnovština* transformovala v partyzánské povstání a Machno se tak stal jeho vojenským a duchovním vůdcem. Jeho anarchistický experiment nemohl v ukrajinských podmínkách dlouho vydržet, protože velká koncentrace hutního a těžebního průmyslu zajímala nejen hejtmanát v čele s P. P. Skoropadským, který se stal loutkou Němců a Rakušanů, ale i bolševiky. Lenin již počátkem roku 1918 v dopise G. K. Ordžonikidzému zdůrazňoval nutnost rychlého zásobování: „*Proboha, přijměte co nejrychlejší a nejrevolučnější opatření, abyste poslali chléb, chléb a chléb!!!*“¹⁴³

Během března vydali ukrajinští anarchisté prohlášení, v němž vyzývali své příznivce k boji proti Němcům a Rakušanům. Důvodem boje byla snaha vytvořit „federativní svobodné komuny“.¹⁴⁴ Anarchisté byli po obsazení Huljajpole vojsky centrálních mocností nuceni odejít do ilegality. Machno, jenž ztratil kontakt s centrem a zdrojem své moci, se musel přesunout na východ od Taganrogu v naději, že se mu znovu podaří shromáždit stoupence.¹⁴⁵ Koncem dubna v Taganrogu Machno ještě uspořádal improvizované setkání s jeho přívrženci, na které diskutovali o plánech a o dalším vývoji anarchismu.¹⁴⁶ Shodli se na tom, že ozbrojený odpor vůči vojskům centrálních mocností bude odložen na červen či červenec. Do té doby měli místní anarchisté shromáždit zbraně a prostředky k boji. Machno měl mezitím cestovat po Rusku, aby zhodnotil situaci a také, aby navázal kontakty s dalšími anarchistickými skupinami. Vydal se tak do Moskvy, aby se poradil s několika staršími a zkušenějšími anarchisty ohledně metod nasměrování a podstaty své práce mezi ukrajinskými rolníky.¹⁴⁷ Machnova výprava sehrála důležitou a rozhodující roli při formování jeho názorů.¹⁴⁸

Během dvouměsíčního putování se setkával s různými revolucionáři, kteří se snažili bojovat proti bolševismu. Machno údajně vyzýval své stoupence k tomu, aby vstoupili do Rudé armády. Doufal v to, že dojde k „úpravě bolševismu“: „*Bez úzké spolupráce s rolnictvem nemůže panovačné ‚město‘ a proletariát sám, nakažený svou panovačnou láskou k moci, vybudovat nový svobodný společenský život.*“¹⁴⁹ Machno v Rusku nepublikoval žádné teoretické statě a pracoval daleko od hlavního města.¹⁵⁰ Moskva na něho působila jako „srdce papírové revoluce“, která produkovala pouze hesla a manifesty.¹⁵¹ Tři týdny trávil Machno na

¹⁴³ Pis'mo G. K. Ordžonikidze. In: *Leninskij sbornik XXXIV*, s. 13.

¹⁴⁴ Děklačija Južnoj asociacij anarchistov. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Makhno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 45–46.

¹⁴⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 53; MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 244–245.

¹⁴⁶ Srov. MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 251–258.

¹⁴⁷ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 53–54.

¹⁴⁸ ŠUBIN, *Machno i jego vremena*, s. 80.

¹⁴⁹ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 351.

¹⁵⁰ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 26.

¹⁵¹ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 333.

schůzkách v anarchistických kruzích. Chtěl se setkat s předním ruským teoretikem P. A. Kropotkinem, který žil ve Dmitrově. „Apoštol anarchie“ Machna přivítal, odpovídal na jeho otázky a dlouze s ním hovořil o ukrajinských rolnících, ale kdykoli ho žádal o radu, jaké kroky má podniknout po návratu na Ukrajinu, Kropotkin mu odmítl poskytnout jakoukoliv radu. Vysvětlil to slovy: „*Tato záležitost je spojena s velkým rizikem pro váš život, soudruhu, a jen vy sám na ni můžete dát náležitou odpověď.*“ Při loučení mu řekl: „*Boj je neshleditelný se sentimentalitou. Obětavost, tvrdá mysl a odhodlání vítězí na cestě k cíli, který sis vytyčil, nade vším.*“¹⁵² Pravděpodobně šlo o doporučení, aby se Machno nenechal odvést od svých cílů.¹⁵³ Stejně jako Machno jel navštívil později Kropotkina také anarchista A. O. Berkman¹⁵⁴, který vysvětlil Kropotkinovu pasivitu: „*Vypadal unaveně, zjevně vyčerpaný pouhou přítomností návštěvníků. Je starý a slabý.*“¹⁵⁵

Machno už neměl potřebu pokračovat ve své cestě až do Petrohradu a rozhodl se vrátit zpět na Ukrajinu. Pro překročení hranic mezi Ruskem a okupovanou Ukrajinou potřeboval doklady, a tak se tedy obrátil „byrokratické centrum“ v Kremlu. V rámci zařizování dokladů se setkal s J. M. Sverdlovem, předsedou ústředního výkonného výboru sovětů, se kterým začal diskutovat o celkové situaci v zemi. Podle Machna začal rozhovor se Sverdlovem diskusí o porážce „sovětské moci“ na Ukrajině. Machno se ho snažil přesvědčit o tom, že příčiny chladného postoje obyvatelstva k bolševikům nelze hledat v nedostatcích rolníků, ale v bolševické politice. Sverdlov na základě Machnových poznatků navrhl na následující den rozhovor se samotným V. I. Leninem, protože Machnovy názory mohly potencionálně pomoci bolševikům pochopit situaci na Ukrajině za účelem rozšíření jejich vlivu.

K rozhovoru mezi Machnem a Leninem došlo nejspíše mezi 14. a 29. červnem 1918. Stěžejním tématem dialogu byla role sovětů, která představovala klíčový rozdíl mezi anarchisty a bolševiky.¹⁵⁶ Lenin se Machna hned na začátku setkání zeptal na to, jak rolníci na Ukrajině vnímali bolševismus a jeho základní premisy: „*Jak rolníci z vašeho kraje chápali heslo ‚všechna moc sovětům‘ na venkově?*“¹⁵⁷ Machno mu odpověděl: „*Rolníci chápali toto heslo po svém. Podle jejich výkladu je třeba veškerou moc ve všech oblastech života ztotožnit s vědomím a vůlí pracujícího lidu. [...] Rolníci chápou, že sověty dělníků a rolníků vesnice, venkova a*

¹⁵² MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 349; srov. WOODCOCK, *The Anarchist Prince*, s. 408–410.

¹⁵³ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 49.

¹⁵⁴ Kromě Berkmana navštívili Kropotkina také E. Goldmanová či G. P. Maksimov. Srov. WOODCOCK, *The Anarchist Prince*, s. 412; srov. GOLDMAN, *My Disillusionment in Russia*, s. 97–100.

¹⁵⁵ BERKMAN, *The Bolshevik Myth*, s. 74.

¹⁵⁶ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 28.

¹⁵⁷ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 371; MAKHNO, *My Visit to Kremlin*, s. 11–15; GUÉRIN, *No Gods, No Masters*, s. 501–514.

okresu nejsou ani více, ani méně než prostředky revoluční organizace a ekonomické samosprávy pracujícího lidu.“¹⁵⁸ Na základě několika Machnových odpovědí Lenin konstatoval, že rolníci na Ukrajině byli „nakaženi anarchismem“.¹⁵⁹ Podle pamětí Machna představoval anarchismus pro Lenina jakousi „podpůrnou sílu“ v rámci boje proti kapitalismu. Lenin byl však přesvědčen, že anarchismus, tak, jak ho Machno prezentoval, byl „výsledkem anarchistické propagandy a nebude trvat dlouho“.¹⁶⁰ Machno upozornil Lenina, že jako vůdce by neměl být pesimistou, ani skeptikem. K rozhovoru se přidal i Sverdlov, který diskusi nasměřoval k úloze anarchistů v komunistické revoluci.

Machno se zeptal Sverdlova a Lenina na to, zda by podporovali anarchismus mezi rolníky, ale nedostalo se mu vlídné odpovědi. Lenin byl přesvědčen, že „anarchistické tenze“ by mohly rozdělit síly proletariátu, který měl demonstrovat „páteř bolševismu“, a „dláždít cestu kontrarevoluci“.¹⁶¹ Machna reakce Lenina velmi rozčílila. Upozornil ho, že anarchismus a anarchisté neměli s kontrarevolucí nic společného, a že nevedli proletariát tímto směrem. Lenin pragmaticky odpověděl: „Opravdu jsem to řekl? [...] Snažil jsem se říct, že anarchisté, kterým chybí masové organizace, nejsou schopni mobilizovat proletariát a chudé rolníky. [...] Většina anarchistů přemýšlí a píše o budoucnosti, aniž by chápala přítomnost. To je to, co nás, komunisty, od vás dělí.“¹⁶² Machno byl přesvědčen, že se Lenin mýlil, a dodal: „To, co jsem Vám v průběhu tohoto rozhovoru řekl, nelze zpochybnit, protože je to pravda. Výpověď, kterou jsem vám podal, je v rozporu se závěry, které jste o nás vyslovil.“¹⁶³ Když se schůze blížila ke konci, Machno mu dále sebevědomě řekl, že je „špatně informován o skutečné situaci na Ukrajině a o roli, kterou tam [machnovci – pozn. J. F.] hrajeme“. Lenin pravděpodobně Machnovým názorům nepřikládal takovou váhu a jen stroze odpověděl: „Možná to nezpochybňuji. Ale chybám se stejně nevyhneme, zvláště v současné situaci.“¹⁶⁴

Ruský historik A. V. Šubin došel k závěru, že popisy rozhovoru v Machnových pamětech jsou věrohodné.¹⁶⁵ Machnovy paměti jsou jediným známým zdrojem o těchto setkáních. Aršinov, který žil v Moskvě, se o zdejší Machnově návštěvě zmiňoval, ale ne o jeho setkání s

¹⁵⁸ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 371.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem, s. 375.

¹⁶³ Ibidem, s. 377.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 85, 90. Machno však tvrdil, že slyšel projev Vorošilova v Caricynu v květnu 1918, ale ve skutečnosti tam dorazil až v červnu. Srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Makhno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 19.

Leninem.¹⁶⁶ Stručně návštěvu nastínil bolševik V. Serge ve svých pamětech, v nichž tvrdil: „Nedávno [Lenin – pozn. J. F.] přátelsky přijal Nestora Machna.“¹⁶⁷ Dosud však nebyly nalezeny žádné jiné dokumenty, které by Machnovu návštěvu potvrzovaly, protože rok 1918 je z hlediska evidence návštěvnosti Kremlu nedostatečně zdokumentován.¹⁶⁸

Důvodem Leninovi schůzky s Machnem bylo zjištění informací o postoji ukrajinského rolnictva k novému etablojícímu režimu, o vojenské situaci na jihu a o rozdílech mezi bolševickým a anarchistickým pojetím revoluce.¹⁶⁹ Stejně tak se scházel i s mnoha jinými rolníky.¹⁷⁰ Právě Sverdlov vyzdvihl Machna a objasnil jeho význam pro pochopení situace na Ukrajině, která v létě 1918 znepokojovala bolševické vedení.¹⁷¹ Lenin poznal v Machnovi rodilého partyzána, polichotil mu a zároveň ho pochválil za „ničivý“ boj anarchistů proti okupantům na Ukrajině, kterou bolševici neměli pod kontrolou.¹⁷²

Lenin již 28. dubna roku 1918 v *Pravdě* poznamenal, že se anarchisté stavěli proti socialismu i komunismu, a že „*potlačit je vyžaduje železnou ruku*“.¹⁷³ Šlo mu o zdůraznění přednosti politických reforem boje proletariátu před ekonomickým bojem, tedy o přednost strany před odbory. Tento Leninův postulat byl zaměřen hlavně proti syndikalismu.¹⁷⁴ Machno ho později po zkušenostech s bolševickým oportunistem obvinil z hrubého pokrytectví.¹⁷⁵ Lenin měl tendence relativizovat situaci na Ukrajině a pravděpodobně latentně věřil tomu, že „Machnův anarchismus“ nebude mít dlouhodobou životnost. Na základě jeho rétoriky během rozhovoru s Machnem se v průběhu následujícího let ukázalo, že roli *machnovštiny* zpochybnil.

Poté, co Machno neobdržel žádné uspokojivé návrhy a rady od místních anarchistů, odjel 29. června 1918 z Moskvy na jih s vydaným falešným pasem.¹⁷⁶ Machnův návrat z Ruska zůstal bez povšimnutí, obnovil kontakt se svými blízkými členy anarchistické skupiny a kvůli

¹⁶⁶ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 53–54. O návštěvě nezmiňuje ani například historik R. Service. Srov. SERVICE, *Lenin*, s. 317–330.

¹⁶⁷ SERGE, *Memoirs of the Revolutionary*, s. 140.

¹⁶⁸ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Makhno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 19.

¹⁶⁹ AVRICH, *Russian Anarchists*, s. 210.

¹⁷⁰ FISCHER, *Life of Lenin*, s. 363; srov. SERVICE, *Lenin*, s. 310.

¹⁷¹ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Makhno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 19.

¹⁷² PETERS, *Nestor Makhno*, s. 40; srov. AVRICH, *Russian Anarchists*, s. 210-211; srov. FOOTMAN, *Civil War in Russia*, s. 253–6.

¹⁷³ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 36, s. 195; MARX, ENGELS, LENIN, *Anarchism and Anarcho-syndicalism*, s. 287–288.

¹⁷⁴ WALICKI, *Marxismus*, s. 352.

¹⁷⁵ MACHNO, K 10-oj godovščině revoljuc. povstančestva na Ukrajině. *Dělo truda*. 1929, no. 44–45, s. 3. MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 7.

¹⁷⁶ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 53–54; MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 394. Z falešných údajů v pase nejspíše vychází bělogvardějec N. V. Gerasimenko, který se sekal s Machnem během občanské války. Srov. GERASIMENKO, Machno. *Istoriik i sovremennik*. 1922, vol. 3, s. 151–201; též GERASIMENKO, *Bat'ko Machno*. Moskva: Intěrprint, 1990.

potencionálnímu nebezpečí se skrýval ve vesnici nedaleko Huljajpole.¹⁷⁷ Dorazil na okupovanou Ukrajinu v době, kdy docházelo k častým rekvizicím potravin. Místním rolníkům vadilo chování okupačních vojsk a zároveň vzrůstala nenávisť vůči mennonitům, kteří zpočátku příchod německých a rakouských vojsk vítali.¹⁷⁸ Rozpad sousedských vztahů mezi mennonity a Ukrajinci byl proces, který začal ještě před příchodem Machna, a dokonce ještě před německou okupací. Se zhroutilím pořádku na venkově se situace vyhroutilila a mennonité se stali „obětními beránky“ machnovských oddílů.¹⁷⁹

Machno vydal 4. července komuniké, ve kterém vyzýval rolníky, aby vyhnali okupanty a založili tzv. „svobodnou organizaci“.¹⁸⁰ Nechal udělat několik kopií a rozeslal je sympatizantům v Huljajskopolské oblasti.¹⁸¹ Čekalo ho však zklamání, jelikož od nich obdržel vzkaz, aby raději se do Huljajpole nevracel.¹⁸² Machnovi stoupenci podnikli několik slabých útoků, které byly německými a rakouskými vojsky snadno odrazeny. Machno byl nucen se stáhnout a unikl na západ ke Dněpru, kde se mu podařilo naverbovat několik Ukrajinců.¹⁸³ Aby mohl Machno zahájit „protiokupační“ boj, potřeboval zdroje zásob a potravin, a proto se uchýlil k přepadávání statků a k teroristickým akcím, jež připomínaly spíše obyčejné ozbrojené loupeže.¹⁸⁴ Se svojí skupinkou během tažení zastavil v městě Dibrivka, zde se setkal s další anarchistickou skupinou pod velením F. Ščuse¹⁸⁵, bývalým poddůstojníkem carského námořnictva, se kterým se následně spojil v boji proti okupantům.¹⁸⁶ Během jejich pobytu v Dibrivce však došlo 30. září k nečekanému útoku ze strany Rakušanů a Němců. Machno se rozhodl se svojí nepřipravenou armádou k překvapivému protiútok, který záhy vedl i navzdory početní převaze nepřítele k vítězství machnovců. Střet u Dibrivky se stal událostí, ve které Machno projevil svůj vojenský talent i přes to, že nikdy nebyl vojákem.¹⁸⁷ Po tomto vítězném

¹⁷⁷ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 399–402; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 39–40.

¹⁷⁸ BAKER, *Peasants, Power and Place*, s. 101, 104, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 29

¹⁷⁹ PATTERSON, The Eichenfeld Massacre: Recontextualizing Mennonite and Makhnovist Narratives. *Journal of Mennonite Studies*. 2014, vol. 32, s. 169; srov. PATTERSON, *Makhno and Memory: Anarchist and Mennonite Narratives of Ukraine's Civil War, 1917–1921*, s. 111; srov. VOLKOVINSKIJ, *Machno i jeho krach*, s. 49. Svědectví o chování machnovců vůči mennonitům: srov. PETERS, *Nestor Makhno*, s. 56; SVOBODA, *Jablko z oceli*, s. 142.

¹⁸⁰ MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 416

¹⁸¹ Ibidem, s. 415–416.

¹⁸² Ibidem, s. 423

¹⁸³ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 54.

¹⁸⁴ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 31.

¹⁸⁵ Fedir Ščus (1893–1921) byl vojenský velitel armády Machna. Sehrál velmi klíčovou roli během bojů machnovštiny v rámci občanské války. Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 40; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 216; srov. NIKOLAJEV, *Pervyj sredi ravnych*, s. 58; srov. JELIZAROV, *Revoljucionnye matrosy i anarchistskoje dviženije N. Machno. Vojenno-istoričeskij žurnal*. 2007, no. 6, s. 40.

¹⁸⁶ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 216; MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 487–488; PETERS, *Nestor Makhno*, s. 10.

¹⁸⁷ Srov. SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 61

boji si vysloužil titul *Baťko*¹⁸⁸, jenž nabyl „posvátného významu“¹⁸⁹ a umocnil Machnovu autoritu a loajalitu jeho příznivců.¹⁹⁰ Zatímco historický status boje u Dibrivky jako vojenské operace proti rakousko-uherským jednotkám je sporný, jeho symbolický význam jako osobního vítězství Machna, který unikl z obklíčení a získal si loajalitu svých stoupenců, zůstává nepopíratelný.¹⁹¹

Na podzim roku 1918 utrpěla německá armáda porážku na západní frontě a bylo zřejmé, že válku prohraje. Dne 11. listopadu Německo kapitulovalo a jeho vojska se musela stáhnout z Ukrajiny. N. Suchogorskaja, která ve svých pamětech hodnotila *machnovštinu* převážně negativně, přiznala důležitost Machnovi role: „*Všichni Rakušané byli z Ukrajiny stahováni. Nádraží bylo jasně osvětlené [...] Machno se procházel mezi uprchlíky a pozoroval dav [...] Mnozí lidé na nádraží viděli Machna mnohokrát a hned ho poznali, ale nikoho ani nenapadlo ho předat Rakušanům. Kdybychom to udělali, neměli bychom žádnou ochranu.*“¹⁹² Pozice hejtmanátu se razantně zhoršila, jelikož se snažil navázat na režim předúnorový. Nakonec Skoropadskyj uprchl z Kyjeva s ustupující německou armádou a vlády se ujal tzv. Direktoriát v čele se S. Petljurou. V té době Machno velel 200–300 pěšákům a v záloze měl okolo 2 000 ozbrojených partyzánů.¹⁹³

Během prosince začala Rudá armáda pod velením V. A. Antonova-Ovsejenka postupovat na Ukrajinu ze severu.¹⁹⁴ Antonov-Ovsejenko vypracoval strategii založenou na dobytí tří klíčových míst – Charkova, Kyjeva a Doněcké pánve. Zoufale se snažil verbovat partyzánské skupiny, které bojovaly proti Němcům či bělogvardějcům.¹⁹⁵ Bolševik G. A. Kolos v rámci

¹⁸⁸ *Baťko* znamená ukrajinsky „otec“ či „táta“. MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 507; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 57–58; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 44; BERKMAN, *The Bolshevik Myth*, s. 191–192. M. Malet tvrdil, že ukrajinské označení *Baťko* bylo synonymem pro „vůdce“. Srov. MALET, *Nestor Makhno in the Russian Civil War*, s. 26.

¹⁸⁹ GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 82.

¹⁹⁰ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 95. Machno byl označován jako *Baťko* mimo jiné také například ve zprávě adresované Ministerstvu zahraničních věcí ČSR od Vyslanectví ČSR ve Varšavě v době, kdy Machno pobýval v Polsku. AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNÁ, K. Č. 45, č.j. 079265/II/ze dne 10. 5. 1924.

¹⁹¹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 32; srov. FOOTMAN, *Civil War in Russia*, s. 260–262.

¹⁹² SUKHOGORSKAYA, Gulyai-Polye in 1918. In: VERSTJUK, (ed.), *Nestor Ivanovyč Machno: vospominanija, materialy i dokumenty*. Kijev: Dzvyn, 1991 [online]. Dostupné z: <http://www.nestormakhno.info/english/personal/personal2.htm>. Existuje i jiné svědectví, ve kterém se i navzdory kritice N. Machna apeluje na jeho „ochranou úlohu.“ Srov. DUBAS, *Z rajoni Machna. Litopys červonoji kalyny*. 1932, no. 3, s. 8.

¹⁹³ TIMOŠČUK, *Anarcho-komunističeskije formirovanija N. Machno* [online]. Dostupné z: <http://www.makhno.ru/lit/Timoshuk/02.php>. Přesný počet ale není jistý. Podle Belaše se na počátku prosince roku 1918 k Machnovi hlásilo cca 3 tisíce povstalců. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 37. Srov. SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*, s. 74.

¹⁹⁴ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 3, s. 13.

¹⁹⁵ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 3, s. 17–18; DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 35.

rozšíření vlivu vyslal agitátory, aby vyjednávali s machnovci o spolupráci.¹⁹⁶ Dne 9. prosince roku 1918 se Kolos dohodl s Machnem na tom, že v Jekatěrinoslavském revolučním výboru, který byl vytvořen bolševiky již v boji proti petljuristům, získal pozici jeden zástupce anarchistů.¹⁹⁷ Později údajně obdržel Machno další nabídku vojenské spolupráce s petljurovci, která se měla primárně soustředit na další vznikající hrozbu – na boj proti Děnikinovi. Machnovci dohodu akceptovali a Direktorium se zavázalo dovážet machnovcům munici a výzbroj. Ze spolupráce mezi nimi ke konci prosince sešlo, poněvadž došlo k incidentu, kdy petljuristé zlikvidovali dělnický sovět v Jekatěrinoslavi (dnešní Dnipro) a přitom zabili několik jeho členů včetně bolševiků.¹⁹⁸ Členové Jekatěrinoslavského sovětu požádali Machna o vojenskou pomoc a ten, když viděl možnost získat další vliv, souhlasil.¹⁹⁹

Několik bolševiků v Jekatěrinoslavi Machna během bojů proti Direktoriu podporovalo.²⁰⁰ Machno tvrdil, že mu bolševici předali jakousi depeši, ve které ho uznali vrchním velitelem „sovětských sil“ v Jekatěrinoslavské gubernii. Machno to kategoricky odmítl s odůvodněním, že žádné „sovětské síly“ neexistovaly.²⁰¹ Během chaotického dobývání Jekatěrinoslavi docházelo za strany machnovců k masivnímu ničení budov, obchodů a tržnic.²⁰² S bolševiky dobyli většinu města, podařilo se jim během útoku ukořistit mnoho zbraní a výzbroje. S prvními úspěchy Machna začaly vznikat první konflikty s bolševiky. Machnovci se rozhodli odvézt válečné trofeje do Huljajpole, ale místní bolševický revoluční výbor se tomu snažil zabránit. Machno požadoval rovné zastoupení bolševiků, eserů a machnovských anarchistů v Jekatěrinoslavském revolučním výboru, ale bolševici Machnův požadavek odmítli. Na přelomu roku 1918 a 1919 Direktorium zahájilo ofenzívu, machnovské bylo vojsko poraženo a nuceno se stáhnout zpět do Huljajpole. V posledních dnech roku 1918 se vztahy mezi Machnem a bolševiky zhoršily. Kolos začal na území severně od vesnice Dibrivky odzbrojovat malé machnovské oddíly a šířit zvěsti o tom, že kvůli Machnovi obsadili část Jekatěrinoslavi

¹⁹⁶ SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*, s. 76.

¹⁹⁷ KOLOS, *Zametki o podpol'i i vooružennoj bor'be 1918–1919*, s. 42–44. Editované dokumenty z Jekatěrinoslavské oblasti: srov. PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině (fevral' 1918–1920 gg.): dokumenty i matěrialy*. 1968.

¹⁹⁸ Srov. SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 77.

¹⁹⁹ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 81.

²⁰⁰ Machnovščina (Otryvki iz vospominanij V. Belaša). *Litopys Revoljuciji*. 1928, no. 3, s. 212.

²⁰¹ Vztatije Jekatěrinoslava i basni bolševikov o ich roli i roli ich vooružennych „sil“ pri etom. In: MACHNO, *Machnovščina i jeje včerašnije sojuzniki* [online] Dostupné z: <http://www.makhno.ru/lit/Makhno.pdf>; srov. LEBED', *Itogi uroki trech let anarcho-machnovščiny*, s. 13; srov. TĚSLENKO, N. Boj za Jekatěrinoslav v 1918 godu. *Litopys Revoljuciji*. 1926, no. 6, s. 77–78; srov. ŠUBIN, *Machno i jeho vremja*, s. 106; srov. SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*, s. 77–78.

²⁰² Srov. ARBATOVA, Jekatěrinoslav 1918–22 gg. *Archiv russoj revoljucii*. 1923, vol. 12, s. 85–86. R. Stites došel k závěru, že se jednalo o typický příklad války „mezi městem a venkovem“, jež měla symbolický význam. Srov. STITES, *Iconoclastic Currents in the Russian Revolution: Destroying and Preserving the Past*. In: ABBOTT, KENEZ, STITES, (eds.), *Bolshevik Culture*, s. 5; srov. ŠUBIN, *Anarchija mat' porjadka*, s. 123–130.

petljurovci. Bolševici „za zásluhy“ udělili Kolosovi titul „vrchního velitele povstalecké armády Jekatěrinoslavska“. Znepokojený Machno na to reagoval tvrzením, že „je nutné rozprášíť všechna bolševická velitelství“.²⁰³

Rozhodování a chování bolševiků během boje o Jekatěrinoslav demonstrovalo implicitně *machnovštinu* bolševizovat a začlenit ji pod Rudou armádu. Během listopadu V. I. Lenin v telegramu adresovaném veliteli lotyšských jednotek I. I. Vacietisovi apeloval na posilování regionálních prozatímních sovětských vlád za účelem „vytvoření příznivé atmosféry pro další postup rudoarmějců“.²⁰⁴ Machno se ale snažil o to, aby se s ním, a s jinými představiteli *machnovštiny*, jednalo jako „rovný s rovným“. Ještě předtím, než začal Kolos vyjednávat s machnovci, zaslal Machno místním bolševikům zprávu s nabídkou spolupráce proti Direktoriu, ale jeho nabídka byla odmítnuta údajně proto, že jeho síly byly pouhé „anarchistické skupinky“.²⁰⁵ Jedním z důvodů, proč se v budoucnosti ukrajinské rolnictvo postavilo proti bolševikům a jejich politice, bylo zamítnutí *machnovštiny* jako pouhé „anarchistické bandy“.²⁰⁶ Lenin v květnu roku 1919, kdy byly vztahy mezi bolševismem a *machnovštinou* velmi dynamické, popsal situaci na Ukrajině: „Na Ukrajině si teď každá banda volí ‚přezdívku‘, jedna je svobodnější než druhá, jedna demokratičtější než druhá, v každém okrese je nějaká banda.“²⁰⁷

Machno byl přesvědčen, že vliv Petljury nebude dlouhodobý a rozhodl se vrátit po neúspěšné bitvě v Jekatěrinoslavi do Huljajpole a budovat systém komun, který se snažil vytvářet již v letech 1917–1918.²⁰⁸ Mezitím se podařilo Rudé armádě dobýt Charkov, kde byla vyhlášena Ukrajinská sovětská vláda v čele s Ch. G. Rakovským, a dobýt Jekatěrinoslav, kterou mělo pod kontrolou po odchodu Machna Direktorium.²⁰⁹ Podle jednoho svědectví působila Rudá armáda oproti machnovcům či petljuristům výrazně pokrokově: „Ve srovnání nejen s machnovci, ale i s petljurovci, působili rudoarmějci mimořádně disciplinovaným

²⁰³ Cit. dle: SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*, s. 79.

²⁰⁴ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 37, s. 234. „Regionální prozatímní sovětské vlády“ se kromě Ukrajiny vytvářeli také v Lotyšsku, Estonsku a v Litvě.

²⁰⁵ *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 1, kniha I., s. 476.

²⁰⁶ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 56.

²⁰⁷ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 38, s. 356. Machnovy nebyly v žádném případě jedinými partyzánskými silami na Ukrajině, ve skutečnosti v Jekatěrinoslavské provincii, kde Machno působil a formálně byl ve spojení s Rudou armádou, došlo k méně povstání proti bolševikům než na severu Ukrajina, kde neměl moc jediný ataman. Srov. ADAMS, *Bolsheviks in The Ukraine*, s. 223.

²⁰⁸ VOLINE, *The Unknown Revolution*, s. 92–94 [online]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 82–84.

²⁰⁹ ADAMS, *Bolsheviks in The Ukraine*, s. 94. Manifest „Prozatímní dělnicko-rolnické vlády“ z 29. listopadu 1919: srov. *Dokumenty vněšněj politiki SSSR*, vol. 1, s. 582–586.

dojmem.“²¹⁰ Oblast pod kontrolou Machna byla relativně svobodná, s bolševiky dosáhl *modus vivendi*. Zatímco Antonov-Ovsejenko se soustředil na dobytí měst na severu Ukrajiny a na vojenské a politické problémy, *machnovština* se snažila etablovat „místní samosprávu“.²¹¹

Ke konci roku 1918 se změnil nepřítel *machnovštiny*, už to nebyli okupační vojáci, ale mnohem nebezpečnější nepřítel – pluky kozáckých důstojníků a vojáků, kterým velel generál Děnikin.²¹² Machno se poučil z rakousko-německé invaze. Věděl, že má-li revoluce v jeho oblasti zůstat pod rolnickou kontrolou, potřebuje k její ochraně armádu. Naučil se také vybírat si nepřátele – rozlišovat mezi těmi, s nimiž se mohl spojit a těmi, které mohl ignorovat nebo využít, a dále těmi, proti nimž měl nekompromisně bojovat.²¹³ Během podzimu roku 1918 se Ukrajina ocitla ve značně chaotické situaci, ze které se Machnovy podařilo vymanit.²¹⁴

²¹⁰ IGRENĚV, Ekaterinoslavskaja vospominanija. *Archiv russoj revoljucii*. 1921, vol. 3, s. 240.

²¹¹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 37.

²¹² SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 67.

²¹³ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 37.

²¹⁴ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 37.

2. První spojení s bolševiky

V lednu roku 1919 pokračoval politický a vojenský boj o „získání“ Ukrajiny. Šlo o proces, v němž Machno a jeho stoupenci sehráli klíčovou roli.²¹⁵ Antonov-Ovsejenko se snažil do Rudé armády povolávat převážně kozácké atamany, kteří veleli rolnickým skupinám a partyzánským oddílům.²¹⁶ Vzhledem k tomu, že partyzánské skupiny byly mnohdy nedisciplinované, se bolševici omezili na jejich restrukturalizaci a přeměnu v pluky, brigády, divize a soustředili se na dodržování hierarchie a disciplíny.²¹⁷ Docházelo také k drancování obyvatel a v ukrajinských městech bolševici začali zřizovat rekviziční oddíly, které plenily a v případě odporu také perzekvovaly obyvatelstvo.²¹⁸ Bolševická politika na Ukrajině se neobešla bez „preventivních čistek“ ze strany Čeky.²¹⁹ Tyto bolševické represe reflektuje ve svých pamětech jeden z obyvatel Jekatěrinoslavi: „*Celkově byly první dny tak klidné, že obyvatelstvo začalo blahořečit sovětskému režimu, který ukončoval neklidné období. Brzy se však měli seznámit s druhou stranou mince. Pátého dne přijela z Charkova Čeka a horlivě se pustila do práce. Nekonečné zatýkání a popravy čtyř bez možnosti soudního procesu se začaly stávat rutinou. [...] Jekatěrinoslav obklíčily rekviziční oddíly, které rolníkům, jenž se pokoušeli dovést své zboží do města, nemilosrdně zabavovali veškeré výrobky.*“²²⁰ Leninův „revoluční katechismus“ byl založen na kombinaci „krajního voluntarismu“ a ortodoxního marxismu, takže neodpovídal požadavkům většiny ukrajinského obyvatelstva.²²¹ Na místo politických reforem prováděli bolševici rekvizici potravin, tudíž jejich autorita ve venkovských oblastech zůstala extrémně křehká.²²²

Vedle bolševiků, machnovců a petljurovců sehrála na Ukrajině důležitou roli též Bílá armáda, která se formovala na jihu Ruska a na Kubáni od konce roku 1917 a do čela které se postavil A. I. Děnikin.²²³ Pod vedením generála A. G. Škuro²²⁴ začala armáda pronikat podél

²¹⁵ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 39.

²¹⁶ ENGELSTEIN, *Russia in Flames*, s. 453.

²¹⁷ PRIMAKOV, *Bor'ba za sovětskuju vlast' v Ukrajině. Pjats Let Krasnoj armii*, 1923, s. 171–195, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 89–90.

²¹⁸ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 83

²¹⁹ *Ibidem*, s. 84.

²²⁰ IGRENĚV, *Ekatěrinoslavskaja vospominanija. Archiv russoj revoljucii*. 1921, vol. 3, s. 238–239.

²²¹ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 85; WALICKI, *Marxismus*, s. 350. K leninismu: COPLESTON, *Philosophy in Russia*, s. 284–312, či MALIA, *Sovětská tragédie*, s. 85–91.

²²² ADAMS, *Bolsheviks in the Ukraine*, s. 126, 128.

²²³ REIMAN, (ed.), *Zrod velmoci*, s. 132; DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 39; FIGES, *Lidská tragédie*, s. 538–539.

²²⁴ A. G. Škuro (1887–1947) byl kubánský kozák, který se v květnu roku 1918 zapojil do boje proti bolševikům. Během občanské války bojoval po boku Bílé armády. Za druhé světové války spolupracoval s nacisty. Srov. CVETKOV, *Generál-lejtěnant A. G. Škuro*. In: KRUCÍNIN, *Beloje dviženije*, s. 241–273.

řek Don a Kubáň do oblasti *machnovštiny* již během bojů machnovců s hejtmanátem. Děnikin předpokládal, že se partyzáni zapojili do bojů s petljurovci, ale ve skutečnosti byl po bojích o Jekatěrinoslav relativně klid a Děnikinova armáda se setkala s nečekaným odporem.²²⁵ Boje byly „tvrdé a zuřivé“.²²⁶ Machnova vojska byla vyčerpána, na přelomu ledna a února se machnovcům málem nepodařilo ubránit Huljajpole. Situace byla tak kritická, že jedinou údajnou nadějí byla Rudá armáda. Machnovec Belaš vzpomínal: „*V šíleném tanci smrti jsem si občas vzpomněl na Rudou armádu, ale myšlenka na to byla okamžitá, a zase krev, krev bez konce.*“²²⁷ Po několika měsících se podařilo Škurova vojska zatlačit až k Taganrogu a k Rostovu. Mezi 24. lednem a 4. únorem roku 1919 probíhaly další boje proti Děnikinovi, jež měly různý úspěch.²²⁸ Nedostatek výzbroje a munice byl stěžejním problémem machnovců a jedinou možností, jak jej získat, bylo právě prostřednictvím Rudé armády.

Se silícími úspěchy Děnikina se začala vyvstávat otázka spojení machnovců a bolševiků. Bolševici si nemohli dovolit odmítnout Machnovi pomoc²²⁹, neboť v danou chvíli byli „partyzáni“ jediní, s kým mohli spolupracovat.²³⁰ Zájem na spojení měly obě strany, protože již začátkem ledna měl P. J. Dybenko²³¹ za úkol s machnovci navázat kontakt.²³² Samotný Machno vyzýval své spolupracovníky k uzavření spojení: „*Možná se budeme moci připojit k Rudé armádě, která prý dobyla Belgorod a přešla do ofenzívy na celé ukrajinské frontě. Pokud se s nimi setkáte, uzavřete s ním vojenské spojení.*“²³³ Všichni členové Machnova štábu s potencionálním paktem souhlasili. Bývalý příslušník Čeky F. T. Fomin uvedl, že ho údajně přišel navštívit během zimy náčelník Machnova štábu Gusev²³⁴, který ho požádal o to, aby předal návrh o možném spojení s *machnovštinou* bolševickému vedení.²³⁵ Poté, co se podařilo bolševikům dobýt Synelnykove, obdržel Machno 21. ledna telegram od Dybenka, ve kterém žádal vyslání zástupce *machnovštiny* k vyjednávání o společném tažení

²²⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 88.

²²⁶ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 88–89; DENIKIN, *The White Army*, s. 239.

²²⁷ BELAŠ, *Dorogí Nestora Machno*, s. 65; VERSTJUK, *Kombrig Nestor Machno*, s. 7.

²²⁸ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 112; srov. SAVČENKO, *Dvenadcat' vojn za Ukrainu*, s. 256–257.

²²⁹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 40.

²³⁰ ENGELSTEIN, *Russia in Flames*, s. 450.

²³¹ P. J. Dybenko (1889–1938) byl sovětský politik a vojenský velitel. Od února do dubna 1919 byl velitelem 1. Zadněprovské ukrajinské sovětské divize, do níž patřil i Nestor Machno. Během dubna se stal velitelem třetí ukrajinské sovětské divize, která byla součástí druhé Ukrajinské sovětské armády. Po jeho neúspěších v boji proti Děnikinovi byl nakonec byl odvolán do Moskvy.

²³² DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 61; ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 3, s. 107.

²³³ BELAŠ, *Dorogí Nestora Machno*, s. 52–53; srov. VERSTJUK, *Kombrig Nestor Machno*, s. 7.

²³⁴ Je otázkou, zdali se náčelník opravdu jmenoval Gusev. Jeho výpověď o *machnovštině* v pamětech Fomina je však v souladu s výzvami Machna ohledně spojení s bolševiky.

²³⁵ FOMIN, *Zapiski starogo čekista*, s. 87–88.

proti bělogvardějcům.²³⁶ Machnův štáb se rozhodl pověřit A. V. Čubenkou²³⁷ k vyjednávání s bolševiky, které se mělo omezit pouze na vojenské aspekty – tedy na společný postup proti Děnikinovi. Anarchista Aršinov vysvětlil podstatu spojení: „*Politické a ideologické rozdíly mezi bolševiky a machnovskými rolníky byly považovány za naprosto přirozené a v žádném případě neměly představovat překážku ve sjednocení na základě společného zájmu.*“²³⁸ Čubenko měl požádat bolševiky o munici a zbraně bez toho, aniž by došlo k politickým sporům.²³⁹ Machnova skepse k bolševismu se projevila poté, co byla Rudou armádou odzbrojena jiná anarchistická skupina M. M. Čeredňaka²⁴⁰, který vstoupil do Charkova současně s rudoarmějci.²⁴¹ Machno, který se obával stejného osudu, údajně tvrdil Belašovi: „*Musíme být velmi opatrní, můžeme očekávat všechno [od bolševiků – pozn. J. F.].*“²⁴²

Dne 26. ledna 1919 byla na schůzi mezi Dybenkem a Čubenkou uzavřena „předběžná“ dohoda, která měla být ještě do budoucna potvrzena.²⁴³ Machnovo hnutí se stalo součástí Rudé armády za následujících podmínek: mohlo si ponechat svoji vnitřní organizační strukturu, muselo přijmout bolševického politického komisaře a byla podřízena Rudé armádě ryze ve vojenských záležitostech. Bolševici se zároveň zavázali k tomu, že měli machnovcům dodávat potřebnou výzbroj a munici.²⁴⁴ Dohoda byla následně stvrzena v Charkově, kde se sešla Machnova delegace v čele s Belašem a s hlavním velitelem ukrajinské fronty Antonovem-Ovsejenkem.²⁴⁵ Dne 19. února 1919 pod vedením Dybenka vytvořila *machnovština* třetí brigádu Zadněprovské divize společně s jednotkami atamana N. A. Grigorjeva²⁴⁶, který velel

²³⁶ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 65.

²³⁷ A. V. Čubenko (1889–?) byl členem *machnovštiny* od roku 1917. Od března do července 1919 byl diplomatem a členem VRR. Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 39; srov. KUŠNIRENKO, ŽYLINS'KYJ, *Nestor Machno i povstanci*, s. 98–100.

²³⁸ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 90.

²³⁹ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 65; srov. VERSTJUK, *Machnovščyna: seljans'kyj povstans'kyj ruch na Ukrajinі*, s. 66–67.

²⁴⁰ M. M. Čeredňak (1883–?) byl běloruský anarchista židovského původu. V roce 1917 zorganizoval ve městě Makijivka oddíl anarchistických horníků a účastnil se bojů proti okupantům a donským kozáků. Několik dní po dobytí Charkova byl na příkaz bolševiků zatčen. Po propuštění v roce 1919 se připojil k *machnovštině*, kde působil jako velitel pluku brigády. Po roce 1930 působil v anarchistickém hnutí v exilu. Srov. KUŠNIRENKO, ŽYLINS'KYJ, *Nestor Machno i povstanci*, s. 111; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 65.

²⁴¹ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 65; ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 3, s. 108, 115.

²⁴² Ibidem.

²⁴³ VOLKOVINSKIJ, *Machno i jeho krach*, s. 65; ZAJCEV, *Kak my tvorili Oktjabr'. Letopis' revoljucii*. 1925, no. 4, s. 146.

²⁴⁴ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 91–92; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 65–66.

²⁴⁵ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 66; srov. SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 81–82

²⁴⁶ N. A. Grigorjev (1885–1919) byl ukrajinský partyzán a ataman. Působil v Chersonské oblasti a podobně jako Machno byl během občanské války schopen shromáždit své stoupence a etablovat tzv. *grigorjevštinu*. Grigorjev sehrál důležitou roli v rámci vztahů mezi *machnovštinou* a bolševiky. Srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 104–126; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 104; srov. SAVČENKO, *Avantjuriisty graždanskoj vojny*, s. 87–128; srov. HORAK, *Machno, Hryhor'jev, Tjutjunyk. Dolja tr'och otamaniv. Vojenna istorija*. 2006, no. 4–6 (28–30) [online]. Dostupné z: http://warhistory.ukrlife.org/4_6_06_3.htm; srov.

brigádě první.²⁴⁷ Aršinov uváděl, že se na základě dohody brigáda machnovců mohla označovat jako „revoluční povstalecká armáda“ a identifikovat se černou vlajkou.²⁴⁸ Hlavním úkolem bylo upevnit pozici na jihu a zlikvidovat Bílou armádu v Donbasu.²⁴⁹ Machnovci měli zahájit ofenzívu na Mariupol, Taganrod a Rostov na Donu. Měly být obsazeny klíčové strategické body díky kterým by měli se spojenci k dispozici zásoby. Na základě počátečních vojenských úspěchů partyzánů Dybenko ocenil Machna za „skvělé vedení“.²⁵⁰ Antonov-Ovsejenko dokonce tvrdil, že „je třeba všemi možnými způsoby navázat na Machnovův úspěch“.²⁵¹

V roce 1919 byly anarchistické síly u sovětských orgánů populární na vojenské půdě, nikoliv v politických kruzích.²⁵² Bolševici do jisté míry vztahovali úspěchy machnovců na své vítězství.²⁵³ Například 16. března 1919 se v *Pravdě* o postupu na jih psalo: „Ve směru na Berďansk obsadily ‚naše‘ oddíly Novou Michajlivku.“²⁵⁴ Po úspěšném dobytí Berďansku docházelo údajně ze strany machnovců k četným pogromům, vraždám a teroru. Příběh o dobytí Berďansku se následně stal součástí metanarativu o krutém chování machnovců vůči tamnímu obyvatelstvu, který zahrnoval mimo jiné obvinění z provádění pogromů vůči německým mennonitským osadníkům.²⁵⁵ Následně se bolševičtí velitelé rozhodovali, kam rozmístit Machnovy jednotky. Dybenko chtěl původně nahradit povstalce za nové profesionálnější jednotky i přes to, že Machna dříve chválil za jeho úspěchy.²⁵⁶ Nakonec bylo rozhodnuto o tom, aby machnovci obsadili Mariupol, kde se měli usadit a případně odrážet útoky nepřátel a

LYSENKO, Vijs'kova ta polityčna dijaj'nist' otamana N. Ja. Hryhor'jeva (Servetnyka) u 1918–1919 gg. *Ukrajins'kyj istoryčnyj žurnal*. 2009, no. 6, s. 63–80.

²⁴⁷ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II., s. 150; ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 97; srov. BUBNOV, KAMENĚV, EIDEMANIS, *Graždanskaja vojna, 1918–1921 gg.*, vol. 3, s. 227.

²⁴⁸ Machnovci se během občanské války nazývali též jako „povstalci“. Srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 91. Povstalecký étos však sahal až do roku 1918, kdy bolševici v rámci bojů proti Skoropadskému pojmenovali svou armádu sovětské Ukrajiny jako povstaleckou. Název si poté vypůjčil Machno. SVOBODA, *Jablko z oceli*, s. 212.

²⁴⁹ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II, s. 126, 161; srov. SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*, s. 90.

²⁵⁰ ČOP, LYMAN, *Vol'nyj Berdjansk*, s. 29; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 149–150; srov. ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 95.

²⁵¹ Operativnaja direktiva komandujuščego ukraiskim frontom o nastuplenii na g. Mariupol'. In: *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1., kniha II., s. 220.

²⁵² DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 44.

²⁵³ O úspěchů Machna se psalo v bolševickém tisku již počátkem dubna. *Pravda*. 1919, 3. dubna; *Izvestija*. 1919, 6. dubna, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 46.

²⁵⁴ Cit. dle: ČOP, LYMAN, *Vol'nyj Berdjansk*, s. 30.

²⁵⁵ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 45; srov. ČOP, LYMAN, *Vol'nyj Berdjansk*, s. 38. Rozsah vražd a teroru v Berďansku však zůstává předmětem sporu. Srov. SAVČENKO, *Machno*, s. 92; srov. GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 108. O mennonitech se v machnovské literatuře nikdy explicitně nepsalo, mennonité jsou zahrnuti do kategorie „německých kolonistů“. Srov. PATTERSON, *Makhno and Memory*, s. 22.

²⁵⁶ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II., s. 283, 240.

kontrolovat území. Vzhledem k tomu, že se Dybenko rozhodl pro ofenzívu na Krym, neměl Machno i přes úspěšné dobytí města zásoby k dalšímu tažení.²⁵⁷

Začlenění Machnových jednotek do Rudé armády přineslo různé problémy. Bolševický komisař třetí brigády hlásil v březnu, že: „*Velitelství jako takové neexistuje [...] vše bylo ve stavu nejistoty a chaosu.*“²⁵⁸ Jedním z problémů byla Machnova představa o vojenské disciplíně. Všichni v brigádě se mohli ucházet o velitelské funkce na základě volby. Existovala tu zde tzv. „dobrovolná mobilizace“.²⁵⁹ Mezi její možné motivy patřila mimo jiné ideologická oddanost anarchismu, touha po kořisti a půdě, dobrodružství nebo touha zbavit se vnější moci.²⁶⁰ Pro L. D. Trockého byla tato myšlenka absolutně nepřijatelná, protože byl zastáncem disciplíny a centralizace. Označoval rolníky za nejméně spolehlivé členy Rudé armády: „*Museli jsme neustále bojovat s metodami partyzánských jednotek [...] Chaos partyzánské války vyjadřoval rolnický živel, který se skrýval pod revolucí.*“²⁶¹ Někteří bolševici si uvědomovali, že Trockého představy o vojenské disciplíně jsou poměrně vágní. Například akademik a bolševik V. P. Zatonckij tvrdil, že „*takový stupeň disciplíny, o kterém Trockij sní, neexistuje v jediné rotě a vrhnout těžko zformované jednotky z partyzánských oddílů do boje proti kozákům by znamenalo úplně je zničit.*“²⁶²

Ještě předtím, než se *machnovština* spojila povstalci s bolševiky, se Machno snažil konsolidovat svoji politickou základnu. Mezi 12. a 16. únorem se uskutečnil druhý sjezd machnovců, ve kterém byla ustanovena tzv. Vojenská revoluční rada (VRR), která se skládala z deseti členů a sloužil jako výkonný orgán *machnovštiny*.²⁶³ VRR byla zřízena za účelem plnění vojenských i civilních úkolů a Machnovův štáb ji byl formálně podřízen.²⁶⁴ Machnovci vstoupili do Rudé armády za podmínek, které byly pro bolševiky nepříznivé. Sice měli dostávat stejné množství zásob a zbraní jako rudoarmějci, ale museli naopak přijmout přiděleného politruka do svého pluku, což poté vedlo k postupnému zhoršení vztahů. Bolševici se totiž

²⁵⁷ MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1., s. 373–375. Editované dokumenty z archivu města Rostova: MURPHY, *Rostov in the Russian Civil War*, London, 2005.

²⁵⁸ Doklad politkoma 3j brigady Zadněprovskoj divizii o političeskom sostožanii častěj brigady. In: *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1., kniha II., s. 192.

²⁵⁹ RAVIČ-ČERKASSKIJ, *Machno i machnovščina*, s. 12; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 91–92.

²⁶⁰ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 40–41.

²⁶¹ TROTSKY, *My Life*, s. 437.

²⁶² Cit. dle: ADAMS, *Bolsheviks in the Ukraine*, s. 62; srov. ENGELSTEIN, *Russia in Flames*, s. 450.

²⁶³ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918–1921*, s. 70; ŠUBIN, *Machno i machnovskoje dviženije* [online]. Dostupné z: <http://www.machno.ru/lit/Subin2/03.php>

²⁶⁴ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 115–116.

domnívali, že Rudá armáda mohla povstalce bezpečně „absorbovat“ jako integrální jednotku, pokud jim byli přiděleni političtí komisaři.²⁶⁵

Politické problémy nadále odváděly pozornost od vojenských potíží, kterým čelila Rudá armáda. Bolševici si nebyli schopni zajistit dodávky potravin od nespokojených rolníků kvůli hospodářské politice válečného komunismu. Další problémy nastaly se zásobováním munice a výzbroje.²⁶⁶ Nedostatek zbraní a uniforem způsoboval u machnovců demoralizaci. Kromě nábojů měli dostávat mimo jiné děla či kulometry, ale ty jim dodávány nebyly. Dokonce v některých případech byly náboje vadné.²⁶⁷ Podle sovětského velitele V. M. Primakova²⁶⁸ se vojenské dodávky vztahovaly mimo jiné také i na Dybenka, který byl samotnými bolševiky často podezírán z potencionální spolupráce s atamany. Poměr dodávek byl tudíž značně nevyvážený.²⁶⁹ Otázka zásobování se stala vážným konfliktem mezi machnovci a bolševiky. Machnovci byli téměř zcela závislí na dodávkách munice. V únoru sice obdrželi italské pušky, ale vhodná pro ně byla pouze italská munice.²⁷⁰ Bolševici počítali s tím, že budou muset nechat machnovce případně i bez ní: „*Už když se formovala brigáda Machna, velitel 2. armády jí dal italské pušky s tím, že v případě potřeby je bude možné nechat bez munice.*“²⁷¹ Náčelník generálního štábu napsal o stavu zásobování armády: „*Doposud zásobovací agentury Ukrajiny a Ruska nedaly frontovým jednotkám téměř nic.*“²⁷²

Selhání bolševiků v rámci dodávek surovin potřebných k vedení války umocnilo tendence k „samozásobení armády“ v podobě konfiskací a krádeží. Vztahy mezi machnovci a bolševiky začaly být založeny na principu „kdo koho přehraje“.²⁷³ V Berďansku se podařilo bolševikovi S. S. Dybecovi²⁷⁴ zabavit machnovcům vagóny s kůží na výrobu bot, kterou chtěli zaslat do Huljajpole. Tím pádem byla *machnovština* ze strany bolševiků „obviňována“ ze

²⁶⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dvizenija*, s. 93; VOLIN, *The Unknown Revolution*, s. 99 [online]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>. Bolševici také přemýšleli nad tím, že by začlenili machnovce do svých jednotek jako „posily“. Srov. FOMIN, *Zapiski starogo čekista*, s. 88.

²⁶⁶ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 145.

²⁶⁷ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 90; srov. PAVLJUČENKOV, *Vojennyj kommunizm v Rossii*, s. 120

²⁶⁸ V. M. Primakov (1897–1937) byl vojenský velitel Rudé armády. Od ledna 1918 na Ukrajině velel partyzánům, kteří bojovali proti německým jednotkám a oddílům hejtmana P. P. Skoropadského. V roce 1920 se stal velitelem kozáků, kteří bojovali po boku Rudé armády.

²⁶⁹ PRIMAKOV, *Bor'ba za sovětskuju vlast' v Ukrajině. Pjats Let Krasnoj armii*, 1923, s. 171–195, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 90.

²⁷⁰ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 153–154.

²⁷¹ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 305–306; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dvizenije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 126–128.

²⁷² ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 144.

²⁷³ GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 116.

²⁷⁴ S. S. Dybec (1887–1937) byl bývalý anarchosyndikalista. Poté, co přečetl Leninovo dílo *Stát a revoluce* konvertoval k bolševismu. V letech 1929-1932 byl ředitelem automobilového závodu Nižnij Novgorod.

špatného hospodaření.²⁷⁵ Bolševická hospodářská politika vůči Ukrajincům byla založena na zesílení třídního boje. Byly zakládány tzv. *kombědy*²⁷⁶, které měly umožnit chudým rolníkům vést „válku“ proti kulakům v podobě konfiskace obilí, jež se poté mělo přerozdělit mezi chudé rolníky, obyvatele městských oblastí a vojáky.²⁷⁷ Zástupci *kombědy* měli být výhradně bolševici, avšak rolníci na venkově měli tendence odmítat jakoukoli autoritu. Ukrajínští bolševici věřili, že kapitalistický a velkoplošný charakter zemědělství na Ukrajině měl demonstrovat připravenost na přechod k socialismu. Z toho vyplývalo přesvědčení, že kulaci jsou také relativně silnější než v Rusku.²⁷⁸ Navíc získané přebytky od kulaků byly přerozdělovány převážně do měst, nikoliv chudým na venkově.²⁷⁹ Pro rolníky byla lákavá eliminace ruské nadvlády a ukrajinského státu řízeném místní buržoazií. Bolševický komisař ve zprávě o situaci na jižní frontě napsal: „Každého přitahuje Machno, jehož popularita je neuvěřitelná.“²⁸⁰ Machno byl přesvědčen, že rolníci jsou zvyklí na kolektivní rozhodování ve venkovské komunitě.²⁸¹

Na základě uzavřené vojenské dohody museli machnovci přijmout bolševické komisaře. Ti byli machnovci vyháněni, opovrhováni a nerespektováni, protože jim vadilo, že měli ztělesňovat „revoluční misionáře“.²⁸² Právě v souvislosti s přítomností komisařů vznikly další problémy, protože machnovci neviděli důvod, proč by jim měli být podřízeni: „Proč nám posílají komisaře? Vždyť se bez nich obejdeme! A když je budeme potřebovat, můžeme si je zvolit sami ze svých řad.“²⁸³ Machno se ke komisařům se choval značně nedůstojně a snažil se „podkopat jejich autoritu“.²⁸⁴ Stručný popis situace na počátku dubna roku 1919 poskytla zpráva politického výboru 1. Zadnědněprovské divize: „Vojenské jednotky posádky Huljapole jsou také nepřátelské vůči komunistům.“²⁸⁵ Machnův spolupracovník B. V. Veretělnikov²⁸⁶

²⁷⁵ BEK, *Takova Dolžnost'*. In: *Sobranie sočinienij*, vol. 4, s. 246–247. Dybec zabavené vagóny s kůží přesměroval do Moskvy.

²⁷⁶ Tzv. *komitety bednoty*, či „výbory chudých rolníků“. Většinou rolnické vesnice *kombědy* odmítaly. Srov. FIGES, *Lidská Tragédie*, s. 579–581.

²⁷⁷ RETISH, *Russia's Peasants in Revolution and Civil War*, s. 193.

²⁷⁸ CARR, *The Bolshevik Revolution*, vol. 2, s. 161–163; srov. DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 106.

²⁷⁹ KUBANIN, *Machnovščina*, s. 60.

²⁸⁰ Iz doklada političeskogo inspektora 1j Zadněprovskoj divizii t. Žigalina o položenii v 5m polku. In: *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II., s. 224.

²⁸¹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 164.

²⁸² SKIRDA, *Nestor Machno*, s. 90.

²⁸³ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 88.

²⁸⁴ FOMIN, *Zapiski starogo čekista*, s. 89.

²⁸⁵ Doklad vrememno ispolnjajuščego objazannosti politkoma 1j Zadněprovskoj divizii o sostojanii političeskoi raboty v častjach i sredu naselenija. In: *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1., kniha II., s. 296–297.

²⁸⁶ B. V. Veretělnikov (? – 1919) byl rolník z Huljajpole. V roce 1918 se stal anarchistou a členem *machnovštiny*. V červnu 1919 stál v čele machnovské jednotky, která se pokoušela bránit Huljajpole před Děnikinovými vojsky. Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 28; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 212.

dokonce odmítal bolševikům dodávat potraviny. Jeden z politruků, který navštívil Huljajpole, řekl o machnovcích, že to jsou „darebáci“, které je potřeba „odstranit z cesty“.²⁸⁷ Odmítání politruků jen podpořilo tendence bolševiků označovat *machnovštinu* v propagandě jako „hnutí kulaků“ či „antisemitskou bandu“.²⁸⁸ Bolševiky vedla tato ztížená vojenská situace ke snaze hledat různá řešení k „nápravě“ *machnovštiny*, ale nikdo z bolševických velitelů nedokázal vymyslet účinnou metodu.²⁸⁹ Rozhodovalo se mezi dvěma možnostmi – sjednocením anarchistů s bolševiky anebo jejich ponecháním jako „samostatné entity“. První z možností byla pro bolševiky riziková, protože hrozilo, jak tvrdil Trockij: „*Pronikání anarchistické infekce do bolševismu.*“²⁹⁰ Jeho slova potvrdil i Primakov: „*Sovětská vláda stála před úkolem uchránit svou armádu před nákazou machnovštiny.*“²⁹¹ Nakonec se bolševici rozhodli pro zachování její celistvosti, protože se domnívali, že na ně Machno nezaútočí. Zároveň mohl být bolševiky dále vojensky „využíván“.²⁹² Právě zachování jisté autonomie bylo klíčovým rozhodnutím, které formovalo následující události a také vztahy mezi bolševiky a machnovci.

Na jaře roku 1919 se ukázala obecným problémem *machnovštiny* ideologická vize do budoucna. Mnoho anarchistů kritizovalo absenci anarchistického programu.²⁹³ Bolševik a bývalý anarchista Dybec se s Machnem setkal v Berďansku během února roku 1919. Podle jeho paměti mu Machno nejasně vyložil anarchistické myšlení a omezoval se pouze na agitaci a propagandu. Napsal o něm: „*Sám Machno nebyl vzdělaný. Jako anarchista si přečetl pár knih od Kropotkina [...] a také možná od Bakunina, ale tím to končilo. Zdá se, že Machno měl přirozené sklony [k anarchismu – pozn. J. F.], ale nerozvinul je. [...] nechápal, za co je zodpovědný. Lichotilo mu, že se kolem něho shromáždila armáda. Ale neměl tušení, co bude dělat zítra. Nedokázal zabránit drancování, do kterého se jeho armáda každou chvíli zapojovala, a tím odpuzoval rolnictvo.*“²⁹⁴ Později například anarchista V. S. Chudolej

²⁸⁷ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II., s. 362.

²⁸⁸ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II., s. 374; srov. TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 1, s. 189–191.

²⁸⁹ Například bolševik N. I. Podvojskij chtěl rozdělit machnovce mezi „spolehlivé“ jednotky.

²⁹⁰ TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 1, s. 308–310.

²⁹¹ PRIMAKOV, *Bor'ba za sovětskiju vlast' v Ukrajině. Pjats Let Krasnoj armii*, 1923, s. 171–195, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 89–90.

²⁹² DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 144; srov. ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 305–306. Počátkem května to implicitně naznačil Lenin v telegramu Kameněvovi: LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 50, s. 307.

²⁹³ Aršinov byl přesvědčen, že Machnovy vlastní spolupracovníci byli občas znepokojeni jeho „lehkovážným nezájmem o budoucnost“. ARSHINOFF, *Geschichte der Machno-Bewegung*, s. 275, cit. dle: PETERS, *Nestor Makhno*, s. 78.

²⁹⁴ BEK, *Takova Dolžnost'.* In: *Sobranie sočiněnij*, vol. 4, s. 237–238. Někteří členové Machnovy armády se dopouštěli pogromů. Machno tvrdil, že se snažil jakýkoliv pokus o rabování potlačit. MACHNO, *Machnovščina i Antisemitizm. Dělo truda.* 1927, no. 30–31, s. 17; srov. MAKHNO, *The Struggle Against the State & Other Essays*, s. 34–35. V dokumentech bělogvardějců se uvádělo, že Machno byl „politicky naprosto primitivní, ale

v recenzi na *opus magnum* Aršinova kritizoval Machna za to, že nesledoval cíle anarchismu a vyčítal mu, že docházelo k tzv. „degradaci anarchie“.²⁹⁵ Jiní členové z organizace Nabat²⁹⁶ podezírali Machna z „pro-bolševismu“.²⁹⁷ Jeden z nich I. Těper (Gordějev) popsal Machnovy politické názory v době počátku spojení s bolševiky: „*Machno považoval skupinu anarchistů v Huljajpoli za velmi nevhodnou pro jejich abstraktní postoj k bolševikům [...] Již v únoru 1919 se [...] ukázalo, že Machno je velmi lhostejný k obecným úkolům organizace Nabat a k jejich postoji vůči sovětským orgánům.*“²⁹⁸ Machnův skeptický postoj k anarchistické skupině Nabat má však jen málo společného s jeho vztahem k anarchismu. Nabat, který v roce 1918 sdružoval část městských anarchistů na Ukrajině, představoval pouze jednu z anarchistických skupin.²⁹⁹

Ukrajinský historik V. F. Verstjuk došel k závěru, že během prvního spojení byl Machno nejspíše stoupencem bolševismu.³⁰⁰ Machno konstatoval: „*Nejdřív jsem revolucionář a pak jsem anarchista.*“ Někdy zase tvrdil, že přestal být anarchistou úplně a že všechny své činy směřoval k „*posílení sovětské moci a odstranění kontrarevoluce*“.³⁰¹ Domníval se, že dokud si masy neuvědomí nutnost boje proti státu, anarchistické hnutí musí být s nimi.³⁰² Machno až později ve francouzském exilu navrhl svobodné sovětské zřízení, v němž měla být celá země ovládána místní společenskou „*samosprávou rolníků a dělníků*“.³⁰³ Machno nemohl být zastáncem či stoupencem bolševismu, případně „*sovětské moci*“. Dne 14. února v projevu na sjezdu machnovců *expressis verbis* prohlásil: „*Jestliže bolševičtí soudruzi přijíždějí z Velkoruska na Ukrajinu, aby nám pomohli v těžkém boji proti kontrarevoluci [Děnikinovi – pozn. J. F.], musíme jim říct: ,Vítejte, drazí přátelé!‘ Ale pokud sem přicházejí s cílem*

vojensky mazaný“. VÚA-VHA, O Machnovskom dviženiji/sb. rus. legií, k. 6; srov. ARŠINOV, Anarchizm i machnovščina. *Anarchičeskij vestnik*, no. 2, 1923, s. 27–37.

²⁹⁵ CHUDOLEJ, „Istorija makhnovskogo dviženija“ P. Aršinova. *Volna*. 1924, no. 51, s. 15–20.

²⁹⁶ Jednalo se o tzv. konfederaci anarchistických organizací, která byla založena v Charkově na podzim r. 1918, snažila se sjednotit anarchosyndikalisty, anarchokomunisty a individualisty. Významnými členy *Nabat* byli např. Voline (V. M. Eikhenbaum), P. A. Aršinov či Aron Baron. Srov. AVRICH, *Russian Anarchists*, s. 204–205; srov. GERASIMENKO, Machno. *Istoričeskij i sovremennik*. 1922, vol. 3, s. 159; srov. DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 31.

²⁹⁷ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 48. Někteří členové skupiny *Nabat* se raději přiklíněli k atamanovi Grigorjevovi. Machnovy a Grigorjevovy jednotky nebyly v žádném případě jedinými partyzánskými silami na Ukrajině: ve skutečnosti v Jekatěrinoslavské provincii, kde Machno řídil a formálně byl ve spojení s Rudou armádou, došlo k méně povstání proti bolševikům než na severu Ukrajiny, kde neměl moc jediný ataman.

²⁹⁸ Cit. dle: ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 117.

²⁹⁹ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 118.

³⁰⁰ VERSTJUK, *Kombrig Nestor Machno*, s. 11; ŠUBIN, A. *Machno i jeho vremena*, s. 117.

³⁰¹ Cit. dle: VERSTJUK, *Kombrig Nestor Machno*, s. 11. Údajně Machnovo politické přesvědčení nebylo zřejmé do dubna roku 1919.

³⁰² ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 118.

³⁰³ Zapiski Nestora Machno. *Anarchičeskij vestnik*. 1923, no. 1, s. 28.

monopolizovat Ukrajinu – řekneme jim: ‚Ruce pryč!‘³⁰⁴ Machno se spojil s bolševiky z pragmatických důvodů. Jednak proto, že kladl ‚zájmy revoluce nad ideologické rozdíly‘, a také proto, že jeho armáda nedisponovala dostatkem zbraní a munice.³⁰⁵ Výměnou za zbraně a zásoby bolševici získali výhodu velení nad důležitým úsekem fronty.³⁰⁶ Nejednalo se o politický pakt, neboť z politického hlediska byla *machnovština* pro bolševiky stále protivníkem. Bolševici však zastávali jiný názor: ‚*Existuje-li vojenské spojení, existuje automaticky i politická závislost, tj. formální uznání autority ukrajinské sovětské vlády.*‘³⁰⁷

Odlíšné pojetí spojení dokládá rozhovor Machna s bolševickým komisařem v Berďansku. Machno mu řekl: ‚*Tohle je peklo [...] říkal jsem Vám to a varoval vás, a zdá se, že jsme se dohodli. Slíbili jste, že rozpustíte své organizace: Čeku [...] stranické výbory, vojenské výbory, a teď to děláte znovu! A věřte mi, soudruhu Petrove [komisař – pozn. J. F.], že pokud nepřestanete, bude to špatné. Nechte nás na pokoji, nechte rolníky [...] a vše bude v pořádku. Nechte nám v těchto krajích svobodu anarchokomunistické výstavby, dělejte všechny pokusy mimo ně, my vás nenapadneme, jen nás nechte na pokoji, nevměšujte se do našich rodinných záležitostí!*‘³⁰⁸ Komisař na jeho výzvu odpověděl: ‚*Soudruhu Machno, protože jsme se dohodli, podívejte se na smlouvu a uvidíte, že jsme s vámi ve vojenském svazku. [...] Okupované území patří vám i nám: bez naší pomoci byste ho nezabrali. [...] Není naší vinou, že jste do svých pluků přijali komisaře, kteří se dali na ‚komunistickou výchovu‘.*‘ Machno ho přerušil a reagoval: ‚*Takhle to spojení nechápu [...] naše cíle jsou odlišné. Vaše jednotky osvobozují okresy – patří vám, a naše pluky osvobozují – okresy patří nám. [...] Pokud máme v našich plucích vaše komisaře, nesmí to být vychovatelé a dozorcí, nesmí to být špioni. Máme je jako vaše zástupce pro koordinaci společných akcí, ale ne jako pány nad veliteli, které si zvolily samotné masy.*‘³⁰⁹

Cílem bolševiků bylo stále zajistit důležité dopravní uzly, zlikvidovat tažení bělogvardějce Škura v Hrišinské oblasti a postoupit směrem na východ, kde si udržet pozice.³¹⁰ Rudá armáda a Machnova brigáda se stále potýkala s nedostatkem zásobování a výstroje.³¹¹

³⁰⁴ Protokol 2go Gul'jaj-Pol'skogo rajonogo s'jezda frontovikov, Sovetov i podotděl'ov, sostojavšegosja 12 fevralja 1919 g. v s. Gul'jaj-Pole. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 80.

³⁰⁵ Srov. SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 89.

³⁰⁶ SAVČENKO, *Machno*, s. 83.

³⁰⁷ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 89.

³⁰⁸ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 129; srov. ČOP, LYMAN, *Vol'nyj Berdjansk*, s. 89–90.

³⁰⁹ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 129.

³¹⁰ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II., s. 317.

³¹¹ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II., s. 328; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 121; srov. FIGES, *Lidská tragédie*, s. 618.

Machno musel kvůli tlaku Bílé armády Mariupol opustit.³¹² Snažil se řešit problémy se zásobováním tak, že přepadával vlaky a tím zároveň znemožňoval bolševikům dostupnost potravin. Machnovův způsob zásobování na Ukrajině mohl mít pro bolševiky v Rusku vážné důsledky.³¹³ Podle J. V. Stalina se podařilo v březnu roku 1919 získat z Ukrajiny okolo 36 000 tun obilí místo 72 000. Podle něho za to mohla laxnost orgánů, vzpoury kulaků a také pronásledování potravinových úředníků ze strany machnovců.³¹⁴ Není pravda, že Machno pouze „předstíral“ velení Rudé armády a že ve skutečnosti pouze rekvíroval pro vlastní potřebu, čímž bránil plnění rozkazů bolševiků.³¹⁵ Na rozdíl od nich měl však Machno větší podporu mezi místním obyvatelstvem, což v rámci zásobování bolševiky značně znevýhodňovalo. Navíc Dybenko, který bojoval v izolaci od ostatních na Krymu také nedisponoval dostatkem zásob, a i přesto slíbil, že pošle Machnovi munici a pušky.³¹⁶ Machnovův vojenský neúspěch v Mariupolu podnítl bolševiky k diskusi o úloze partyzánů v boji proti bělogvardějcům. Antonov-Ovsejenko a jiní bolševici se domnívali, že Machnovy neúspěchy tkvěly v jeho „partyzánské samovládě“.³¹⁷ Trockij chtěl počet partyzánských vojsk snížit na polovinu a začlenit je do „řádných“ jednotek. Machnovy jednotky měly být „očištěny od kriminálních živlů“, měla být zavedena disciplína a také zrušen systém volených velitelů.³¹⁸

Během února a března roku 1919 se bolševici snažili model „postupného začleňování do Rudé armády“ aplikovat na ukrajinských povstalcích.³¹⁹ Machno si byl tohoto záměru vědom, ale protože bezprostřední nebezpečí hrozilo ze strany Bílé armády, doufal, že konfrontaci s bolševiky bude možné odložit nebo alespoň omezit na diskurz. Machno si byl jistý, že v „konfrontaci teorií“ zvítězí, protože bolševici měli na Ukrajině malou podporu, zejména mezi rolnictvem.³²⁰ Kvůli narůstajícímu počtu členů *machnovštiny* přestali bolševici tolerovat machnovské politické sjezdy, které hnutí více „stmelovaly“ a které přijímaly rozhodnutí v rámci anarchismu.³²¹ Právě 10. dubna se machnovci sešli na třetím regionálním sjezdu

³¹² ŠKURO, *Graždanskaja vojna v Rossii*, s. 16.

³¹³ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 50; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 124–125.

³¹⁴ STALIN, *Collected Works*, vol. 4, s. 310–311.

³¹⁵ Srov. YAROSLAVSKY, *History of Anarchism in Russia*, s. 64.

³¹⁶ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II., s. 328. Lenin byl z Dybenkových vojenských plánů znepokojen. Domníval se, že tažení skončí zhroutením a že by mohly jeho jednotky nahradit v tažení na Rostov machnovce. LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 50, s. 282–283.

³¹⁷ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 64; *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1, kniha II., s. 356.

³¹⁸ MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1., s. 390–393.

³¹⁹ ŠUBIN, Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'shevikov. *Žurnal rossijskich i vostočnojevropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 63.

³²⁰ PETERS, *Nestor Makhno*, s. 79–80.

³²¹ ŠUBIN, Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'shevikov. *Žurnal rossijskich i vostočnojevropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 63.

v Huljajpoli, na kterém delegáti odsoudili bolševismus.³²² Byla odmítnuta diktatura proletariátu a byla přijata anarchistická platforma, což bolševici považovali za provokaci. Stoupenci *machnovštiny* opakovaně prokazovali svou oddanost anarchistickému sociálnímu a ekonomickému řádu, který by bolševici nikdy nepřijali. Machnovci ve svých novinách dali naprosto jasně najevo, že považovali bolševickou sovětskou vládu za „mimozemskou diktaturu“.³²³ Jejich sjezdy, ve kterých se projednávaly politické otázky, byly automaticky označovány bolševiky za kontrarevoluční. Ke konci tohoto sjezdu obdrželi machnovci telegram od Dybenka, v němž označil sjezd za nezákonný.³²⁴ Začátkem dubna opravdu hrozilo, že se spojenectví mezi bolševiky a *machnovštinou* rozpadne. Administrativní zmatky v bolševickém velení situaci jen zhoršovaly.³²⁵ Vrchní velení informovalo Antonova-Ovsejenka o tom, že Donbas byl nejdůležitějším cílem k dobytí a požadovalo lepší kontrolu Machna a Grigorjeva.³²⁶

Ke konci dubna vojenská situace vypadala tak, že bude Machnova brigáda poražena. I navzdory snahám Machna bojovat proti bělogvardějcům se rozhodující výsledky se nedostavovaly. Velitel 2. ukrajinské sovětské armády A. E. Skačko³²⁷ telegrafem oznámil: „*Nepřítel se nemá čím bránit, neboť Machnova 3. brigáda je v nepřetržitém boji [...] jeho brigádu lze považovat za dočasně zcela vyřazenou z boje.*“³²⁸ Machnovy neúspěchy vyvolaly u bolševiků obavy, dokonce se i přemýšlelo o jeho sesazení.³²⁹ V době, kdy probíhal třetí sjezd machnovců v Huljajpoli, vyšel v časopisu *Izvestija* článek s názvem *Doloi machnovščinu* (Pryč s *machnovštinou*), v němž byl Machno kritizován za to, že poskytl útočiště „*bezohledným anarchistům a bývalým rozpadlým stranám*“.³³⁰ Kameněv v telegramu Leninovi popsal situaci na Ukrajině jako katastrofální.³³¹ Dezolátní situace nutila bolševiky posílit činnost politruků, která byla podle nich minimální: „*Mezi oddíly machnovců neprobíhá žádná ,politická práce*‘.

³²² První sjezd se konal v 23. ledna a druhý 12.–16. února roku 1919. Kongresu se zúčastnili představitelé (delegáti) ze 72 okresů.

³²³ ADAM, *Bolsheviks in the Ukraine*, s. 247; VÚA-VHA, O Machnovskom dviženiji/sb. rus. legii, k. 6.; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 93–103; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 111–112.

³²⁴ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 94; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 158–159.

³²⁵ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 48.

³²⁶ *Ibidem*, s. 51.

³²⁷ A. G. Skačko (1879–1941) byl vojenský velitel 2. sovětské ukrajinské armády, které se skládala ze dvou divízi, jež jedné velel Dybenko a druhé Machno. Srov. *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 1, kniha II., s. 238, 240; srov. DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 45; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 79.

³²⁸ Telegramma komandujuščego 2j Ukrainskoj armijej A. Je. Skačko v štab Ukrainского fronta o položenii na frontě. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 118.

³²⁹ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 122.

³³⁰ Doloi machnovščinu. *Izvestija*. 1919, 25. dubna, cit. dle: ŠUBIN, Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'shevikov. *Žurnal rossijskich i vostočnojevropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 64; srov. ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojne*, vol. 4, s. 113.

³³¹ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 124–125.

Politici komisaři odmítají chodit do práce v Machnových jednotkách a tímto odmítnutím se rozvíjí banditismus.“³³² Ve druhé polovině dubna bylo bolševickým velitelům jasné, že špatně odhadli potenciál Machna a Grigorjeva a také, že přecenili schopnost vlastní velitelské struktury.³³³ Bolševik Skačko, který v březnu navštívil atamana Grigorjeva, podal zprávu, ve které popsal špinu, dezorganizaci, opilství a doporučil, aby byl Grigorjev „odstraněn“.³³⁴ Ve snaze vyřešit spory mezi bolševiky a machnovci, se rozhodl velitel Antonov-Ovsejenko navštívit 28. dubna 1919 „Machnograd“³³⁵ a Nestora Machna.

Antonov-Ovsejenko navštívil Huljajpole, aby se seznámil s „*nedospělým, mladě vypadajícím, tmavookým mužem, který nosil šikmo nasazenou kavkazskou kožešinou čepici*“, a aby zhodnotil jeho jednotku.³³⁶ Návštěva mu poskytla příležitost pokusit se vyřešit problémy, jež souvisely s úlohou bolševických komisařů v Machnově armádě a také se vztahem Machna a atamana Grigorjeva. Ten totiž začínal být podezřelý z „kontrarevolučních záměrů“, protože se zdráhal vyrazit pomoci maďarským komunistům a obsadit Besarábii.³³⁷ Při příjezdu do Huljajpole byl Antonov-Ovsejenko zdvořile přivítán. Výsledky jednání byly uspokojivé, Antonov byl ujistěn o tom, že Machno nemá úzké vztahy s Grigorjevem a oba se dohodli na dodání munice, zbraní a výstroje, jelikož většina partyzánů chodila bosa. Machno však musel učinit ústupky a přijmout zpět bolševické komisaře, které dosud machnovci odmítali. Po krátké návštěvě Antonov-Ovsejenko uznal, že „*Machno a jeho spolupracovníci žijí velmi skromně, známky banditismu byly bez povšimnutí*“.³³⁸ Schůze však neměla posílit spojenectví či jednotnou koalici, nýbrž koexistenci dvou různých ideových proudů.³³⁹ Během návštěvy Antonova-Ovsejenka se bolševici snažili zjistit přesnou polohu Machnových jednotek, pravděpodobně aby na machnovce zaútočili. Útok ale nebyl možný, dokud byl bolševický velitel v Huljajpoli.³⁴⁰ Antonov-Ovsejenko nesouhlasil s rozhodnutím Trockého, které

³³² Doklad iz Dějstvjujuščej armii Južnogo fronta 9j strelkovej divizii. In: *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 1., kniha II., s. 374.

³³³ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 51.

³³⁴ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 3, s. 223.

³³⁵ Machnograd bylo označení pro Huljajpole, které se stalo centrem *machnovštiny*. Srov. ROZEN, „Perechaslavskaja Respublika“ i jeje geroy chrustalevnosar'. *Letopis' revoljucii*. 1927, no. 2 (23), s. 121; srov. SUKHOGORSKAYA, Gulyai-Polye in 1918. In: VERSTJUK, (ed.), *Nestor Ivanovyč Machno: vospominanija, materialy i dokumenty*. K: Dzvin, 1991 [online]. Dostupné z: <http://www.nestormakhno.info/english/personal/personal2.htm>.

³³⁶ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 110; srov. DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 52.

³³⁷ LYSENKO, Vijs'kova ta polityčna dijaj'nist' otamana N. Ja. Hryhor'jeva (Servetnyka) u 1918–1919 gg. *Ukrajins'kyj istoryčnyj žurnal*. 2009, no. 6, s. 72–73.

³³⁸ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 116; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918–1921*, s. 129; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 192.

³³⁹ ŠUBIN, Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'shevikov. *Žurnal rossijskich i vostočnojevropejskich istoryčeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 66.

³⁴⁰ *Ibidem*, s. 65.

spočívalo v nahrazení velení bolševiků místo povstalců. Věřil nejspíše tomu, že se machnovská brigáda díky jeho snaze dokáže transformovat na seriózní vojenskou armádu.³⁴¹ Ne všichni bolševici byli v otázce *machnovštiny* politicky jednotní. Například první tajemník komunistické strany Běloruska J. B. Gamarnik byl přesvědčen, že *grigorjevština* je na tom mnohem lépe v rámci disciplíny než *machnovština*, přitom jak se během následujících měsíců ukázalo – nebylo tomu tak.³⁴²

Pochybné ovšem zůstalo vyjádření Antonova-Ovsejenka, který tvrdil že: „*Machno, jeho brigáda [...] je velkou bojovou silou [...] při správné práci se z ní stane nezničitelná pevnost.*“³⁴³ Od počátku května roku 1919 totiž vztah k *machnovštině* nebyl určován prismaticem bojových schopností. Machno byl stále více vnímán bolševiky jako potenciální nepřítel – a čím slabší nepřítel, tím lépe.³⁴⁴

³⁴¹ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 105; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 131; srov. VOLKOVINSKIJ, *Machno i jeho krach*, s. 90.

³⁴² VOLKOVINSKIJ, *Machno i jeho krach*, s. 89–90.

³⁴³ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 113; srov. GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 134.

³⁴⁴ ŠUBIN, *Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'sevikov. Žurnal rossijskich i vostočnojevropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 69.

3. Rozpad „rudo-černé aliance“

Dne 7. května, krátce po návštěvě Antonova-Ovsejenka, přijel do Huljajpole člen politbyra L. B. Kameněv společně s delegací včetně K. J. Volorošilova a V. I. Mežlauka.³⁴⁵ Hodlali urovnat spory mezi *machnovštinou* a bolševiky a také vyřešit administrativní problémy, jež bránily v pohybu dodávek potravin na sever.³⁴⁶ Lenin se obával toho, že nebude dobytá Donská oblast, a v den Kameněvova příjezdu do Huljajpole apeloval telegramem na nutnost jednání s Machnem: „*Vzhledem k tomu, že Rostov nebyl dobyt, je třeba dočasně diplomaticky jednat s Machnovou armádou, vyslat Antonova a osobně ho činit odpovědným za Machnova vojska.*“³⁴⁷ Kameněv byl přesvědčen, že se machnovci bolševikům „podřídí“. Předtím, než navštívil Machna dokonce prohlásil: „*Musíme to hrát na rovinu, o nic nejde, oni [machnovci – pozn. J. F.] poslechnou.*“³⁴⁸ Po příjezdu do Huljajpole byla skupina bolševiků vřele přivítána a provedena pro město, setkání proběhlo v „přátelské“ atmosféře. Machnovci ale byli vůči bolševické návštěvě velmi skeptičtí a podezíraví. Belaš ve svých vzpomínkách uváděl: „*Nevím, proč přišel [Kameněv – pozn. J. F.] [...] má velkou moc a přišel k nám z nějakého důvodu. Antonov-Ovsejenko tam [v Huljajpoli – pozn. J. F.] právě byl. Naše oblast je otevřeně blokována a proslýchá se, že koncem dubna se v Moskvě konala zvláštní schůze Ústředního výboru a byl přijat návrh Trockého na likvidaci velitelského štábu našich jednotek a anarchistického hnutí. Vskutku, často nás navštěvují vzácní hosté. Není to jeho poslední slovo?*“³⁴⁹ Mezi bolševiky se během dubna opravdu objevovaly názory, které požadovaly Machnovo odvolání.³⁵⁰ Několik dní před příjezdem Kameněva navrhl Rakovskij odstranit Machna a Grigorjeva z velitelských pozic a přijmout opatření k reorganizaci jednotek.³⁵¹

³⁴⁵ Podrobnější studie, která se kromě analýzy návštěvy Kameněva věnuje podrobné kritice pramene a dosud neznámému autorovi, tajemníkovi Kameněva, V. Sokolinovi (V. S.): srov. AMACHER, Lev Kamenev chez Nestor Makhno (Gouliiaï-Polié, mai 1919): un récit en quatre temps. *Quaestio Rossica*. 2017, vol. 5, no. 3, s. 738–756.

³⁴⁶ V. S., Ekspedicija L. B. Kameněva dlja prodviženija prodgruzov k Moskve v 1919 godu. *Proletarskaja revoljucija*. 1925, no. 6 (41), s. 123; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 136–137, 124–125.

³⁴⁷ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 50, s. 307; *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 2, s. 16; LENIN, *Vojennaja perepiska*, s. 117; srov. V. S., Ekspedicija L. B. Kameněva dlja prodviženija prodgruzov k Moskve v 1919 godu. *Proletarskaja revoljucija*. 1925, no. 6 (41), s. 133. Dne 8. května se stal na základě Leninova rozhodnutí Antonov-Ovsejenko zodpovědný za machnovce a měl za úkol s nimi co nejrychleji dobýt Rostov. *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 2, s. 18; MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1, s. 406–407; LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 38, s. 378; srov. LENIN, *Biografičeskaja chronika*, vol. 7, s. 179.

³⁴⁸ V. S., Ekspedicija L. B. Kameněva dlja prodviženija prodgruzov k Moskve v 1919 godu. *Proletarskaja revoljucija*. 1925, no. 6 (41), s. 130.

³⁴⁹ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 201.

³⁵⁰ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 122.

³⁵¹ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 131; srov. SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 101.

Kameněv diskutoval s Machnem o zrušení Vojenské revoluční rady (VRR). Machnovci se odvolávali na to, že orgán byl vytvořen masami a že ho nelze v žádném případě rozpustit.³⁵² Kameněv nejspíše nevěřil tomu, že mají machnovci podporu z řad rolníků. Dokonce označil Machna za „čestného a neohroženého bojovníka, který bojoval proti bílým a cizím okupantům“.³⁵³ Ke konci jednání Machna objal a ujistil ho, že machnovci a bolševici spolu vždy najdou společnou řeč jako ostatně všichni skuteční revolucionáři a že by měli pracovat společně.³⁵⁴ Bolševici se s Machnem přívětivě rozloučili i přes to, že nebyli s výsledkem jednání spokojeni. Aršinov si položil velmi důležitou otázku: „Byly návštěvy vysokých bolševických lidových komisařů v Huljajpoli opravdu přátelské, jak naznačovala jejich vřelá přání nebo měla přátelskost už tehdy pouze zakrýt nesmiřitelné nepřátelství k povstaleckému regionu?“³⁵⁵ Historik C. Darch dospěl k názoru, že Kameněvova návštěva byla vrcholem přátelských vztahů mezi anarchisty a bolševiky na Ukrajině, stoupenců dvou nesmiřitelných revolučních doktrín.³⁵⁶ Je však otázkou, zdali lze jeho návštěvu označit za přátelskou. Kameněv po návštěvě Machna prohlásil, že „všechny zvěsti o separatistických a protisovětských plánech povstalecké armády Machna jsou ničím nepodložené“.³⁵⁷ Ve skutečnosti se jednalo o floskuli, protože zastával jiný názor, který sdělil ve zprávě Leninovi: „Domnívám se, že Machno se neodvážá hned podpořit Grigorjeva, ale půda je tam dobře připravena pro vypuknutí [...] Machno neprodukuje obilí, uhlí nebude ani pravděpodobně dodávat, ačkoliv mi to osobně slíbil – přísahal věrnost všemu.“³⁵⁸ Pro bolševiky nebyly Machnovy přísahy a sliby dostatečnou zárukou.³⁵⁹ Kameněv měl primárně zajistit dovoz surovin potřebných k vedení války a chtěl mít jistotu, že Machno bude stále velet třetí brigádě. Po jeho návštěvě se však na postoji bolševiků k *machnovštině* nic nezměnilo. Machnovci považovali návštěvu Antonova-Ovsejenka a Kameněva pouze za „průzkum před zahájením agrese“.³⁶⁰

Navíc je pravděpodobné, že impulsem pro jejich návštěvu bylo podezření Lenina z možného spojení *machnovštiny* a bělogvardějců. Škuro se mylně domníval, že Machno

³⁵² ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 102.

³⁵³ Otkrytoje pis'mo L. B. Kameněva komandiru 3j brigady tov. Machno. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 136; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 201.

³⁵⁴ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 136.

³⁵⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 102.

³⁵⁶ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 63.

³⁵⁷ Otkrytoje pis'mo L. B. Kameněva komandiru 3j brigady tov. Machno. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 136;

³⁵⁸ Tělegramma L. B. Kameněva V. I. Leninu. In: *Bol'shevistskoje rukovodstvo perepiska*, s. 95; V. S., *Ekspedicija L. B. Kameněva dlja prodviženija prodgruzov k Moskve v 1919 godu. Proletarskaja revoljucija*. 1925, no. 6 (11), s. 144.

³⁵⁹ V. S., *Ekspedicija L. B. Kameněva dlja prodviženija prodgruzov k Moskve v 1919 godu. Proletarskaja revoljucija*. 1925, no. 6 (11), s. 139.

³⁶⁰ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 102–103.

bojuje proti bolševikům: „*Nejvíce sympatií však vzbuzovali rolníci Baťky Machna. On nechce poměščíky, my je také nechceme [...] Bije židy a komunisty, a my je také nechceme.*“³⁶¹ Na přelomu dubna a května zaslal machnovcům dopis, v němž „ocenil“ Machnův vlastenecký odpor a ve kterém navrhoval, aby se Machno připojil k Děninikovi v rámci „záchranu ruského lidu“.³⁶² Údajně byl dopis otištěn jako recese v anarchistickém časopise *Put' k svobodě*.³⁶³ Bolševický tisk bez váhání na základě zveřejněného dopisu naznačil, že jednání mezi Škurem a Machnem skutečně probíhají.³⁶⁴ Například anarchista I. Těper měl podezření, že Děnikin chtěl sjednotit Machna a Grigorjeva.³⁶⁵ Lenin se tak rozhodl pojistit si *machnovštinu* jako „prodlouženou ruku bolševismu“ vysláním svých spolustraníků do Huljajpole i přes to, že ukrajinskými atamany opovrhoval.³⁶⁶

Vztahy mezi *machnovštinou* a bolševiky byly krajně napjaté. Nový důvod k rostoucí vzájemné nedůvěře podnítil ataman N. A. Grigorjev, který na základě uzavřené vojenské smlouvy z února roku 1919 velel první brigádě a vytvořil společně s Machnovou třetí brigádou divizi pod vedením Dybenka. Byl podobně jako machnovci z přítomnosti politruků demoralizován. Jeho stoupenci začali provádět četné a kruté protižidovské pogromy. Okrádali obyvatele nejen měst, ale také ničili místní bolševické úřady a Grigorjev tomu nehodlal zabránit³⁶⁷, protože ho znepokojovali rekvizice potravin a násilnosti páchané bolševiky ve vesnicích.³⁶⁸ I přes to, že se Grigorjev snažil bolševiky ujistit o tom, že je na jejich straně, připravoval se během spojení na protibolševické povstání.³⁶⁹ V Chersonské oblasti začaly kolovat letáky, v nichž se psalo: „*Partyzáni atamana Grigorjeva: ,Pracující rolnictvo a proletariát! Obracíme se na vás [...] abyste nám přišli na pomoc v boji proti násilí bolševiků-komunistů, v boji za svobodně zvolené sověty rolnických a dělnických poslanců, v boji za ,půdu a svobodu'. Vyzbrojte se vším, co můžete, a připojte se k nám v armádě atamana*

³⁶¹ ŠKURO, *Graždanskaja vojna v Rossii*, s. 387–388. Poměščík bylo označení pro majitele panství v Rusku od konce 15. století do počátku 20. století.

³⁶² ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 101; ŠKURO, *Graždanskaja vojna v Rossii*, s. 17–18.

³⁶³ Děnikin i general Škuro protiv buržoazii! *Put' k svobodě*. 1919, no. 3, s. 2–3, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 63. Aršinov tvrdil, že se každý člen na shromážděních revolučních povstalců vysmál Škurovy naivitě a „stupiditě“. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 101.

³⁶⁴ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 170; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 101. Bolševici poté dopis také publikovali. *Pravda*. 1919, no. 130, s. 2, cit. dle: ŠKURO, *Graždanskaja vojna v Rossii*, s. 17–18.

³⁶⁵ TĚPER (GORDĚJEV), *Machno: „ot jedinogo anarchista“ rumynskogo korolja*, s. 41.

³⁶⁶ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 38, s. 356.

³⁶⁷ MIŠINA, Grigor'jev ataman povstanev Chersonščiny. *Novyj istoričeskij vestnik*. 2006, no. 15, s. 3.

³⁶⁸ „Pogromnyj“ ataman Grigor'jev. In: SAVČENKO, *Avantjuriisty graždanskaj vojny*, s. 87–128.

³⁶⁹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 56; MALET, *Nestor Makhno in the Russian Civil War*, s. 138–140; srov. SAVČENKO, *Dvenadcat' vojn za Ukrajinu*, s. 256–257.

Grigorjeva.³⁷⁰ V době, kdy Kameněv vyjednával s Machnem, bylo vydáno prohlášení, ve kterém Grigorjev vyzval rolníky k zahájení otevřeného boje proti bolševikům.³⁷¹ Na základě toho byla *grigorjevština* za několika dnů postavena mimo zákon.³⁷² Bolševik Antonov-Ovsejenko byl však povstáním znepokojen, protože se Grigorjev odvolával na spojenectví s Machnem.³⁷³ Bolševici, jenž se obávali spojení dvou „povstaleckých brigád“, okamžitě reagovali a 12. května obdržel Machno od Kameněva telegram, ve kterém požadoval, aby se od Grigorjeva distancoval: „Zrádce Grigorjev otevřel frontu nepříteli. Odmítl vydat bojové rozkazy a obrátil zbraně proti nám. [...] Bud' budete pochodovat s dělníky a rolníky celého Ruska, nebo v podstatě otevřete frontu nepříteli – nelze váhat!“³⁷⁴

Aršinov tvrdil, že někteří machnovci měli podezření, že se bolševici snažili uměle vyvolat povstání za účelem destabilizace partyzánských oddílů.³⁷⁵ Machno jako odpověď zaslal Kameněnovi telegram, v němž prohlásil, že „zůstane nezměnitelně věrný revoluci dělníků a rolníků, ale ne komunistickým vládním strukturám“.³⁷⁶ Machno zpočátku vůči Grigorjevovi nezaujal žádné stanovisko a dále apeloval na zakládání „svobodných dělnicko-rolnických sovětů“.³⁷⁷ Grigorjev se snažil Machna přesvědčit o tom, aby se postavil proti bolševismu: „Baťko! Proč stále jednáš s komunisty? Zničte je!“³⁷⁸ Machno si myslel, že se o atamanovi šířily pouze bolševické fámy a navrhl, že začne s Grigorjevem jednat pouze pod podmínkou, že mu předloží důkazy, které by popřely zprávy o jeho pogromech.³⁷⁹ Poté, co se Machno od obyvatel Kivorohradu dozvěděl o vraždění Židů způsobené Grigorjevem, rozhodl se situaci vyřešit tak, že sepsal prohlášení, ve kterém ho označil za zrádce a doplnil: „Musíme říct, že příčiny, které vytvořily celé Grigorjevovo hnutí, nespočívají jen v Grigorjevovi samotném [...] Veškerý odpor, protest, a dokonce i nezávislá iniciativa byly potlačeny mimořádnými komisemi

³⁷⁰ RUDNĚV, *Atamanščina na Ukrajině* v 1919 g., L. 109, cit. dle: MIŠINA, N. A. Grigor'jev ataman povstanev Chersonščiny. *Novyj istoričeskij vestnik*. 2006, no. 15, s. 3. Autor též vycházel z archivních dokumentů RGASPI. F. 71. Op. 35. D. 523. L. 101.

³⁷¹ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 202–203.

³⁷² *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 2, s. 33–34.

³⁷³ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 207; DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 56–57. Vojska Grigorjeva a Machna se nacházela poblíž Jekatěrinoslavi, což bylo pro bolševiky klíčové město. V bolševických dokumentech se uvádělo, že „Grigorjevova vzpoura měla dopad na Machnovy oddily“. Srov. BUBNOV, KAMENĚV, EIDEMANIS, *Graždanskaja vojna, 1918–1921 gg.*, vol. 3, s. 238.

³⁷⁴ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 104; V. S., Ekspedicija L. B. Kameněva dlja prodviženija prodgruzov k Moskve v 1919 godu. *Proletarskaja revoljucija*. 1925, no. 6 (11), s. 145.

³⁷⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 105.

³⁷⁶ *Ibidem*, s. 106–107.

³⁷⁷ *Ibidem*.

³⁷⁸ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 108; ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 254.

³⁷⁹ MACHNO, *Machnovščina i Antisemitizm*. *Dělo truda*. 1927, no. 30–31, s. 16; MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 35–36.s

[...] *To v masách vyvolalo hořkost, protesty a nepřátelství vůči stávajícímu řádu. Grigorjev toho využil ve svém dobrodružství [...] za Grigorjevovo hnutí činíme odpovědnou komunistickou stranu.*³⁸⁰ Chování Grigorjeva vůči místnímu obyvatelstvu bylo skutečně velmi brutální.³⁸¹ Byl zodpovědný za pogromy, které měly za následek okolo 6 000 mrtvých.³⁸² Ukrajinský historik V. A. Savčenko ho popisoval jako „*netalentovaného důstojníka, který nedokázal naplánovat vojenskou operaci, ani předvídat důsledky svých činů a neustále se nacházel ve stavu antisemitského běsnění*“.³⁸³

Machnova reakce proti Grigorjevovi již nemohla změnit postoj bolševického vedení k povstalcům.³⁸⁴ Napjatost vztahů mezi bolševiky a *machnovštinou* se kvůli Grigorjevovi začala stupňovat. Grigorjevovo povstání představovalo pro bolševiky velkou hrozbu, protože se k němu začali přidávat i bývalí ukrajinští členové Rudé armády.³⁸⁵ Postupně povstání začalo ubývat na intenzitě a omezilo se pouze na partyzánskou činnost, jež spočívala v pronásledování jednotek Rudé armády a ničením železničních tratí.³⁸⁶ Konec *grigorjevštiny* nastal 23. května, kdy se její stoupenci rozprchli.³⁸⁷ Grigorjevova vzpoura přerušila budoucí strategické plány Antonova-Ovsejenka a narušení koordinace. Původně mělo dojít k sjednocení Dybenkovy divize s Machnovou brigádou a tím předejít dalším potencionálním povstáním, ale nakonec se setkal Antonov-Ovsejenko jen s Dybenkovým odmítnutím.³⁸⁸ Vzpoura měla také vážné následky. Pomohla vytvořit podmínky nejen pro úspěšnou ofenzívu Bílé armády, ale také pro vyhnání bolševiků z Ukrajiny.³⁸⁹ Grigorjevova rebelie se stala jedním z aspektů, který přispěl k bigotnosti bolševického režimu vůči *machnovštině*.

Trockij poté, co byla vzpoura eliminována, prohlásil: „*Porážka Grigorjeva nyní vytváří příznivý okamžik pro likvidaci machnovštiny. Musíme kovat železo, dokud je žhavé.*“³⁹⁰ Měl v plánu zaútočit na Huljajpole, ale vzhledem k nedostatku vojáků a dopravních prostředků byla situace komplikovanější, než si myslel. Mezitím se snažil najít jakoukoli chybu, za kterou by

³⁸⁰ *Puť k svobodě*. 1919, 4. června, cit dle: ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 111.

³⁸¹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 57.

³⁸² *Ibidem*.

³⁸³ SAVČENKO, *Avantjuriisty graždanskoj vojny*, s. 119.

³⁸⁴ ŠUBIN, *Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'shevikov. Žurnal rossijskich i vostočnojevropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 68.

³⁸⁵ *Ibidem*, s. 67.

³⁸⁶ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 112–113.

³⁸⁷ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženija na Ukraině*, s. 149.

³⁸⁸ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 105.

³⁸⁹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 58; srov. ŠKURO, *Graždanskaja vojna v Rossii*, s. 371.

³⁹⁰ Telegramma po prjamomu provodu predsedatělja RVS Respubliki L. D. Trockogo v RVS Južnogo fronta. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 149.

mohl *machnovštinu* legitimně odsoudit.³⁹¹ Trockij v polovině května vyzval k „radikální a nemilosrdné“ likvidaci partyzánského hnutí.³⁹² Z velení 2. ukrajinské armády odvolal Skačka a pověřil K. J. Vorošilova k obnově pořádku mezi machnovci tím, že měl odstranit anarchistické vůdce.³⁹³ Trockij byl přesvědčen, že Machnův agrární anarchismus je jen „kulacký banditismus v módním převleku“.³⁹⁴ Údajně dokonce svým spolupracovníkům tvrdil, že by bylo lepší ztratit Ukrajinu ve prospěch Děnikina.³⁹⁵ Již 22. května bolševici plánovali provedení „radikální změny“ ve struktuře Machnových vojsk.³⁹⁶ Pro úspěšnou eliminaci však potřebovali armádu, která by sloužila jako „protiváha“ *machnovštiny*: „*Neprovedení včasných opatření si vynutí opakování Grigorjevského povstání, které bude nebezpečnější s ohledem na obrovskou popularitu Machna mezi rolnictvem.*“³⁹⁷ Během plánování likvidace *machnovštiny* docházelo také k četným dezercím nespokojených vojáků Rudé armády k Machnovi.³⁹⁸

Bolševici, kteří se nacházeli v situaci vojenského ohrožení, měli malou podporu na venkově, se postavili proti bohatým a středním rolníkům i tehdy, když nutně potřebovali zásoby potravin.³⁹⁹ Podpora třídního antagonismu a četné rekvizice vzbuzovaly u rolníků strach. Avšak ti se zdráhali napadnout sovětský režim, dokud bílí zůstávali na ukrajinském kolbišti.⁴⁰⁰ Zásoby potravin měl pod kontrolou Machno, ale ten je hodlal vyměnit pouze za munici a zbraně. Dne 22. května 1919 informoval Trockij Lenina o tom, že „*je nezbytné zorganizovat oddíl [...] za účelem získání zásob chleba a uhlí [...] od Machnových anarchistických skupin.*“⁴⁰¹ Lenin odpověděl, že „*v případě odporu ze strany Machna je třeba od něj získat dodávky uhlí na základě barteru [...].*“⁴⁰² Machnova brigáda bránila řádnému zásobování a také součinnosti

³⁹¹ Ibidem.

³⁹² MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1, document 221.

³⁹³ MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1, s. 460–463. Dne 4. června 1919 Vorošilov zformoval z druhé ukrajinské armády 14. armádu, které byl součástí i Machno, jenž velel 7. ukrajinské sovětské divizi. (bývalá třetí a první Zadněprovská brigáda) *Direktivy komandovanija frontov Krasnoj Armii (1917-1922 gg.)*, vol. 2, s. 238–239; srov. KAKURIN, *Kak sražalas' revoljucija*, vol. 2, s. 152.

³⁹⁴ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 59.

³⁹⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 121; VOLINE, *The Unknown Revolution*, s. 103 [online]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>; srov. MACHNO, Otkrytoje pis'mo t-šču Maksimovu. *Dělo truda*. 1926 no. 15, s. 11.

³⁹⁶ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 147–148; ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 305. Pokud by se do dvou týdnů reorganizaci nepodařilo realizovat, měla Rudá armáda explicitně vyjádřit „odpor k Machnovi“.

³⁹⁷ Predloženije po prjamomu provodu zam. narkomvojena Ukrainy V. I. Mežlauka narkomvojenu Ukrainy N. I. Podvojskomu o něobchodimosti formirovanija otděl'nych častěj dlja bor'by s machnovščinoj. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 153.

³⁹⁸ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 151.

³⁹⁹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 57.

⁴⁰⁰ FIGES, *Peasant Russia Civil War*, s. 29.

⁴⁰¹ MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1., s. 459.

⁴⁰² Ibidem, s. 468–469. Bolševici potřebovali pro baltskou flotilu uhlí, které se nacházelo v Mariupol. Srov. STALIN, *Collected Works*, vol. 4, s. 268–270.

s ostatními bolševickými jednotkami, protože Machnovci tvořili většinu 3. brigády. I přes neshody mezi bolševiky byla na základě návrhu Antonova-Ovsejenka Machnova brigáda transformována na divizi: „*Přeměna brigády Machna na divizi může být příznivá [...] protože vede k vyslání velkého počtu politruků.*“⁴⁰³ Nová Machnova 7. ukrajinská divize byla ve skutečnosti druhou armádou bolševiků.⁴⁰⁴ Cílem bylo zničit vojenskou strukturu *machnovštiny* a následně ji eliminovat pomocí několika pluků.⁴⁰⁵

Machnovci považovali bolševické záměry za snahu ještě více snížit vojenské a potravinové zásoby, což by vedlo k jejich postupné likvidaci. Machno se rozhodl i přes nesouhlas VRR na svou funkci velitele divize rezignovat a uchýlit se do ústraní.⁴⁰⁶ Dynamika vztahů mezi *machnovštinou* a bolševiky vygradovala dne 29. května, kdy Machnovův štáb v reakci na rezignaci Machna zaslal Antonovi-Ovsejenkovi telegram, v němž bylo oznámeno vytvoření „samotné povstalecké armády“, která měla být stále „podřízena“ jižní frontě pod velením Machna: „*Je naprosto jisté, že s odchodem Machna z funkce se celá ukrajinská armáda ocitla bez vůdce. Celé brigády nepřijmou žádné jiné velení. To bude mít nepochybně zničující dopad [...] Proto se štáb 1. povstalecké ukrajinské divize rozhodl naléhat na Machna, aby si ponechal povinnosti a pravomoci, kterých se snažil vzdát.*“⁴⁰⁷ Bolševici ho obvinili z dezorganizace armádní struktury a rozhodli se ho zatknout.⁴⁰⁸ Na jižní frontě začala převládat panika: „*Absolutně nikdo neví o Machnově vojsku a jeho záměrech.*“⁴⁰⁹ Za účelem „napravení situace“ na frontě, která byla mimo jiné ohrožena armádou Děnikina, se rozhodl orgán *machnovštiny* VRR svolat čtvrtý sjezd dělnických a rolnických delegátů.⁴¹⁰ Sjezd došel k závěru, že „*pouze samotné pracující masy a nikoli jednotlivci nebo politické strany mohou najít řešení*“.⁴¹¹ Byl také naplánován další mimořádný sjezd machnovců na 15. června, jehož svolání se stalo zlomem ve vztazích Machna a bolševiků.

⁴⁰³ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 306.

⁴⁰⁴ ŠUBIN, Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'shevikov. *Žurnal rossijskich i vostočnojevropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 68–70.

⁴⁰⁵ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 148; Trockého tajný rozkaz no. 96/s. In: BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 271–272.

⁴⁰⁶ Ibidem, s. 155–156; srov. ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 306; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 259–260.

⁴⁰⁷ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině*, s. 157–158; ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 307–308.

⁴⁰⁸ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině*, s. 158–159; ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 308.

⁴⁰⁹ Telegramma Granovskogo predsedatelju SNK USSR Ch. G. Rakovskomu. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 160.; srov. MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1, s. 486–487.

⁴¹⁰ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 160–161; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 115–116.

⁴¹¹ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 115.

Dne 2. června byl publikován Trockého článek v novinách *V Puti*, ve kterém byl Machno označen jako „podkopávač“ bolševismu: „*Žádná organizace v zásobování. Jídlo, uniformy a munice se zabavují [...] Neplní žádné rozkazy [...] Vina za to zcela padá na hloupé a rozpustilé anarchistické velitele.*“⁴¹² O dva dny později Trockij kritizoval Machna za plánování sjezdu na 15. června, který mohl být podle něho v rámci bojů proti Děnikinovi destabilizační: „*V boji proti Děnikinovi nebudeme tolerovat žádné prvky dezorganizace.*“⁴¹³ Téhož dne vydal rozkaz č. 1824, kterým definitivně machnovštinu odsoudil: „*Výsledkem sjezdu může být pouze nové vzpoura v Grigorjevově duchu a otevření fronty Bílé armády, před kterými Machnova brigáda ustupuje kvůli neschopnosti [...] Tímto rozkazem je sjezd zakázán a v žádném případě nebude dovoleno, aby se konal.*“⁴¹⁴ Trockij se s ostatními bolševiky domníval, že by na sjezdu byla zřízena tzv. Machnovská republika.⁴¹⁵ Navíc byl přesvědčen, že obnovení ukrajinské fronty závisí na „*potlačení nezávislé anarcho-republiky Huljajpole, na nastolení jednoty sovětské moci, jednoty armády*“.⁴¹⁶ Viděl v partyzánských jednotkách invazivní cizí těleso uvnitř Rudé armády, těleso, od něhož neustále požadoval, aby se buď transformovalo, nebo bylo transformováno, v souladu s ostatními složkami armády.⁴¹⁷

Machno obdržel kopii rozkazu č. 1824 v době, kdy se snažil se svými vojsky bránit Huljajpole před Bílou armádou.⁴¹⁸ Šкурова ofenzíva povstalce zaskočila a donutila je ustoupit o sto kilometrů během jediného dne.⁴¹⁹ V reakci na Trockého rozkaz se Machno rozhodl 7. června odpovědět telegramem, v němž vyjádřil přání odstoupit z velitelské funkce kvůli komplikované situaci: „*I když se cítím být revolucionářem, považuji za svou povinnost, bez ohledu na jakoukoli nespravedlnost [...] navrhnout, aby byl pomalu vyslán dobrý vojenský velitel, který by [...] převzal velení divize místo mě. Domnívám se, že tak musím učinit jako*

⁴¹² TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 1, s. 190–191; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 162. Trockij se vůbec nezminil o roli machnovců v boji proti Děnikinovi.

⁴¹³ TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 1, s. 193; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 163.

⁴¹⁴ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 117–118; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 164; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 274; srov. TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 1, s. 201. I Lenin tvrdil, že kvůli ústupu Machna začal Děnikin pronikat na jižní frontu. Srov. *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 2., s. 91–92; LENIN, *Vojennaja perepiska*, s. 134–135.

⁴¹⁵ LEBED', *Itogi uroki trech let anarcho-machnovščiny*, s. 22; RAVIČ-ČERKASSKIJ, *Machno i machnovščina*, s. 10; srov. KANĚV, *Oktjabr'skaja revoljucija i krach anarchizma*, s. 333.

⁴¹⁶ TROCKIJ, *Beseda s predstaviteľjami char'kovskoj pečat'. V Puti*. 1919, no. 52, cit. dle: TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 1, s. 192.

⁴¹⁷ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 61.

⁴¹⁸ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 120; DENIKIN, *The White Army*, s. 272; MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1, s. 459; srov. ŠKURO, *Graždanskaja vojna v Rossii*, s. 373–374. K tažení bílé armády ke konci května roku 1919: srov. DĚNIKIN, *Očerki ruskkoj smuty*, vol. 5, s. 104; srov. *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 2, s. 786.

⁴¹⁹ KAKURIN, *Kak sražalas' revoljucija*, vol. 2, s. 148.

revolucionář, odpovědný za každý nešťastný krok vůči revoluci a lidu, i když jsem obviňován ze svolávání sjezdů a přípravy nějakého útoku proti Sovětské republice.“⁴²⁰ Trockij se domníval, že se dobrovolně vzdal a vnímal jeho rozhodnutí spíše jako projev slabosti než řešení: „Bylo by největší chybou dělat jakýkoli kompromis [...] učinit jakékoli ústupky. [...] musí se v boji proti machnovštině jednat se vší energií.“⁴²¹ Machno si uvědomoval, že se stal terčem útoků bolševické propagandy, a vzhledem k celkové situaci raději, než aby vytvořil protibolševickou frontu a „pošpinil“ machnovštinu, odstoupil.⁴²²

Podle své manželky H. A. Kuzmenkové předtím, než oficiálně rezignoval, se setkal s Vorošilovem, který mu udělil Řád rudého praporu.⁴²³ Machno se s Vorošilovem mezi 4. a 8. červnem skutečně sešel, ale vzhledem k tomu, že byl na Machna vydán již koncem května zatykač, dne 8. června⁴²⁴ rozhořčeně informoval bolševiky prostřednictvím telegramu o své rezignaci.⁴²⁵ Aby předešel zadržení, přesunul se dočasně do Alexandrovsk (dnešní Záporoží).⁴²⁶ Později roku 1928, kdy pobýval ve francouzském exilu v reakci na knihu *Machnovščina* sovětského historika M. I. Kubanina uvedl, že: „Machnovščina se rozhodla bojovat proti tomuto bolševickému cynismu tím, že 1) dočasně odstoupila od vrchního velení svých ozbrojených sil, počínaje mnou, a 2) všechny své ozbrojené síly opět podřídila vrchnímu velení bolševiků, 3) pečlivě a zpovzdálí sledovala veškerou jejich operační činnost, přičemž cílem bylo ověřit, zda je slučitelná s velkými úkoly revoluce.“⁴²⁷

Machno se dohodl se svými spolupracovníky na tom, že alespoň část jeho stoupenců bude bojovat pod vedením bolševiků proti Děnikinovi. Nepřál si, aby byla oslabena jižní fronta kvůli

⁴²⁰ Tělegramma N. I. Machno komandujuščemu 2j Ukrainskoj armii A. Je. Skačko i predsedatělju RVSR L. D. Trockomu s predloženijem sdat' komandovanije divizijej. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině*, s. 168–169. Aršinov tvrdil, že se text telegramu nedochoval.

⁴²¹ Zapiska po prjamomu provodu predsedatělja RVSR L. D. Trockogo K. Je. Vorošilovu i V. I. Mežlauku po povodu „kapituljácii Machno“. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 169.

⁴²² SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 120; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 23.

⁴²³ JARUCKIJ, *Machno i machnovcy*, s. 64–65. Je otázkou, zdali se nejednalo pouze o rutinní záležitost v rámci „zachování míru“. ŠUBIN, *Machno a jeho vremena*, s. 169. K problematice udělení Řádu rudého praporu Machnovi: srov. JERMAKOV, *Nestor Machno i orděn krasnogo znamenija: istoriografija mifa. Acta eruditorum*. 2020, vol. 35, s. 20–26. Někteří historici se domnívali, že Machno byl vyznamenán za dobytí Mariupolu: srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 20.

⁴²⁴ Aršinov uváděl, že Machno telegram zaslal 9. června, avšak Trockij ho odvolal z funkce 8. června. Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 278; srov. TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 1, s. 201.

⁴²⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 123–124; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 170–171; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 279–280. Lenin si telegram přečetl 10. června. LENIN, *Biografičeskaja chronika*, vol. 7, s. 278.

⁴²⁶ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 127; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženija na Ukraině, 1918-1921*, s. 177–178

⁴²⁷ Sojuzy Machno s bol'ševikami i „izmena“ im. In: MACHNO, *Machnovščina i jeje včerašnije sojuzniki* [online]. Dostupné z: <http://www.makhno.ru/lit/Makhno.pdf>

jeho rezignaci a chtěl tak předejít obviněním z opouštění fronty ve „prospěch kontrarevoluce“.⁴²⁸ Jeho spolupracovníci měli čekat na výzvu, aby se k němu opět připojili. Mezitím bolševici začali okamžitě zatýkat a popravovat machnovce, a také využili příležitosti k zničení již etablovaných anarchistických komun.⁴²⁹ O zatčení Machna bylo rozhodnuto v době, kdy se začala hroutit jižní fronta.⁴³⁰ Bolševici ve smršti rozkazů mířených proti Machnovi ignorovali jeden podstatný faktor, a to hrozbu generála Děnikina. Ten již 1. června obsadil Bachmut (dnešní Artemivsk) severně od Huljajpole.⁴³¹ Útoky Bílé armády nutily machnovce a rudoarmějce se stahovat ze svých pozic. Bolševický velitel pluku 13. armády ve zprávě popsal situaci ostatním spolupracovníkům následovně: „*Sděluji vám, že rudoarmějci kategoricky prohlašují, že už nemůžeme bojovat, protože jsme hladoví, bosí, svlečení [...] pokud nedojde ke změně, dobrovolně opustíme pozice.*“⁴³² Než si to uvědomili tak bylo pozdě. Děnikinovy jednotky rychle postupovaly do vnitrozemí Ukrajiny, padla Jekatěrinoslav a 28. června i Charkov.⁴³³

Poté, co Machno rezignoval na svůj velitelský post, přijali velitelé Rudé armády jeho jednotky a do 15. června byly začleněny do jednotek pravidelných.⁴³⁴ Rudá armáda se v chaosu války začala z Ukrajiny postupně stahovat, velitel ukrajinské fronty Antonov-Ovsejenko byl odvolán a jižní fronta byla formálně zrušena.⁴³⁵ Bolševici nebyli dostatečně seznámeni s tím, jak silná a koordinovaná je Děnikinova armáda.⁴³⁶ Navíc k ústupu rudoarmějců přispěla také epidemie tyfu a nepříznivé počasí.⁴³⁷ Nedostatečný systém zásobování a nepřehledný systém velení brzdily Rudou armádu po celou dobu tažení na Ukrajině. Aršinov konstatoval, že ani po dvou týdnech od návštěvy Antonova-Ovsejenka a Kameněva žádná „slíbená“ munice

⁴²⁸ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 62.

⁴²⁹ Bolševici například zlikvidovali komunu pojmenovanou po Rose Luxemburgové. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 83; VOLINE, *The Unknown Revolution*, s. 92 [online]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>.

⁴³⁰ *Leninskij sbornik*, XXXIV, s. 153; srov. *Direktivy komandovanija frontov Krasnoj Armii (1917-1922 gg.)*, vol. 2, s. 237–238.

⁴³¹ *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 2, s. 117–118.

⁴³² KAKURIN, *Kak sražalas' revoljucija*, vol. 2, s. 144.

⁴³³ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 297; VOLKOVYNS'KYJ, *Nestor Machno: lehendy i real'nist'*, s. 131–132.

⁴³⁴ *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 2, s. 131–132; 147–148; srov. JAKIR, *Vospominanija o graždanskoj vojne*, s. 38.

⁴³⁵ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojne*, vol. 4, s. 321–325; MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1, s. 576–577; srov. LICHOLAT, *Razgrom nacionalističeskoj kontrrevoljucii na Ukraině*, s. 366; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 126.

⁴³⁶ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 126.

⁴³⁷ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženija na Ukraině, 1918-1921*, s. 172–177. Tyfus zachvátil Ukrajinu a jižní Rusko během bojů v roce 1919 a počátkem roku 1920. Postihl nejen Rudou armádu, ale také bělogvardějce a machnovce. Srov. PATTERSON, *Typhus and Its control in Russia. Medical History*. 1993, vol. 37, s. 374.

nedorazila.⁴³⁸ K chaosu v zásobování na jižní frontě do jisté míry záměrně přispívali sabotáží někteří bývalí carští důstojníci, kteří byli přivedeni do Rudé armády.⁴³⁹ Tyto faktory pomáhají vysvětlit neúspěchy bolševiků.⁴⁴⁰ Ještě předtím, než byl Antonov-Ovsejenko odvolán, přiznal: „*Konflikt mezi machnovštinou a komunismem je nevyhnutelný, dříve či později. [...] Vojenský revoluční sovět 2. armády je však přesvědčen, že dokud nebude definitivně poražen společný nepřítel komunismu [...] a dokud nebudou bělogvardějské oddíly zatlačeny zpět na Kubáň, nebudou machnovští vůdci pochodovat se zbraní v ruce (a nebudou mít tu možnost) proti sovětské moci. Právě proto se nám dosud dařilo využívat Machnovy oddíly v boji proti bílým a zároveň je vnitřně a postupně přeměňovat v regulérnější jednotky, lépe živené duchem komunismu.*“⁴⁴¹ Latentní indoktrinace machnovštiny bolševismem a snahy ji podrobit vojenské restrukturalizaci částečně přispěly k destabilizaci situace na jižní frontě a způsobily proniknutí Děnikina na západ.

Důsledek roztržky mezi machnovštinou a bolševismem byl rozpor mezi marxistickým komunismem a anarchismem, a ten byl zároveň doprovázen konfliktem mezi rolnickým prostředím na východní Ukrajině a centralizační modernizační strategií bolševismu.⁴⁴² Z konfliktu však nevyšla prozatím ani vítězná jedna strana, protože situaci komplikovaly útoky Bílé armády: „*Tváří tvář se hrozbě bělogvardějců octli strany blíže jedna druhé.*“⁴⁴³ V červnu bolševik N. I. Podvojskij ve svém memorandu adresovaném Leninovi přirovnal Ukrajinu ke „kontrarevolučnímu táboru“.⁴⁴⁴ Bolševikům nezbývalo nic jiného než se snažit minimalizovat své ztráty a shromáždit síly k protiofenzívě.⁴⁴⁵ Během jejich ústupu z Ukrajiny převzal Machno postupně velení a jeho stoupenci se začali na základě jeho rozkazů přeskupovat.⁴⁴⁶ Roztržka s bolševiky znamenala pro anarchisty na Ukrajině „relativní konec svobody“.⁴⁴⁷ Bolševici pod tlakem bělogvardějců nechtěli tolerovat kritiku, a už vůbec ne od anarchistů, které považovali za viníky „katastrofy“. Začali přijímat tvrdá opatření a několik rolníků bylo zatčeno a zastřeleno.⁴⁴⁸ V polovině června roku 1919 bolševici zakázali anarchistické noviny Nabat, které

⁴³⁸ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 113–114.

⁴³⁹ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 317; srov. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, s. 270.

⁴⁴⁰ Například 30. května převážel Dybenko na Krym zásoby, které získal v rámci bojů s atamanem Grigorjevem. Srov. MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1, s. 490, 493.

⁴⁴¹ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 305–306.

⁴⁴² ŠUBIN, *Krasnoje i černoje: raskol Machno i bolševikov. Žurnal rossijskich i vostočnoevropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 74.

⁴⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴⁴ DORNIK, (eds.), *The emergence of Ukraine*, s. 332.

⁴⁴⁵ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 62.

⁴⁴⁶ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 126.

⁴⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁴⁸ MAXIMOFF, *The Guillotine at Work*, vol. 2, s. 423–425.

zveřejnily článek „Pravda o Machnovi“, v němž byli kritizováni.⁴⁴⁹ Proklamovali ve svých plakátech heslo: „*Všichni proti Děnikinovi! Všichni do boje proti ukrajinským kontrarevolucionářům! Všichni do boje proti banditovi Machnovi!*“⁴⁵⁰ Jeden plakát dokonce zobrazoval rudoarmějce se zaháknutým Machnem na konci bajonetu.⁴⁵¹

Agitace idejí *machnovštiny* byla mezi vojáky Rudé armády úspěšná. Machnovci, kdykoli to bylo možné, odzbrojovali oddíly Rudé armády, vyhledávali politruky a nabízeli rolníkům možnost se k nim připojit. Ti však byli mnohdy nespokojeni, protože machnovci rekvírovali „všechny“, a to i kozáky, komunisty a petljurovce, kteří byli považováni za lupiče.⁴⁵² Poté, co byl ataman Grigorjev zabit během sjezdu povstalců, znepokojovala bolševiky konsolidace Machnových sil⁴⁵³, protože k machnovcům přešla většina členů *grigorjevštiny*.⁴⁵⁴ Během bojů proti Děnikinovi byla skutečná bojová síla *machnovštiny* okolo 5 000 mužů.⁴⁵⁵

Ukrajina se na čtyři měsíce ocitla pod dohledem Bílé armády.⁴⁵⁶ Děnikinova neschopnost čelit korupci a brutalitě vlastních vojáků na území, které kontroloval, vytvořila podmínky pro vyvolání dalších rolnických povstání a vychýlily rovnováhu v jeho neprospěch.⁴⁵⁷ Děnikinova represivní politika spočívající jak v „obnovení starých pořádků“⁴⁵⁸, tak v potlačení jakýchkoli projevů ukrajinského nacionalismu, verbovala do řad machnovců velké množství rolníků.⁴⁵⁹ Ti

⁴⁴⁹ KOVALENKO, The Truth About Makhno? *Nabat*. 1919, no. 24. In: MAXIMOFF, *The Guillotine at Work*, vol. 2, s. 431–434.

⁴⁵⁰ HAK, *Vid Gul'jaj-Polja do N'ju-Jorku*, s. 104. Během června a července 1919 Lenin vyzýval k boji proti Děnikinovi. LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 39, s. 44–63; srov. FIGES, *The Red Army and Mass Mobilization During the Russian Civil War 1918–1920. Past & Present*. 1990, no. 129, s. 168–211.

⁴⁵¹ HAK, *Vid Gul'jaj-Polja do N'ju-Jorku*, s. 104.

⁴⁵² DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 70; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, 199–201. Povstalci se měli k obyvatelstvu chovat „přátelsky.“ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 520

⁴⁵³ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 2, s. 281–282.

⁴⁵⁴ Sjezd se uskutečnil 27. července 1919 za účelem projednání činnosti partyzánů na Ukrajině. Machno na sjezdu požadoval, aby Grigorjev vysvětlil zorganizované pogromy. Během vypjatého jednání byl zastřelen údajně machnovcem A. V. Čubenkem: Dněvnik Alekseja Čubenko. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 753; srov. KUBANIN, *Machnovščina*, s. 81–83. Existuje však několik verzí vraždy Grigorjeva: srov. VORONCOVA, Nami ubit izvestnyj ataman Grigor'jev: k istorii gibeli odnogo iz rukovoditelej povstančeskogo dviženija na Ukrajině v gody Graždanskaj vojny. *Rossija i sovremennij mir*. 2018, no. 3 (100), s. 164–173. Machno původně uvažoval o začlenění jeho jednotek do armády: srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 127–130; srov. MACHNO, *Machnovščina i Antisemitizm. Dělo truda*. 1927, no. 30–31, s. 18; MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 35–36. Také čekista Fomin potvrdoval, že většina stoupenců Grigorjeva přešla k Machnovi. FOMIN, *Zapiski starogo čekista*, s. 96–97.

⁴⁵⁵ Belaš popisoval armádu jako velmi mobilní. Měla se skládat z 13 000 pěšáků. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 341. Jeden důstojník UNR uváděl, že se armáda skládala až z deseti pluků. Srov. M. S., *Machno ta joho vijsko. Litopys červonoji kalyny*. 1935, no. 6, s. 16–17.

⁴⁵⁶ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 152.

⁴⁵⁷ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 66; PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, s. 265.

⁴⁵⁸ Cílem Bílé armády bylo znovunastolení ústavodárného shromáždění, nikoliv monarchie. Byť většina bílých důstojníků s monarchií sympatizovala. DĚNIKIN, *Očerki ruskaj smuty*, vol. 4, s. 201; srov. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, s. 258; srov. DORNIK, (eds.), *The emergence of Ukraine*, s. 23–24.

⁴⁵⁹ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 127.

byli během války vyčerpaní a demoralizovaní. Brutalita bílé okupace je však nutila k útěku a Machnovy oddíly jim mohly poskytnout útočiště.⁴⁶⁰ Pro Bílou armádu byly Machnovy útoky nesmírně nebezpečné.⁴⁶¹ Generál Bílé armády J. A. Slaščov⁴⁶² o Machnovi tvrdil: „*Jediné, co se mu dalo přičíst k dobru, byla jeho schopnost rychle shromáždit a udržet své vojáky dobře pod kontrolou, a dokonce na ně uvalit poměrně přísnou disciplínu. Právě proto se střetnutí proti němu vždy vyvíjela vážně; jeho pohyblivost, energie a talent pro vedení operací mu přinesly celou řadu vítězství nad armádami, s nimiž se utkal. [...] Machno skutečně uměl řídit operace, projevoval neobyčejné organizační schopnosti a dokázal ovlivnit značnou část místního obyvatelstva, které ho podporovalo a hlásilo se do jeho řad.*“⁴⁶³

Děnikin vydal 3. července slavný příkaz č. 08878 táhnout na Moskvu.⁴⁶⁴ Bílé armádě se podařilo postupovat na sever a zatlačit vyčerpané jednotky Rudé armády od Kyjeva na severovýchod směrem k Černigovu. Lenin byl z postupu Bílé armády značně znepokojen: „*Děnikin ztrojnásobí své síly, získá tanky [...] to nemůže pokračovat.*“⁴⁶⁵ Machnovcům docházela munice, a byli zatlačováni k Umani.⁴⁶⁶ Zdálo se, že zkáza Machna byla zpečetěna.⁴⁶⁷ Během tažení bělogvardějců byli pro machnovce jediným potencionálním partnerem petljuristé. Belaš tvrdil, že „*jakýkoli spojenec proti Děnikinovi se nám hodil*“.⁴⁶⁸ Nakonec se Machno s petljurovci dohodl na „přísné“ vojenské neutralitě. Machnovci získali střelivo a zranění povstalci byli převezeni do nemocnic.⁴⁶⁹ Machno ustupoval Bílé armádě téměř dva týdny, jeho armáda byla až 600 kilometrů od Huljajpole.⁴⁷⁰ Do 25. září se Machnova armáda ocitla v obklíčení Děnikinových pluků v prostoru asi deseti kilometrů čtverečních zalesněné stepi kolem vesnice Peregonovka (ukrajinsky Perehonivka).⁴⁷¹

⁴⁶⁰ Na jednom sjezdu dělníků bylo dokonce rozhodnuto o „mobilizaci proti Děnikinovi“. Zpráva ze sjezdu ukazuje, že rolníci byli skeptičtí i k Machnovi. *Kommunist*. 1919, no. 110. In: *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 2, s. 239; srov. DARCH, C. *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 67; srov. VRANGEL, *Vospominanija*, s. 204.

⁴⁶¹ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 130–131.

⁴⁶² J. A. Slaščov (1886–1929) byl velitelem Krymské armády barona Wrangela. Do Bílé armády vstoupil v prosinci roku 1917 a o rok později byl jmenován Škurem náčelníkem štábu.

⁴⁶³ SLAŠČJOV, *Matěrialy po istorii graždanskoj vojny v Rossii*. *Vojennyj Vestnik*. 1922, no. 9/10, s. 38–43, cit. dle: BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 342; srov. SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 129–130; srov. VERSTJUK, *Machnovščyna: seljans'kyj povstans'kyj ruch na Ukraini*, s. 170–171.

⁴⁶⁴ FIGES, *Lidská Tragédie*, s. 618–619.

⁴⁶⁵ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 51, s. 50.

⁴⁶⁶ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 342.

⁴⁶⁷ PETERS, *Nestor Makhno*, s. 82.

⁴⁶⁸ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 343.

⁴⁶⁹ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 133; DĚNIKIN, *Očerki ruskkoj smuty*, vol. 5, s. 234; VOLINE, *The Unknown Revolution*, s. 115–116 [online]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>. Obě strany považovali dohodu za „jednorázovou“. Machnovci odsuzovali Petljuru za „obhajování privilegovaných tříd“.

⁴⁷⁰ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 133

⁴⁷¹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 72.

Cílem Děnikina bylo zabránit Machnovi v kontaktu s nacionalistickými jednotkami ukrajinského direktoria, které bylo zdrojem zásobování municí. Pokus bílých obklíčit Machnovy jednotky však skončil neúspěchem. Dne 26. září roku 1919 došlo k bitvě u Peregonovky, ve které se podařilo machnovcům porazit Bílou armádu.⁴⁷² Bitva u Peregonovky byla rozhodující bitvou a měla bezpochyby vliv na další průběh občanské války v Rusku.⁴⁷³ Aršinov zdůrazňoval, že nebýt výhry machnovců, vstoupili by vojska Děnikina do Moskvy.⁴⁷⁴ Konsekvence bitvy mají však různé interpretace. Historik M. Palij konstatoval: „*Válka rozhodla o Děnikinově osudu.*“⁴⁷⁵ Podle ruského historika A. V. Šubina byla bitva u Peregonovky pro Bílou armádu zničující.⁴⁷⁶ Francouzský historik A. Skirda tvrdil, že „*bitva rozhodla o výsledku občanské války*“.⁴⁷⁷ Bitva u Peregonovky byla událostí, která je však sérii rozsáhlých operací občanské války méně známá.⁴⁷⁸ Ve dvacátých letech se začaly objevovat články sovětských vojenských historiků, kteří zdůvodňovali úspěch machnovců rychlými manévrovacími schopnostmi a závažnými chybami ve velení Rudé armády.⁴⁷⁹ Výsledek bitvy vytvořil i podmínky k formování ambivalentního vztahu mezi a *machnovštinou* a bolševismem pro následující rok.

Během deseti dnů začal Machno dobývat ztracená území zpět, a nakonec dobyl i Huljajpole. Dne 20. října už bylo celé bývalé území *machnovštiny* téměř pod jeho kontrolou a několik týdnů se snažil etablovat principy anarchismu.⁴⁸⁰ Historik P. Avrich konstatoval: „*Machno našel jen velmi málo času na realizaci svých špatně definovaných ekonomických programů.*“⁴⁸¹ V polovině října se Machnovi i přes značné zmatky podařilo dobýt zpět Berďansk.⁴⁸² Ztráta Berďanské zbrojnice byla faktorem, který zastavil postup Děnikina na sever. Mezi říjnem a koncem roku se hlavní ofenzíva bílých zhroutila, protože Děnikin byl

⁴⁷² Srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 134nn; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 374nn.

⁴⁷³ AZAROV, *Starobel'skoje soglašenije*, s. 57; srov. TIMOŠČUK, *Anarcho-kommunističeskije formirovanija N. Machno* [online]. Dostupné z: <http://www.machno.ru/lit/Timoshuk/06.php>

⁴⁷⁴ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 139; srov. VOLINE, *The Unknown Revolution*, s. 122–123 [online]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>.

⁴⁷⁵ PALIJ, *The Anarchism of Nestor Makhno*, s. 196.

⁴⁷⁶ ŠUBIN, *Machno i jego vremena*, s. 191.

⁴⁷⁷ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 136.

⁴⁷⁸ GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 210.

⁴⁷⁹ TIMOŠČUK, *Anarcho-kommunističeskije formirovanija N. Machno* [online]. Dostupné z: <http://www.machno.ru/lit/Timoshuk/01.php>. DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 79. Dokonce existují i názory, které tvrdí, že Machno vylezl jakýsi *blitzkrieg*. Srov. BRYTKOV, Nestor Machno jak avtor teorii inozemneho hazu. In: *Ukrajina i svit: Humanitarno-technična elita ta social'nyj prohres*, s. 94–95 [online]. Dostupné z: <http://library.kpi.kharkov.ua/files/documents/tezis1.pdf>

⁴⁸⁰ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 137; AVRICH, Russian Anarchists and the Civil War. *The Russian Review*. 1968, vol. 27, no. 3, s. 301; srov. DĚNIKIN, *Očerki russoj smuty*, vol. 5, s. 234.

⁴⁸¹ AVRICH, Russian Anarchists and the Civil War. *The Russian Review*. 1968, vol. 27, no. 3, s. 302.

⁴⁸² ČOP, LYMAN, *Vol'nyj Berdjansk*, s. 190–197.

odříznut od všech klíčových zásobovacích základů.⁴⁸³ Během „machnovské okupace“ mohli dokonce místní bolševici vydávat noviny *Zvezda*, které byly anti-anarchistické a podněcovaly v rámci příprav dělníky k protestům proti machnovcům na blížící se příchod Rudé armády.⁴⁸⁴ I navzdory tomu, jak špatné měl Machno zkušenosti s bolševiky, se snažil „plně dodržovat revoluční principy svobody vyjadřování, myšlení, politického spolčování a svobodu tisku“.⁴⁸⁵

Avšak cíl bolševiků byl i po roztržce s Machnem stále stejný – absorbovat *machnovštinu* jako „integrální jednotku“⁴⁸⁶ s tím rozdílem, že k tomu neměli již sloužit političtí komisaři, ale infiltrovaní bolševici v Machnově hnutí. Bolševik Levko⁴⁸⁷ uváděl, že někteří bolševici vstoupili do *machnovštiny* s cílem demoralizovat machnovce a oddělit ty nejlepší partyzánské jednotky za účelem jejich začlenění do Rudé armády.⁴⁸⁸ Infiltrovaní bolševici dostali rozkaz zůstat u machnovců, protože byla nablízku Rudá armáda.⁴⁸⁹ Ke konci prosince roku 1919 došlo k setkání machnovců a rudoarmějců v oblasti Jekatěrinoslavi a Alexandrovska. Podle Aršinova bylo setkání „vřelé a soudružské“.⁴⁹⁰ Během tohoto setkání opět definoval společný nepřítel, a to „kapitalismus a kontrarevoluce“.⁴⁹¹ Machnovci se kvůli šířící epidemii tyfu vzdali Alexandrovska, a Jekatěrinoslavi, ve které se formálně ujal moci vojenský revoluční výbor. Poté se Machno znovu vrátil do svého centra – do Huljajpole.⁴⁹²

Machnovci podcenili nebezpečí bolševismu. Optimistická euforie po porážení Děnikina vytvořila machnovcům jakési dogma, které bylo založeno na přesvědčení, že Rudá armáda se neodvážá přijít opět na Ukrajinu a zasahovat do jejich záležitostí. Přitom právě na ke konci roku 1919 se bolševici rozhodli „sklízet plody úspěchů *machnovštiny*“.⁴⁹³

⁴⁸³ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 85.

⁴⁸⁴ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 85; srov. PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině*, s. 177–178.

⁴⁸⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 144–146; srov. PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině*, s. 186.

⁴⁸⁶ Srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 93

⁴⁸⁷ Levko (?) byl členem Jekatěrinoslavského oblastního výboru komunistické strany. Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 401–403.

⁴⁸⁸ LEVKO (ČETOLIN), *Kommunisty sredi partizan. Letopis' revoljucii*. 1925, no. 4 (13), s. 95–96; PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině*, s. 186.

⁴⁸⁹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 90; PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině*, s. 205.

⁴⁹⁰ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 150; VOLINE, *The Unknown Revolution*, s. 138 [online]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>.

⁴⁹¹ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 150.

⁴⁹² PETERS, *Nestor Makhno*, s. 84–85; PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině*, s. 206.

⁴⁹³ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 161–163.

4. Druhé spojenectví: Starobělská dohoda a zrada bolševiků

Konec roku 1919 nebyl pro machnovce příznivý. V chaotických posledních měsících vedli bolševici v ukrajinských městech ostré politické boje. Děnikin byl sice z části poražen, ale jeho vojska nebyla zcela eliminována.⁴⁹⁴ Situace se stala komplikovanější v souvislosti s probíhajícím hladomorem a epidemií tyfu.⁴⁹⁵ Machno se na znovu dobytém území rozhodl seznámit dosud neznalé rolníky se základními postuláty *machnovštiny*. Navrhl deklaraci machnovců, která se měla stát mimo jiné pilířem pro zachování struktury hnutí a zaručit její efektivitu. Při absenci programu je složité si představit, jak by hnutí získávalo další stoupence. Dne 29. října byla deklarace VRR schválena. Machnem navržený dokument upravoval ve spěchu anarchista Volin, ale nikdy nebyl nakonec přijat VRR k oficiální ratifikaci.⁴⁹⁶ Jednou z hlavních premis deklarace bylo ponechat společenské organizace „tvůrčí iniciativě lidu“, tedy poskytnout možnosti svobodně vytvářet formy hospodářského a společenského života.⁴⁹⁷ Ruský historik A. V. Šubin došel k závěru, že během rozkolu mezi bolševiky a *machnovštinou* byla Machnovou rozhodností demonstrována „politická moudrost“.⁴⁹⁸ Jeho politická strategie začala být kvůli ohrožením bolševiku v dezolátním stavu. Snažil se zachovat autonomii svého území a „ochránit“ část rolníků před nerespektovanými opatřeními bolševiků. Ti se však s takovými „pravidly hry“ nehodlali smířit.⁴⁹⁹

Na počátku roku 1920 se podařilo Rudé armádě obsadit Jekatěrinovslav a Alexandrovsk. O dalších konkrétních vztazích mezi *machnovštinou* a bolševiky se prameny rozcházejí. Machnovci se údajně 24. prosince setkali s bolševiky v Alexandrovsku, kde velitel 14. Rudé armády J. P. Uborevič uznal podíl Machna na porážce Děnikina a zároveň mu nabídl spolupráci.⁵⁰⁰ Bolševici však nehodlali tolerovat Machnovy snahy o vytvoření autonomní oblasti založené na anarchistických základech. Dne 4. ledna 1920 vydal Uborevič rozkaz, kterým nařizoval odzbrojovat „machnovské bandy“ během postupu rudoarmějců na

⁴⁹⁴ Paradoxně Bílá armáda byla schopna déle přežít díky sporům mezi bolševiky a machnovci. DENIKIN, *The White Army*, s. 337; srov. LITVINOV, O četvertom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii meždu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 334.

⁴⁹⁵ GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 283, 298. Srov. PATTERSON, Typhus and Its control in Russia. *Medical History*. 1993, vol. 37, s. 374.

⁴⁹⁶ MACHNO, Otkrytoje pis'mo t-šču Maksimovu. *Dělo truda*. 1926, no. 15, s. 10–12.

⁴⁹⁷ K anarchismu a *machnovštině*: srov. VERSTJUK, (eds.), *Nestor Ivanovyč Machno: Vospominanija. Matěrialy i dokumenty*. Kyjev, 1991, s. 159–161, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 73–75; srov. GUÉRIN, *Anarchism From Theory to Practice*, s. 98–99.

⁴⁹⁸ ŠUBIN, Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'ševikov. *Žurnal rossijskich i vostočnojevropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 73.

⁴⁹⁹ Ibidem.

⁵⁰⁰ PALIJ, *The Anarchism of Nestor Makhno*, s. 209.

jihovýchodě Ukrajiny.⁵⁰¹ Machno se podle odhadů bolševiků nacházel v Alexandrovsku, a proto měl být obklíčen a zlikvidován.⁵⁰² Aby bolševici ospravedlnili svoje kroky, zaslali 8. ledna Machnovi rozkaz, který mu nařizoval, aby se s celou jeho armádou přesunout na polskou frontu s cílem dobýt území až k německým hranicím.⁵⁰³ Ruský historik V. N. Litvinov jednoznačně konstatoval, že „z hlediska vojenské strategie byl rozkaz natolik nesmyslný, že okamžitě vyvolal protest nejen u povstalců, ale dokonce i u některých přemýšlivých sovětských velitelů“.⁵⁰⁴ Uborevič během rozhovoru řekl svému spolupracovníkovi a vojenskému veliteli J. E. Jakirovi, že „tento rozkaz je známým politickým manévrem“.⁵⁰⁵ Jakir byl z jeho vojenských postupů proti Machnovi rozpačitý a dodal: „Znám Machna, věřím, že v žádném případě nebude souhlasit [...] případě odmítnutí bude velmi obtížné nasměrovat operaci proti Machnovi [...] díky jeho mobilitě a nepolapitelnosti.“⁵⁰⁶ Bolševici úmyslně předpokládali, že Machno rozkaz nesplní: „Tento rozkaz je zcela zjevně politický hazard. Od Machna ani neočekáváme kladnou odpověď.“⁵⁰⁷ Snažili se tak *machnovštinu* destabilizovat a Machna připravit o jeho „mocenskou základnu“. *Machnovština* se měla „rozpadnout“ a její členové měli být postupně začleněni do Rudé armády.⁵⁰⁸ Na základě Machnova odmítnutí splnění rozkazu vydali bolševici v Charkově 9. ledna dekret, v němž označili machnovce za „dezertéry a zrádce“: „Machno se nechtěl podříditi vůli Rudé armády, odmítl bojovat proti Polákům a místo toho vyhlásil válku naší rolnické a dělnické osvobozené armádě. [...] Tímto způsobem Machno a jeho banda prodali ukrajinský lid polským pánům, stejně jako to udělali Petljura, Grigorjev a další zrádci.“⁵⁰⁹ „Očekávaná“ odpověď poskytla bolševikům záminku k tomu, aby prohlásili *machnovštinu* za nezákonnou a kontrarevoluční.⁵¹⁰

⁵⁰¹ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 2, s. 624.

⁵⁰² *Istorija 45-j Volynskoj Krasnoznamennoj strelkovej divizii*, s. 139.

⁵⁰³ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 150; *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 2, s. 635.

⁵⁰⁴ LITVINOV, O četvertom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii meždu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 332.

⁵⁰⁵ *Istorija 45-j Volynskoj Krasnoznamennoj strelkovej divizii*, s. 138.

⁵⁰⁶ *Ibidem*.

⁵⁰⁷ LEVENZON, Protiv Machna na denikins'komu fronti. *Litopys revoljuciji*. 1929, no. 4 (37), s. 275.

⁵⁰⁸ LITVINOV, O četvertom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii meždu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 332–333. Tato bolševická taktika byla použita také na partyzánské vůdce na Sibiři. Srov. FOOTMAN, *Civil War in Russia*, s. 291; DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 93; srov. KUBANIN, *Machnovščina*, s. 123.

⁵⁰⁹ PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině*, s. 210–211; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 301; *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 2, s. 636–637.

⁵¹⁰ *Bol'shevistskoje rukovodstvo. Perepiska*, s. 113–115; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 151.

Obyvatelstvo na Ukrajině postrádalo základní zdravotní péči, bylo oslabeno zimou, hladem a společně s nehygienickými podmínkami vznikaly „ničivé“ epidemie.⁵¹¹ Tyfus se nevyhnul ani Machnovi, který se během poloviny ledna vydal do Huljajpole. Několik dní byl v kómatu a jeho přívrženci se ho snažili skrývat v okolí rodného města tak, aby nebyl bolševiky nalezen. Francouzský historik Skirda dospěl k závěru, že: „*Machna zachránila jen obětavost rolníků z Huljajskopolského kraje, kteří se ho ujali.*“⁵¹² Vzhledem k jeho stavu jmenoval jako zastupujícího velitele A. Kalašnikova.⁵¹³

Mezi 29. březnem a 5. dubnem se konal 9. sjezd bolševické strany⁵¹⁴, na kterém Lenin kritizoval skupinu tzv. „demokratických centralistů“ za to, že preferovali „kolektivní správu“ před využitím buržoazních specialistů.⁵¹⁵ Lenin ironicky pronesl, že demokratičtí centralisté jsou příznivci Machna: „*Vím velmi dobře, že soudruh Osinskij a ostatní nesdílejí Machnovy názory, ale machnovci si nemohou pomoci a drží se jejich argumentů. Jsou s nimi spojeni.*“⁵¹⁶ Na sjezdu byla projednávána militarizace hospodářství, jež byla založena na snaze prohloubit a zakotvit soustavu válečného komunismu. Bolševici chtěli doprovázet povinné odvody zemědělské produkce řadou dalších opatření, které měly podstatně omezit dispoziční právo rolníků k jejich vlastnímu majetku.⁵¹⁷ Lenin tak všemi prostředky toužil bolševismus „zocelit“: „*Čím více jsme obklopeni rolníky [...] tím těžší je naše pozice s proletářskou diktaturou!*“⁵¹⁸

Koncem května byla v *machnovštině* zvolena nová Vojenská revoluční rada (VRR), jejíž předsedou se stal Machno a jeho zástupcem Belaš. Shromáždění se v důsledku rozehnutí „povstaleckých“ sil rozhodlo přejmenovat VRR na tzv. Radu revolučních povstalců Ukrajiny (machnovců) (RRPU/m).⁵¹⁹ Na základě zvolení nové Rady se začala formovat tzv. „machnovská kamarila“, která se skládala z osvědčených velitelů Machnových oddílů. Jedním z nich byl Kalašnikov, který však během června padl v boji proti Rudé armádě. Důležitou roli

⁵¹¹ KOENKER, ROSENBERG, SUNY, (eds.), *Party, state, and society in the Russian Civil War*, s. 62; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 303–304. Až polovina machnovců onemocněla tyfem. Srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 152.

⁵¹² SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 167; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 418.

⁵¹³ ČOP, LYMAN, *Vol'nyj Berdjansk*, s. 40. A. Kalašnikov (?–1920) byl jedním z klíčových členů *machnovštiny*. Velel 1. brigádě povstalecké armády, od června 1920 byl členem RRPU/m. Byl zabit výbuchem v boji proti Rudé armádě koncem června 1920. Srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 215; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 25.

⁵¹⁴ *Lekcii po istorii KPSS. Vypusk vtoroj*, s. 214–223.

⁵¹⁵ *Kommunističeskaja partija Sovetskogo Sojuza v rezoljucijach i rešenijach s'jezdov, konferencij i plenumov CK*, vol. 2, 1917–1922, s. 239–240.

⁵¹⁶ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 40, s. 260.

⁵¹⁷ REIMAN, (ed.), *Zrod velmoci*, s. 170.

⁵¹⁸ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 40, s. 266.

⁵¹⁹ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 446; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 486–487. Uvádí se též tzv. Sovět revolučních povstalců Ukrajiny (machnovců) – SRPU/m.

při dalším směřování *machnovštiny* v následujících měsících sehrál například S. N. Karetnikov. Ten během listopadu velel machnovcům místo zraněného Machna v boji proti Wrangelovi na Krymu. Dále také zkušený kavalerista V. V. Kurilenko, který se stal součástí delegace v rámci vyjednávání s bolševiky o další spojenecké dohodě.⁵²⁰ RRPÚ/m tak mělo sjednotit *machnovštinu* a zároveň představovat její skutečnou moc, protože se skládala z respektovaných vojenských velitelů.⁵²¹

Bolševická propaganda zaujala vůči *machnovštině* jasné stanovisko, označila ji za skupinu banditů, kteří odmítnutím bojovat na polské frontě ještě více destabilizovali vojenskou situaci. Slovo „machnovci“ či „machnovec“ se stalo dehonestujícím označením pro odpůrce bolševismu.⁵²² Bolševici se po celou dobu obávali, že Machno vytvoří svůj „anarcho-federativní stát“.⁵²³ Machno se však nechystal vzdát svých nároků na znovu dobytá území a ani opustit koncepci „autonomní republiky svobodných sovětů“.⁵²⁴ Bolševický velitel G. K. Ordžonikidze se snažil poukázat na to, že Machno nebyl hybatelem povstání, ale že rolníci se jako celek bouřili proti Děnikinovi a bojovali za „sovětskou moc“.⁵²⁵ Ve zprávě bolševického výboru, která podávala informace o práci komunistů ve městě Kryvyj Rih, se uvádělo: „*Nálada rolnictva je většinou kulacká, nejistá, s nádechem nezávislosti. K machnovštině mají negativní vztah.*“⁵²⁶ Anarchista J. I. Gotman⁵²⁷, který bolševiky nenáviděl, považoval „*Machnovo povstalecké hnutí za nejslibnější začátek velkého lidového povstání proti nové tyranii*“.⁵²⁸ Následovalo osm měsíců nejkrutějších bojů proti Rudé armádě, do jakých se kdy machnovci zapojili.⁵²⁹ Na rozdíl od tažení v roce 1919 se však nejednalo o válku s velkými bitvami. Jednalo se o polo-partyzánské tažení, v němž si bolševici většinou udržovali iniciativu a kdy machnovci nevstupovali do přímého boje omezovali se jen na „obtěžování“ Rudé armády.⁵³⁰ Machnovci

⁵²⁰ Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 21, 25; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 213

⁵²¹ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 251; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 158; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 446.

⁵²² MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 1, s. 790–791; srov. DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 91.

⁵²³ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 138; PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině*, s. 217–218; TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 1, s. 192; srov. LEBED', *Itogi uroki trech let anarcho-machnovščiny*, s. 22.

⁵²⁴ ČOP, LYMAN, *Miscjamy pam'jati povstans'kich peremoh u Zaporoz'komu kraji*, s. 10.

⁵²⁵ NIKULIN, Gibel' machnovščiny. *Znamja*. 1941, no. 3, s. 181, cit dle. DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 94.

⁵²⁶ PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině*, s. 220.

⁵²⁷ J. I. Gotman (1890–1920) byl anarchista, který se podílel na vytvoření skupiny Nabat. Působil jako učitel v machnovských komunách a pod pseudonymem „Emigrant“ publikoval články v časopise *Nabat*. Srov. GORELIK, KOMOV, VOLIN, *Goněnja na anarchizm v Sovetskoj Rossii*, s. 29.

⁵²⁸ BERKMAN, *The Bolshevik Myth*, s. 184.

⁵²⁹ FOOTMAN, *Civil War in Russia*, s. 291.

⁵³⁰ AVRICH, Russian Anarchists and the Civil War. *The Russian Review*. 1968, vol. 27, no. 3, s. 303; DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 95; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 160.

se ocitli v defenzivě, protože jich bylo méně než koncem roku 1919. Do jisté míry se jednalo o předzvěst bojů, které se odehrály v roce 1921 a které skončily konečnou porážkou Machna.⁵³¹

Počátkem roku 1920 bylo dvěma hlavními cíli bolševiků na Ukrajině vojensky eliminovat Machnovy síly a neutralizovat rolnickou podporu jeho hnutí. V hlášení Čeky se o *machnovštině* se uvádělo: „*Machnovy jednotky jsou zásobovány pouze tím, co se jim podaří ukořistit na obsazených místech nebo u odzbrojených jednotek, musí se přesouvat z místa na místo, aby se mohly uživit.*“⁵³² Trockij se opět snažil vyhnout „proniknutí anarchistické infekce“ do bolševismu tím, že přijal řadu opatření, jež měly posílit disciplínu jednotek.⁵³³ Bolševici vyslali proti machnovcům lotyšské, estonské a čínské jednotky, z nichž většina nemluvila rusky ani ukrajinsky, a snadněji se s nimi manipulovalo.⁵³⁴ Čeka na obsazeném území likvidovala machnovce, a v souvislosti s tím zároveň docházelo k systematickému drancování vesnic, které byly podezřelé z podpory Machna.⁵³⁵ Jeden velitel Rudé armády ve svých pamětech uváděl: „*Předseda Čeky přečetl seznam rukojmích a oznámil, že budou zastřeleni, pokud obyvatelstvo do poledne příštího dne neodevzdá všechny zbraně.*“⁵³⁶ Právě Čekisty a komisaře nechával Machno popravovat, a tím se pravděpodobně snažil ochromit strukturu bolševických složek na Ukrajině.⁵³⁷ V jedné zprávě se informovalo o tom, že „*Machnovy bandy se přesouvají z jednoho okresu do druhého, obsazují okresní města [...] ničí celý sovětský aparát, vyvražďují všechny odpovědné stranické pracovníky.*“⁵³⁸

„Velká revoluční smuta“⁵³⁹ vzbudila nenávisť většiny rolníků ke komunistické straně a k sovětskému režimu.⁵⁴⁰ Jednalo se o faktor, který byl důležitý pro mobilizaci podpory Machnova hnutí a představoval ústřední téma povstalecké propagandy, která se ucházela o podporu jak místních rolníků, tak vojáků Rudé armády.⁵⁴¹ Podle bolševiků *machnovština* rozpoutala na

⁵³¹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 94

⁵³² Kratkij obzor položenija na Ukrajině osobogo otděla VČK. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 342.

⁵³³ TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 1, s. 308–310.

⁵³⁴ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 151; srov. *Direktivy komandovanija frontov Krasnoj Armii*, vol. 2, s. 403; srov. TIMOŠČUK, *Anarcho-kommunističeskije formirovanija N. Machno* [online]. Dostupné z: <http://www.makhno.ru/lit/Timoshuk/08.php>; srov. *Istorija Latyšskich strelkov (1915-1920)*, s. 556–562.

⁵³⁵ KUBANIN, *Machnovščina*, s. 133–134; srov. LEGGETT, *The Cheka: Lenin's Political Police*, s. 333–334; srov. *Renaissance du Bolchevisme en U.R.S.S.: Memoires d'un Bolchevik/Leniniste*, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 170; srov. DORNIK, (eds.), *The emergence of Ukraine*, s. 341–342.

⁵³⁶ GRIGORENKO, *Memoirs*, s. 17.

⁵³⁷ Dněvnik ženy Machno. In: MACHNO, *Machnovščina i jeje včerašnije sojuzniki* [online]. Dostupné z: <http://www.makhno.ru/lit/Makhno.pdf>. Machno také kromě komunistů popravoval stoupence Děníkina. Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 390.

⁵³⁸ Iz bjulletěnja, no 67. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 467.

⁵³⁹ MALIA, *Sovětská tragédie*, s. 149.

⁵⁴⁰ FIGES, *Peasant Russia Civil War*, s. 29.

⁵⁴¹ LANDIS, *Waiting for Makhno: Legitimacy and Context in a Russian Peasant War. Past & Present*. 2004, no. 183, s. 200.

venkově „anarchistický teror“, jehož cílem bylo zničit Čeku a rekviziční oddíly.⁵⁴² Naverbovaní rudoarmějci z řad rolnictva neprojevovali nadšení pro boj s machnovci.⁵⁴³ Bolševik N. A. Jefimov přiznal, že členové Rudé armády v boji proti *machnovštině* neměli dostatek odvahy. Mohla za to tzv. „třídní solidarita“, protože Rudá armáda se skládala z podobné sociální struktury jako povstalecká armáda Machna.⁵⁴⁴

Machnovština byla neobvyklá tím, že cílevědomě vydávala noviny a proklamace.⁵⁴⁵ Na přelomu března a dubna roku 1920 bylo vydáno komuniké, jež bylo adresováno ukrajinským rolníkům a dělníkům: „*Bratři, vidíte, kdo triumfuje místo nás. Jsou to nežádoucí páni, tito komunističtí kati, kteří triumfují, oni, kteří se tu objevili, když už bylo po všem, a šlapou po půdě osvobozené vaší krví, krví vašich bratrů a synů, kteří tvořili revoluční povstalecké hnutí. Tito noví páni se zmocnili veškerého bohatství země.*“⁵⁴⁶ Lidé již měli tendenci už nikomu nedůvěřovat. Bývalý voják Ivan Jakošenko ve svých pamětech uvedl, že když se objevil ve vesnici Mirovaja v Jekatěrinoslavské provincii jeden z Machnových agitátorů, lidé ho ignorovali: „*Jsou tak rozčarování, že nevěří ničemu, co by někdo řekl.*“⁵⁴⁷ Machnovci se snažili vysvětlit členům Rudé armády prostřednictvím proklamace své cíle a zásady: „*Nevěřte tedy, soudruzi rudoarmějci, báchorákům vašich komisařů o tom, že machnovci zabíjejí rudé vojáky [...] Přijmeme vás jako své vlastní bratry a společně vytvoříme pro dělníky a rolníky svobodný a spravedlivý život a společně budeme bojovat proti všem, kdo napadají a utlačují pracující lid.*“⁵⁴⁸ Agitace měla i částečné úspěchy, dokonce jeden celý pluk rudé armády dezertoval k machnovcům.⁵⁴⁹ Členové pluku dali najevo zklamání z bolševismu v prohlášení: „*Společenský režim našeho života plně závisí na vládě komisařů [...] v konečném důsledku nás přivede do otroctví.*“⁵⁵⁰ Podle tajemníka Komunistické strany Ukrajiny D. Z. Lebeda měla machnovská agitace pro Rudou armádu erozní účinek.⁵⁵¹ Údajně až 45 procent Machnových

⁵⁴² TRIFONOV, *Klasy i klassovaja bor'ba v SSSR v načale NEPa*, s. 126–127.

⁵⁴³ KUZMENKO, *40 dněj v Gul'aj-pole*, s. 1.

⁵⁴⁴ JEFIMOV, Dějstvija protiv Machno s janvarja 1920 g. po janvar' 1921 g. *Sbornik trudov Vojenno-Naučnogo Obščestva pri Vojennoj Akademii*, kniha 1, 1921, s. 195.

⁵⁴⁵ *Machnovština* od května 1919 do listopadu 1920 vydala až padesát výtisků *Puť k Svobodě*, jejímž hlavním redaktorem byl Aršinov. Srov. ČOP, *Hazety machnovskoho ruchu. Naukovi praci istoryčnogo fakul'tetu Zaporiz'koho deržavnoho universytetu*. 2014, no. 17, s. 239–258.

⁵⁴⁶ Cit. dle: ROSSUM, *Proclamations of the Machno movement, 1920. International Review of Social History*. 1968, vol. 13, no. 2, s. 256.

⁵⁴⁷ *Džerela z istoriji Pivdennoji Ukrajiny*, vol. 5, s. 287, cit. dle: VELYCHENKO, *State Building in Revolutionary Ukraine*, s. 284.

⁵⁴⁸ Cit. dle: ROSSUM, *Proclamations of the Machno movement, 1920. International Review of Social History*. 1968, vol. 13, no. 2, s. 268.

⁵⁴⁹ Například sovětský historik M. I. Kubanin interpretoval bolševickou dezerci jako „zajetí“. KUBANIN, *Machnovščina*, s. 148.

⁵⁵⁰ KRASNOARMEJCY 522-GO POLKA, *Vozzvanie. Volna*. 1921, no. 24, s. 15–16.

⁵⁵¹ LEBED', *Itogi uroki trech let anarcho-machnovščiny*, s. 16.

jednotek tvořili dezertéři z Rudé armády.⁵⁵² Podle dobového odhadu zahraničního zpravodajství čítala *machnovština* okolo 2 000 efektivních jednotek, ale mohla se opřít až o 20 000 nebo 30 000 mužů rezerv z vesnic.⁵⁵³ Machno se občas zmocnil nějakého okresního města, ničil sklady potravin, vojenskou techniku a železnice.⁵⁵⁴

Během léta roku 1920 byl šéf Čeky F. E. Dzeržinskij pověřen, aby Machna zajal. Ve svém dopise adresovaném manželce uvedl: „*Nerad bych se vrátil do Moskvy dříve, než zneškodníme Machna. Je pro mě těžké se s ním vypořádat.*“⁵⁵⁵ Koncem července a začátkem srpna zůstávala vojenská situace proměnlivá. Dne 26. června Dzeržinskij v dopise Leninovi oznámil: „*S Machnem jsem neměl štěstí. Mohli bychom se s ním rychle vypořádat, kdybychom měli kavalérii. Ale to je něco, co nemám.*“⁵⁵⁶ Četné dezerce rudoarmějců k machnovcům vyvolávaly rostoucí obavy bolševického vedení. Většině místního obyvatelstva se machnovci jevíli jako přirození obránci proti „komisařům a komunistům“. Například podle dobové zprávy z Poltavské oblasti rolníci považovali sovětskou moc za nejlepší, pokud by nezahrnovala židy, komisaře a rabující jednotky. Tudiž Machno byl v některých případech klasifikován za „pseudo-bolševika“: „*Byl to typický maloruský Moskván, který nevěděl, co chce.*“⁵⁵⁷ Ukrajinská Čeka nemohla najít schopné lidi a dobrovolníky pro práci v lokálních sovětských orgánech.⁵⁵⁸ Dzeržinskij generalizoval roli Machna na Ukrajině a přirovnal ho k Wrangelovi, Petljurovi a k J. Pilsudskému. Vyzval k „vyhubení machnovců“ a zdůraznil, že pokud se chtějí členové *machnovštiny* vyhnout smrti, mohou „odčinit svůj hřích“ bojem na polské frontě.⁵⁵⁹ Bolševici kromě snahy o vojenskou likvidaci *machnovštiny* se snažili stále o infiltraci. Například machnovec a bývalý člen kontrarozvědky povstalecké armády F. Gluščenko⁵⁶⁰ byl Čekou pověřen k zavraždění Machna. Nakonec ho loajalita k Machnovi přiměla k tomu, aby atentát neprovedl a 20. června 1920 byl machnovci popraven.⁵⁶¹

⁵⁵² BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 491.

⁵⁵³ *The Times*, London, 20. srpen 1920, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 104.

⁵⁵⁴ BUBNOV, KAMENĚV, EIDEMANIS, *Graždanskaja vojna, 1918–1921 gg.*, vol. 3, s. 511.

⁵⁵⁵ DZERŽINSKIJ, *Dněvnik zaključennogo*, s. 265–266.

⁵⁵⁶ Pismo V. I. Leninu o položenii na Ukrajině. In: F. E. Dzeržinskij – *predsedatěl' VČK-OGPU. 1917-1926*, s. 192.

⁵⁵⁷ *Pam'jatky Ukrajinu: istorija ta kul'tura*. 2007, no. 4, s. 120.

⁵⁵⁸ *Iz istorii Vseukrainskoj ČK. 1917-1922 gg. Sbornik dokumentov i mat'erialov*, Kijev, 1971, s. 158, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 184.

⁵⁵⁹ *Ibidem*.

⁵⁶⁰ F. Gluščenko (?– 1920) byl od září 1919 důstojníkem kontrarozvědky Revoluční povstalecké armády Ukrajiny (RPAU). V lednu 1920 byl zatčen Čekou. Pod hrozbou popravky souhlasil, že se jako agent infiltroval mezi machnovce. Začátkem června 1920 byl pověřen spáchat atentát na Machna. Údajně se rozhodl spolupracovat s bolševiky pouze proto, aby Machna před nimi varoval.

⁵⁶¹ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 156–157; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 453–454; srov. AZAROV, *Kontrrazvedka, The Story of the Makhnovist Intelligence Service*, s. 50, 64.

V průběhu konfliktu mezi bolševiky *machnovštinou* se bělogvardějci, kteří do února nacházeli v Oděse, snažili reorganizovat. Důstojník Bílé armády V. A. Obolenskij ve svých pamětech vyjádřil: „*Děnikin, jehož jméno je mezi masami zcela kompromitováno, musí odejít a být nahrazen jinou osobou [...] je nutné za každou cenu ukončit občanskou válku nenáviděnou obyvatelstvem.*“⁵⁶² Počátkem dubna Děnikin rezignoval a předal velení baronovi P. N. Wrangelovi, jehož cílem bylo definitivně „svrhnout komunismus“.⁵⁶³ Válka bolševiků proti Polsku mu umožnila se na krátko usadit na Krymu, obnovit disciplínu v armádě a zahájit omezenou ofenzívu.⁵⁶⁴ Dne 6. června se Wrangel navzdory radám Velké Británie přesunul do severní Tavridy a vylodil se na azovském pobřeží. Do konce měsíce byla severní Tavrida zcela v rukou bílých, avšak Wrangel ztratil britskou podporu a potřeboval nové spojence.⁵⁶⁵ V rozkazu č. 3130 vyzval své velitele, aby v rámci zničení bolševismu navázali kontakt i s machnovci: „*Můžeme se na cestě k dosažení vytouženého cíle zničit komunismus dostat do kontaktu s Machnovými povstaleckými jednotkami [...] Nařizují: všem velitelům, kteří jsou ve styku s výše uvedenými protibolševickými skupinami, aby koordinovali své akce s akcemi jednotek těchto skupin*“⁵⁶⁶ Na základě této výzvy se začali bolševici domnívat, že opravdu vzniklo spojení mezi *machnovštinou* a Wrangelem.⁵⁶⁷ Dokonce v porevolučním emigrantském časopise *Volja Rossii*, který vycházel v Praze, byl citován rozkaz, který Machno nikdy nevydal: „*Rusové! Zachraňte Rusko a porazte Židy! Přicházím na pomoc svému bratru Wrangelovi, jehož armáda je skutečně ruská a ne židovská.*“⁵⁶⁸ V článku se mimo jiné nepravdivě uvádělo, že se Wrangelovi podařilo dostat na Krym právě díky tomuto *quasi*-spojenectví.⁵⁶⁹

Lze konstatovat, že paktu mezi Machnem a Wrangelem se všeobecně věřilo.⁵⁷⁰ Někteří bývalí členové *machnovštiny* opravdu přešli k Wrangelovi. Například ataman Volodin, který se účastnil v bitvě u Peregonovky, byl z politických kroků *machnovštiny* zklamaný a rozhodl

⁵⁶² OBOLENSKIJ, *Krym pri Vrangele*, s. 7.

⁵⁶³ WRANGEL, *Always with Honour*, s. 146; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 370; srov. REIMAN, (ed.), *Zrod velmoci*, s. 141; srov. PIPES, *Dějiny ruské revoluce*, s. 296.

⁵⁶⁴ FIGES, *Lidská tragédie*, s. 633; FRUNZE, *Neizvestnoje i zabytoje*, s. 198.

⁵⁶⁵ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 100.

⁵⁶⁶ Prikazy Pravitelja i Glavnokomandujuščego vooruženymi silami na juže Rossii P. N. Vrangelja s obraščeniem k „sel'skomu naseleniju“. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 370.

⁵⁶⁷ Machno měl údajně také pomáhat Wrangelovi v boji proti bolševikům. *History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks): short course*, s. 142. Machnovci se domnívali, že informace o spojení Machna a Wrangela šířili bolševičtí agenti. Srov. VAL'NYJ, *Novoje predatěl'stvo bolševikov. Put' k svobodě*. 1920, no. 43, s. 1; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 427.

⁵⁶⁸ Sojuz Vrangel'-Machno. *Volja Rossii*. 1920, no. 12, s. 1.

⁵⁶⁹ Ibidem.

⁵⁷⁰ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 100.

se spojit s Wranglem. Až teprve poté, co byla podepsána Starobělská dohoda mezi RRPÚ/m a bolševiky se rozhodl vrátit k *machnovštině*, ale jeho obrat proti Bílé armádě ho stál život.⁵⁷¹ Sám Wrangel, závislý na podpoře a zásobování západních států, úmyslně přispíval k šíření lží o tom, že s machnovci uzavřel spojenectví.⁵⁷² Aršinov uváděl, že Wrangel zaslal prostřednictvím svého delegáta machnovcům dopis s výzvou, aby mu pomohli „vyhladit Trockého jednotky“.⁵⁷³ Členové Machnova štábu jednali nekompromisně a rozhodli se delegáta na místě popravit, poté tuto skutečnost oznámili prostřednictvím tisku, aby popřeli jakékoliv pomluvy.⁵⁷⁴ Machnovci byli vůči Wrangelovi velmi skeptičtí a do jisté míry ho jako hrozbu ztotožňovali s bolševismem. Dokládá to zápis ze schůze machnovců: „*My machnovci jsme zažili na svých bedrech nejruznější vlády a nenecháme se zaskočit změnou názvu autority. Podstata všech autorit – ať už je to Wrangel nebo bolševici – je v podstatě totožná.*“⁵⁷⁵ Schůze se účastnili také eseři, kteří vyzývali ke společnému ke spojenectví s bolševiky: „*Veškeré politické rozpory a nepřátelství proti Rudé armádě musí být zastaveny, dokud nebude zajištěno vítězství nad Wranglem.*“ Členové *machnovštiny* již byli seznámeni s bolševickým oportunismem. Jeden z nich konstatoval: „*Vzpomeňte si, jak se bolševici tvářili přívětivě, když byli v kritické situaci, a jak se zachovali, když se dostali k moci.*“⁵⁷⁶ Machnovci údajně dvakrát navrhli bolševikům během července a srpna příměří, ale ti jejich žádosti ignorovali⁵⁷⁷, protože koncentrovali svoje síly na polské frontě. Bolševici měli tendence relativizovat situaci na Ukrajině a jak se ukázalo, přecenili své strategické záměry a podcenili bojové schopnosti Wrangelského velení.⁵⁷⁸ Nakonec se machnovci usnesli, že budou bojovat proti Wrangelovi zcela nezávisle. Omezili se však jen na partyzánskou válku, která spočívala v napadání dopravní infrastruktury a ve snaze paralyzovat zásobování Bílé armády.⁵⁷⁹ Podle bělogvardějce

⁵⁷¹ PAVLOV, *Markovcy v bojach i pochodach za Rossiju v osvoboditel'noj vojne 1917-1920 godov*, kniha vtoraja, s. 309–311. Ataman Volodin disponoval okolo 6 000 jednotkami a nacházel se poblíž Dněpru nedaleko od Alexandrovska. Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 352; srov. RAKOVSKIJ, *Koněc Belych*, s. 168.

⁵⁷² Jeden z Wrangelových zástupců v Paříži prohlásil, že Wrangel s Machnem uzavřel dohodu: srov. Spravka vojennoho komitěta antanty ob armii Vrangelja. In: *Iz istorii graždanskoj vojny v SSSR*, vol. 3, s. 147. Předseda ukrajinské Čeky V. N. Mancev se v rozhovoru s machnovcem D. I. Popovem zmínil o tom, že Wrangel se v zahraničí „chlubil“ tím, že byl Machno jeho spojenec. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 475; srov. RAKOVSKIJ, *Koněc Belych*, s. 168.

⁵⁷³ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 160–161.

⁵⁷⁴ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 160–161. Údajně machnovci popravili dokonce dva delegáty. Srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 476.

⁵⁷⁵ Protokol sovместnogo zasedanija sovetov revoljucionnych povstancsev ukrainy (machnovcev) i štaba otděl'nych grupp, 23–go ijuna 1920 goda. *Volna*. 1921, no. 24, s. 16–17.

⁵⁷⁶ *Ibidem*, s. 17.

⁵⁷⁷ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 163.

⁵⁷⁸ LITVINOV, O četvertom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii meždu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 353.

⁵⁷⁹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 107.

N. V. Gerasimenka Machno údajně pomáhal během září armádě Wrangela.⁵⁸⁰ Bylo to však pravděpodobně z pragmatických důvodů, protože zatímco jeho kamarila jednala s bolševiky, mohl spojení s Wrangelem pouze předstírat.

Vojenská a politická situace na Ukrajině byla během podzimu roku 1920 pro bolševiky nejistá. Wrangelovi trvalo téměř dva měsíce, než se mu podařilo vytlačit Rudou armádu na sever a obsadit důležitá strategická města jako například Alexandrovsk, Mariupol, Synelnykove, Berďansk, a dokonce centrum *machnovštiny* – Huljajpole. Původně bolševici doufali, že porazí Wrangela i bez možných spojenců. Stalin v telegramu Leninovi sebevědomě tvrdil, že „*Wrangel bude v nejbližších dnech sestřelen, a pokud nám vrchní velení pošle jezdeckvo, Wrangel bude do začátku podzimu zcela zlikvidován*“.⁵⁸¹ Kameněv definoval dva hlavní cíle na jižní frontě – zabránit Wrangelovi v dalším postupu na Kubáň a zlikvidovat *machnovštinu*.⁵⁸² Bolševici předpokládali, že „*pokud zmizí Wrangel, zmizí i Machno*“.⁵⁸³ Kameněv konstatoval, že porážka Machna měla nastolit „pevný revoluční pořádek“ na Ukrajině, a tím pádem by nebyla ohrožena existence bolševismu.⁵⁸⁴ Dne 26. září přijel do Charkova bolševik M. V. Frunze, který převzal velení ve vojenských operacích proti Wrangelovi. Prioritou se pro něj nebylo obsadit území, ale „zlikvidovat bělogvardějce“.⁵⁸⁵ Pokud chtěli bolševici porazit Wrangela, potřebovali nasadit mobilní jednotky. Koncem září bylo nařízeno, aby se armáda S. M. Buďonného a Vorošilovova vrátila z polské fronty, ale ta si během srpna prošla těžkými boji a trvalo by několik týdnů, než by dorazila na jižní Ukrajinu.⁵⁸⁶ *Machnovština* se tak měla stát dočasně „prodlouženou rukou bolševismu“, protože jak konstatoval Frunze: „*Wrangelovi se otevírá nerušivá cesta na sever, kde jsme v té době neměli jednotky*“.⁵⁸⁷ Frunze se zároveň snažil neutralizovat *machnovštinu* jako „protibolševickou sílu“.⁵⁸⁸ Bolševici měli nad bílými výraznou převahu: 26 000 pěšáků a 4 000 jezdců. Wrangel disponoval 15 000 pěšáky a 10 000 jezdci. Sice Wrangel měl početní převahu

⁵⁸⁰ GERASIMENKO, Machno. *Istoričeskij aspekt Machnovščiny*. 1922, vol. 3, s. 189–193.

⁵⁸¹ Iz telegrama I. V. Stalina V. I. Leninu o položenii na jugo-zapadnom frontě. In: *Iz istorii graždanskaj vojny v SSSR*, vol. 3, s. 339.

⁵⁸² *Krasnyj archiv*. 1935, no. 5 (72), s. 13; *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 3, s. 522; srov. *Iz istorii graždanskaj vojny v SSSR*, vol. 3, s. 400.

⁵⁸³ Političeskaja direktiva revvoensoveta 13j armii o podgotovke nastuplenija protiv Vrangelja. In: *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 3, s. 526.

⁵⁸⁴ *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 3, s. 526.

⁵⁸⁵ M. V. Frunze na Južnom frontě, s. 29–30; srov. FRUNZE, *Vybraná díla*, s. 96–97.

⁵⁸⁶ JACOBS, *Frunze: The Soviet Clausewitz 1885-1925*, s. 209–226; srov. ENGELSTEIN, *Russia in Flames*, s. 505nn; srov. SMELE, *The Russian Civil Wars*, s. 169nn.

⁵⁸⁷ FRUNZE, *Sobranije sočiněnij*, vol. 1, s. 271.

⁵⁸⁸ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 109.

v kavalerii, ale Machnovy síly jeho převahu značně vykompenzovaly 12 000 jednotkami, jež se skládaly převážně z jezdeckva.⁵⁸⁹

Dne 3. září se podařilo machnovcům obsadit město Starobělsk (ukrajinsky Starobilsk), ve kterém se nacházely zásoby potravin a výzbroj.⁵⁹⁰ Machno byl však během předchozího boje vážně raněn a jeho zástupcem se dočasně stal Belaš.⁵⁹¹ Během toho, co wrangelisté obsadili Huljajpole, se opět sešel RRPU/m, ve kterém došlo k vyhocenému sporu kvůli dalšímu spojení s bolševiky. Členové Rady jako Popov a Karetnik nebyli zastánci spojení, naopak pro byli Kurilenko a Belaš. Machno se nepřikláněl k žádné straně a byl vůči bolševikům velmi skeptický. Nakonec bylo definitivně rozhodnuto o tom, že se *machnovština* po druhé stala spojencem bolševiků.⁵⁹² Belaš přiznal, že na něj mnoho anarchistů a vojenských velitelů „verbálně útočilo“, protože nebyli s výsledkem jednání spokojeni.⁵⁹³ Machno o výsledku jednání skromně prohlásil: „*Jsem nemocný a v Radě [RRPU/m – pozn. J. F.] nepracuji. Belaš je zodpovědný za dohodu se svými přívrženci.*“⁵⁹⁴ Jedním z možných motivů spojení machnovců s bolševiky mohlo být osvobození Huljajpole od Bílé armády.⁵⁹⁵ Nelze však tvrdit, že se o druhý pakt s bolševiky zasadil Machno, protože vzhledem k svému zdravotnímu stavu nemohl po celý podzim roku 1920 účinně koordinovat směřování *machnovštiny*.⁵⁹⁶ O dohodě rozhodla *de facto* většina „machnovské kamarily“ v čele s Belašem. Důvod nutného spojení byl sepsán v prohlášení: „*Rada Ukrajinské revoluční povstalecké armády (machnovců) dospěla k závěru, že pokud by v současnosti zůstali lhostejnými pozorovateli, napomohli by ukrajinští povstalci vládě buď historického nepřítele [Petljurovi – pozn. J. F.] [...] nebo opět carské moci v čele s německým baronem. [Wrangela – pozn. J. F.] Oboje by pro ukrajinský venkov znamenalo rozsudek smrti. S ohledem na to se Rada [...] rozhodla, že dočasně, dokud nebudou*

⁵⁸⁹ LITVINOV, O četvertom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii meždu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 355. Údajně mohla mít Machnova armáda až 7 000 jednotek: srov. GOLUBEV, Bor'ba Krasnoj armii na Krymskoj frontě. *Razgrom Vrangelja 1920*, s. 83.

⁵⁹⁰ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 483; srov. ARSINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 164; srov. KUBANIN, *Machnovščina*, s. 152.

⁵⁹¹ Machno nebyl dlouho dobu velitelem RRPU/m, protože se musel léčit. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 480; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 475. Machno v žádosti o exil v Československu uvedl, že byl během občanské války několikrát zraněn a vysílen. AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNÁ, K. Č. 45, č.j. 125126/II/ze dne 22.8. 1922. VÚA-VHA, VKPR, k. 48, čj. 2491; srov. *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Rusové a Ukrajinci*, 2. svazek, s. 190.

⁵⁹² Historik Šubin vycházel z archivních pramenů CDAGOU Ukrajiny: CDAGOU. F. 5. Op. 1. D. 351. L. 234. ŠUBIN, *Machno a jeho vremena*, s. 259.

⁵⁹³ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 496.

⁵⁹⁴ Ibidem.

⁵⁹⁵ ŠUBIN, *Machno a jeho vremena*, s. 259.

⁵⁹⁶ MACHNO, Otkrytoje pis'mo partii VKP i jeje C. K. *Dělo truda*. 1928, no. 37–38, s. 10. Například historik V. Peters došel k vágnímu závěru, že Machno spojením se s bolševiky „podlehl“. PETERS, *Nestor Makhno*, s. 87.

*poražení útočící vnější nepřátelé a statkáři, půjde ve spojení a ruku v ruce se sovětskou Rudou armádou.*⁵⁹⁷

Dne 29. září se tajemník RRPÚ/m D. I. Popov⁵⁹⁸ telegraficky spojil se zástupci sovětských úřadů v Charkově a s předsedou ukrajinské Čeky V. N. Mancevem. Jeho úkolem bylo vyjednat předběžné podmínky spolupráce. V rámci „zachování dynamiky revoluce“ se Popov na bolševiky obrátil s prosbou o poskytnutí pomoci proti Wrangelovi. V rozhovoru konstatoval: „*Nevedeme útočnou, ale obrannou válku, a proto prosím naříd'te rudým jednotkám v oblasti, aby okamžitě pozastavily jakékoli akce nebo přípravy na ně proti nám.*“⁵⁹⁹ Mancev mu odpověděl: „*Z Vašeho dnešního telegramu jsme pochopili, že se vážně chcete sejít a že Vaše situace je neúnosná [...] pokud jsme se v interpretaci Vašeho telegramu zmýlili, není důvod k dalším rozhovorům.*“⁶⁰⁰ Téhož dne bylo na schůzi ústředního výboru ukrajinských bolševiků rozhodnuto o „vojenské pomoci Machnovi“.⁶⁰¹ Lenin byl znepokojen tím, že během jednání s RRPÚ/m bolševici z důvodu nedostatku jednotek na jižní Ukrajině odkládali útok na Wrangela. Trockému v telegrafu sdělil: „*Vrchní velitel [Frunze – pozn. J. F.] se mi pochlubil, že 10. (nebo 8.) října bude mít vše připraveno k ofenzívě. Kdy se rozhodli dát tam S. M. Bud'onného? Bez něj slibovali třikrát větší sílu. A konečně, pokud musíme změnit starý plán, nestačí jim dát 1 divizi? [...] Extrémně nebezpečné kolísání.*“⁶⁰²

Mezitím, co se v Starobělsku uzdravovali ranění machnovci, se delegace v čele s Kurilenkem a Popovem vydala do Charkova, kde ratifikovala klíčové body smlouvy s velitelem

⁵⁹⁷ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 497; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 483–484.

⁵⁹⁸ D. I. Popov (1892–1921) byl členem *machnovštiny* od listopadu 1919. Velel několika plukům, od ledna do března 1920 onemocněl tyfem. Koncem května 1920 byl zvolen členem RRPÚ/m a stal se tajemníkem Rady. Podílel se na uzavření dohody s bolševiky na přelomu září a října 1920. V souvislosti s likvidací *machnovštiny* byl koncem listopadu s dalšími členy RRPÚ/m zatčen a poté v Moskvě popraven. K medailonům machnovců: <http://www.makhno.ru/makhno/> [cit. 2022–01–19].

⁵⁹⁹ Zapisi razgovorov po prjamomu provodu sekretarja Soveta revoljucionnych povstancov D. I. Popova (iz Belovodska) s predstaviteľjami Sovetskoj vlasti na Ukrajině (v Char'kove) ob uslovijach predvaritel'nogo soglašenija o vzaimodějstvii. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 476; srov. AZAROV, *Starobel'skoje soglašenije*, s. 4.

⁶⁰⁰ Zapisi razgovorov po prjamomu provodu sekretarja Soveta revoljucionnych povstancov D. I. Popova (iz Belovodska) s predstaviteľjami Sovetskoj vlasti na Ukrajině (v Char'kove) ob uslovijach predvaritel'nogo soglašenija o vzaimodějstvii. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 476

⁶⁰¹ Belaš vycházel z archivních dokumentů CGAOO Ukrajiny: CGAOO. F. 5. Op. 1. D. 331. L. 93–95. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 496.

⁶⁰² LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 51, s. 292–293; *Direktivy komandovanija frontov Krasnoj Armii*, vol. 2, s. 763–764; *Direktivy komandovanija frontov Krasnoj Armii*, vol. 3, s. 404.

jižní fronty Frunzem.⁶⁰³ Následně byla dne 2. října⁶⁰⁴ smlouva podepsána a poté, co Machnovy jednotky začaly bojovat proti Wrangelovi, zveřejněna.⁶⁰⁵ Dohoda se skládala ze dvou částí – politické a vojenské. Politická část dohody zaručovala okamžité propuštění a zastavení pronásledování machnovců na území Ukrajiny s výjimkou těch, kteří soustavě vedli boje proti bolševikům. Zaručovala také svobodu machnovské agitace a propagandy kromě výzev k boji proti bolševismu. Body vojenské části smlouvy měly zajistit, aby machnovská armáda podléhala vrchnímu velení Rudé armády pod podmínkou, že měla být zachována její vnitřní struktura. Zároveň machnovci neměli přijímat do svých jednotek rudoarmějce. Vojenská část smlouvy deklarovala společný cíl *machnovštiny* a bolševiků spočívající v poražení Bílé armády. Bylo mimo jiné zaručeno, aby se s rodinami příslušníků machnovské armády zacházelo stejně jako s rodinami rudoarmějců.⁶⁰⁶

Po podepsání dohody vydal Frunze rozkaz o ukončení bojů s machnovci⁶⁰⁷ a s B. Kunem zaslali velitelství 6. a 13. Rudé armády zprávu o tom, že RRPÚ/m požádala o příměří.⁶⁰⁸ Dohoda, jež se mnohdy označuje za Starobělskou, demonstrovala, do jaké míry bylo pro bolševiky spojenectví s *machnovštinou* klíčové. Šéf ukrajinské Čeky Mancev v telegramu Dzeržinskému tvrdil: „Mezi frontovým velením a Machnem je uzavřena dohoda [...] Slíbil jsem, že Volina a Čubenka [machnovci – pozn. J. F.] osvobodím. Souhlasíte s tím? Pokud ano, propusťte je a nechte je dočasně v Moskvě. [...] Považujeme toto vydání za naprosto nezbytné a pro nás přínosné.“⁶⁰⁹ Ze strany RRPÚ/m to byl také zásadní ústupek, neboť na základě dohody byla uznávána legitimita sovětské vlády. Frunze totiž v rozkazu, kterým nařídil

⁶⁰³ Aršinov se domníval, že smlouva byla předběžně zformulována ve Starobělsku, ale Popov, který se telegraficky spojil s Mantěvem, se nacházel v Bilovodsku. Podle Aršinova přijel do Starobělska jakýsi komunista Ivanov, jenž zahájil rozhovory s machnovci. V té době ale Aršinov nebyl v machnovské povstalecké armádě. Srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 163–164; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 474, 480; srov. M. V. Frunze na *Južnom frontě*, s. 32.

⁶⁰⁴ Aršinov uváděl, že články smlouvy byly vypracovány mezi 10. a 15. říjnem 1920. Srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 164. Machno osm let poté, kdy se nacházel ve francouzském exilu, napsal, že smlouva byla podepsána 13. října. Srov. MACHNO, Otkrytoje piš'mo partii VKP i jeje C. K. *Dělo truda*. 1928, no. 37–38, s. 10. A. V. Golubev konstatoval, že k dohodě došlo 5. října: srov. GOLUBEV, *Bor'ba Krasnoj armii na Krymskoj frontě. Razgrom Vrangelja 1920*, s. 83.

⁶⁰⁵ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 550.

⁶⁰⁶ Celý text Starobělské dohody: Vojenno-političeskoje soglašenije bez pravitel'stva SSSR i armii Machno. In: *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 571–572; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 164–166; Vojenno-političeskoje soglašenije meždu pravitel'stvom USSR i armijej Machno. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 485–486; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 507.

⁶⁰⁷ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 488; *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 580; srov. M. V. Frunze na *Južnom frontě*, s. 33; *Direktivny komandovanija frontov Krasnoj Armii*, vol. 3, s. 407.

⁶⁰⁸ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 580.

⁶⁰⁹ Telefonogramma iz Char'kova predsedatělju VČK F. E. Dzeržinskomu o podpisanii soglašenija meždu vojennym komandovanijem i N. I. Machno o sovместnych dějstvijach protiv Vrangelja. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 482–493.

ukončení bojů s machnovci, dodal, že *machnovština* uzná sovětskou moc.⁶¹⁰ Dne 13. října Machnovci zveřejnili článek v *Put' v svobodě*, ve kterém vytyčili mantinely v rámci spojení s bolševiky: „*Na ideologické rovině jsme vždy byli nesmiřitelnými nepřáteli strany bolševiků-komunistů. Nikdy jsme neuznávali žádné orgány a v tomto případě nemůžeme uznat ani sovětské orgány. Proto znovu připomínáme, a ještě jednou zdůrazňujeme, že [...] nesmí dojít k záměně vojenské spolupráce [...] s jakýmkoli [...] uznáním sovětských orgánů, k čemuž nemohlo dojít a nemůže dojít nikdy.*“⁶¹¹ Také se snažili rolníkům vysvětlit, proč s bolševiky i přes názorové spory vytvořili spojení: „*S ohledem na blízkost se kontrarevolucí ze strany Wrangela [...] jsme považovali za nutné v zájmu záchrany revoluce a tříletého vítězství oslovit telegraficky sovětské orgány.*“⁶¹² Pro většinu machnovců byl bolševismus stejně škodlivý jako politika Wrangela. Rozdíl však spočíval v tom, že komunisté měli mezi rolníky větší podporu.⁶¹³

Bolševici se o svých diplomatických jednáních explicitně nevyjadřovali, protože nechtěli přiznat případné nevýhodné podmínky smluv. Lenin po sjednání míru s Poláky v Rize prohlásil: „*Tím, že nám Polsko vezme odškodné, nic nezíská.*“⁶¹⁴ Snažil se minimalizovat hrozbu, kterou Machno představoval, zvláště když po devíti měsících bojů proti němu a navzdory komuniké vyzývající k jeho „likvidaci“ byla *machnovština* schopna útokům Rudé armády stále odolávat.⁶¹⁵ Navíc bolševické vedení požadovalo, aby s RRPU/m byla uzavřena vojenská smlouva. Trockij na Frunzeho důrazně apeloval, aby se uzavřená dohoda s RRPU/m neobrátila proti bolševikům a vyzval ho, aby byly poskytnuty záruky pouze ve vojenské oblasti.⁶¹⁶ Avšak jak se ukázalo, záruky byly poskytnuty i v oblasti politické. Frunze svůj „diplomatický neúspěch“ a velký ústupek svedl na ostatní bolševiky: „*Z politického hlediska nesou odpovědnost za dohodu s Machnem ukrajinská Čeka a Sovnarkom [...] Já osobně, který jsem o Machnovi málo věděl, jsem v tom hrál pasivní roli. [...] Z vojenského hlediska [...] je Machno výhodou.*“⁶¹⁷ Přitom podepsal dohodu, která obsahovala i politickou část. Ústřední výbor

⁶¹⁰ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 580.

⁶¹¹ LEBED', *Itogi uroki trech let anarcho-machnovščiny*, s. 39; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 502.

⁶¹² „Otvět vsemu trudovomu narodu Ukrainy“ – obraščenije Vojennogo soveta Revoljucionnoj povstančeskoj armii Ukrainy (machnovcev). In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 495.

⁶¹³ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 162–163.

⁶¹⁴ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 41, s. 338–339.

⁶¹⁵ SKIRDA, Nestor Makhno, s. 197; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 306n, 368nn, 427.

⁶¹⁶ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 483.

⁶¹⁷ Otvetnaja tjelegramma komandujuščego vojskami Južnogo fronta M. V. Frunze L. D. Trockomu o vojennyh garantijach soglašenija s Machno. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 492–493.

ukrajinské komunistické strany zaslal Jekatěrinoslavskému oblastnímu výboru dopis, ve kterém označili dohodu za ryze vojenskou s cílem přesunout Machnovy síly do Wrangelova týlu.⁶¹⁸

Dne 9. října Lenin prohlásil: „Podle soudruha Trockého byla machnovská otázka ve vojenských kruzích velmi vážně projednávána a ukázalo se, že se od ní daly očekávat jen výhody. Lze to vysvětlit tím, že složky seskupené kolem Machna již měli zkušenosti s Wrangelovým režimem a s tím, co jim nabízí, je neuspokojuje. Uzavřením dohody s Machnem jsme si zajistili záruku, že proti nám nezaútočí.“⁶¹⁹ Trockij poměrně vágně interpretoval Machnovův přechod k bolševikům v prohlášení, v němž dokazoval, že machnovci přešli na jejich stranu jen kvůli tomu, že se stali na venkově „nepohodlnými“.⁶²⁰ Machnovci dočasně odmítli dohodu plnit, protože nebyla několik dnů bolševiky uveřejněna. Ti nakonec zveřejnili teze dohody pouze z II. vojenské části, protože ji považovali za nejdůležitější.⁶²¹ Celá dohoda byla nakonec schválena ukrajinskou Radou lidových komisařů a až 31. října zaprotokolována.

Ukrajínští bolševici se snažili klást důraz mezi machnovci na bod ve II. části, který tkvěl v pomoci Rudé armády v rámci obživy rodin „partyzánů“ během bojů proti Wrangelovi. Bolševici se pravděpodobně domnívali, že rozšíření sociálních ustanovení bude mít za následek „uzamčení“ machnovské armády.⁶²² Machnovci se pokoušeli neúspěšně prosadit jako dodatek ke smlouvě další bod k I. politické části, jehož gros spočívalo v základním principu *machnovštiny*, a to v boji za samosprávu: „V oblastech, kde operuje machnovská armáda, dělnické a rolnické obyvatelstvo bude vytvářet své vlastní instituce ekonomické a politické samosprávy. Tyto instituce budou autonomní a pomocí dohod spojených ve federacích s vládními orgány Sovětské republiky.“⁶²³ Tato pasáž se stala následně zdrojem konfliktu s bolševiky. Ti totiž tvrdili, že dodatek ke smlouvě musí schválit Moskva, ale nakonec z jeho prosazení nenápadně sešlo. Později když bolševici machnovce jakožto mobilní a početnou kavalerii nepotřebovali, uchýlili se k negaci ústupků, které byly zaručeny ve smlouvě.⁶²⁴ Jak se ukázalo, dohoda mohla fungovat pouze do doby, dokud existoval společný nepřítel.⁶²⁵

⁶¹⁸ *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 3, s. 637.

⁶¹⁹ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 41, s. 340.

⁶²⁰ TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kn. 2, s. 210–212; DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 498–499.

⁶²¹ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 166–167.

⁶²² DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 110–111.

⁶²³ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 166; srov. LEBED', *Itogi uroki trech let anarcho-machnovščiny*, s. 39.

⁶²⁴ AZAROV, *Starobel'skoje soglašenije*, s. 141; DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 112; srov. LITVINOV, O četvertom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii meždu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 364.

⁶²⁵ KUBANIN, *Machnovščina*, s. 158–159.

Byla Starobělská dohoda výhrou či porážkou *machnovštiny*? Pro anarchisty, kteří nekompromisně odmítali stát, mohla politická ustanovení vypadat jako porážka, nicméně představovala příležitost k přechodu od předem prohraného vojenského boje k boji politickému uvnitř sovětského státu.⁶²⁶ Historik V. A. Golovanov konstatoval, že se jednalo o skutečně bezprecedentní dohodu: „*Nikdo, žádná strana, žádné hnutí nedokázalo od bolševiků vymoci víc než machnovci [...] povstalecká armáda si zachovala naprostou vnitřní nezávislost a své organizační zásady [...] rodiny machnovců požívaly stejných výhod jako rodiny rudoarmějců.*“⁶²⁷ Bolševici dokonce popřeli své dřívější prohlášení o *quasi*-spojenectví Machna a Wrangela.⁶²⁸ Dohoda byla zároveň indikátorem toho, do jaké míry je chybou klasifikovat *machnovštinu* jako pouze vojenské hnutí.⁶²⁹ To, že se členové RRPÚ/m rozhodli spojit po druhé s bolševiky se však *machnovštině* a hlavně Machnovi do budoucna nevyplatilo v mnoha ohledech. Po Starobělské dohodě se vztahy mezi *machnovštinou* a bolševiky stabilizovaly.⁶³⁰ Bolševici se snažili machnovce přesvědčit o jejich „upřímnosti“ v rámci spojenectví a vyvolat v nich důvěru. Například Kun přijel navštívit Machna a předal mu jako dárek balík, v němž byly fotografie výkonného výboru Kominterny s nápisem: „*Bojovníkovi za pracující – rolnickou revoluci, soudruhu baťkovi Machnovi.*“⁶³¹ Kun se po návratu údajně chlubil tím, že ho „převálcoval“.⁶³² Lenin během bojů bolševiků s Wrangelem označil Machna společně s Kolčakem, Judeničem a Petljurov za „pozůstatek Kerenských band“ a sociálních demokratů.⁶³³ Ve skutečnosti *machnovština* sloužila bolševikům pouze k posílení a rychlejšímu etablování vlády komunistické avantgardy.

Dne 8. října vydal Frunze Leninem očekávaný rozkaz, kterým stanovil vojenské úkoly pro Machnovu armádu.⁶³⁴ Cílem bylo odříznout Wrangela od potenciálních zdrojů zásob a potravin. Machnovcům se podařilo díky spojenectví s bolševiky dobýt zpět Berďansk a Alexandrovsk.⁶³⁵ Hlavním velitelem se stal Karetnik a Machno se mezitím zotavoval v znovudobyté Huljajpoli. Frunze se snažil s pomocí machnovců obklíčit Wrangelovy jednotky

⁶²⁶ AZAROV, *Starobel'skoje soglašenije*, s. 5–6; 140.

⁶²⁷ GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 344

⁶²⁸ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 642; srov. TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kniha 2, s. 214.

⁶²⁹ Například anarchistka E. Goldmanová se domnívala, že Machnovo hnutí mělo čistě vojenskou povahu, a proto nemohlo vyjadřovat „anarchistického ducha“. Srov. GOLDMAN, *My Disillusionment in Russia*, s. 110–111.

⁶³⁰ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 223.

⁶³¹ MACHNO, Otkrytoje pis'mo partii VKP i jeje C. K. *Dělo truda*. 1928, no. 37–38, s. 11.

⁶³² *Ibidem*, s. 10–12.

⁶³³ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 41, s. 401.

⁶³⁴ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918–1921*, s. 493–494; srov. *Direktivy komandovanija frontov Krasnoj Armii*, vol. 2, s. 763–764; srov. LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 51, s. 292.

⁶³⁵ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 670, 697.

ještě před příchodem zimy. Machnovci byli v rámci možností úspěšní, ale Frunze nebyl dostatečně spokojen s jejich mobilitou, protože mu to bránilo v plánu rychle obklíčit Bílou armádu u Perekopského průsmyku na západě Krymu.⁶³⁶ Během několika střetů mezi Rudou a Bílou armádou se Wrangel ocitl v defenzívě. Postupně byl nucen opustit všechna území, která v létě vybojoval a vracel se přes Perekop na Krym, čímž se nenaplnil Trockého rozkaz: „*Nenechte je utéct!*“⁶³⁷ Bolševici úmyslně převáděli úspěchy velitele Karetnika na vítězství 13. Rudé armády. Podle francouzského historika Skirdy si bolševici dali záležet, aby „*záhadnou jednotku nenazvali pravým jménem*“.⁶³⁸ Frunze se snažil jednotky Karetnika maximálně vyčerpat, protože mu zakázal během bojů několikadenní pauzu.⁶³⁹ O účasti machnovců v boji proti Wrangelovi se bolševici zmiňovali jen zřídka a jejich roli bagatelizovali.⁶⁴⁰

Po zkušenostech s četnou dezercí rudoarmějců k machnovcům se bolševici snažili vyvarovat přímému kontaktu s *machnovštinou*. Bolševik N. A. Jefimov tvrdil: „*Životní styl machnovců působil na rudoarmějce lákavě: jako by tam byla velké svoboda, hýření [...] a zatímco dříve voják Rudé armády nešel na Machnovu stranu, nyní o tom začal uvažovat a v souvislosti s tím existovaly případy dobrovolného přeběhnutí.*“⁶⁴¹ Jeden z bolševických velitelů zdůrazňoval, aby Rudá armáda byla držena izolovaně od *machnovštiny* a aby se tak vyvarovala „kontaminaci anarchismu“.⁶⁴² To byl také důvod, proč bolševici nechali machnovce bojovat v předních liniích: „*Vztah machnovců vůči Rudé armádě nebyl příliš spolehlivý a mohlo se zdát, že není vhodné nechat Karetnikův oddíl v našem týlu.*“⁶⁴³ Bolševici byli k machnovcům velmi nedůvěřiví. Kun v telegramu Frunzemu oznámil, že nelze spoléhat na „Machna“, protože nebyl schopen plnit zadané rozkazy.⁶⁴⁴ Mezi bolševiky a *machnovštinou* panovala nevraživá atmosféra. Bolševický velitel Uborevič se obával nedodržování rozkazů se strany Karetnika a raději požádal Frunzeho o „uvolnění ze svých povinností“, a dodal: „*Mé osobní vztahy s machnovskými vůdci jsou velmi nepřátelské od ledna 1920, kdy jsem zlikvidoval jejich*

⁶³⁶ *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 3, s. 651–652; 671; GAPIČ, Operacii 4–j i 13j armij v Severnoj Tavrii v oktjabre-nojabre 1920 g. *Vojna i revoljucija*. 1930, no. 8, s. 81–82, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 226; srov. GOLUBEV, *Perekop i Čongar*, s. 33–37.

⁶³⁷ TROCKIJ, *Kak vvooruzalas' revoljucija*, t. 2, kn. 2, s. 221–222.

⁶³⁸ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 226.

⁶³⁹ *Direktivny komandovanija frontov Krasnoj Armii*, vol. 2, s. 482.

⁶⁴⁰ JACOBS, *Frunze: The Soviet Clausewitz 1885-1925*, s. 225; GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 326. Například rudoarmějec N. E. Kakurin se o machnovské povstalecké armádě explicitně nezmiňoval a omezil se pouze na označení „jednotky“. Srov. KAKURIN, *Kak sražalas' revoljucija*, vol. 2, s. 346; srov. *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 3, s. 696–698.

⁶⁴¹ JEFIMOV, Dějstvija protiv Machno s janvarja 1920 g. po janvar' 1921 g. *Sbornik Vojenno-Naučnogo Obščestva pri Vojennoj Akadēmii*, kniha 1, 1921, s. 209.

⁶⁴² *Graždanskaja vojna na Ukraině*, vol. 3, s. 637; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 514–515.

⁶⁴³ KORK, Vzatije perekopsko-jušin'skich pozicij vojskami 6j armii v nojabre 1920 g. In: *Etapy bol'sogo puti. Vospominanija o graždanskoj vojně*, s. 443.

⁶⁴⁴ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 510.

desetitisícovou armádu.⁶⁴⁵ Sám Frunze konstatoval, že měl pocit jako by byl na frontě obklopen „nepřátelským živlem“.⁶⁴⁶ Karetnikov se údajně zdráhal vyrazit do bojů, protože se ze zkušenosti z prvního spojení obával potencionální zrady.⁶⁴⁷ Navíc se u machnovců obdobně jako na jaře roku 1919 začal projevovat nedostatek vybavení pro vedení války. Belaš adresoval Frunzemu telegram, v němž tvrdil, že „*povstalci jsou velmi špatně vybaveni a většina z nich je ozbrojena. Bosí, bez kabátů*“.⁶⁴⁸ Tento problém však bolševici ignorovali a zaměřili se na „tíštný boj“ proti *machnovštině*, protože na základě výpovědí některých bolševiků vedli machnovci protisovětské agitace, jež postupně úspěšně pronikala mezi členy Rudé armády.⁶⁴⁹

Začátkem listopadu Frunze dal machnovcům pokyn k útoku na Perekopský průsmyk, kde se nacházeli bělogvardějci. Jednalo se o velmi riskantní krok, protože v okolí Perekopu se nacházely bažiny, jež by mohly znemožnit další efektivní boj proti Wrangelovi. Perekopská šíje se zdála být pro Bílou armádu darem z nebes.⁶⁵⁰ V časopise *Vremja* se přesvědčivě uvádělo: „*Opevnění na Sivaši a Perekopu je tak silné, že Rudé velení nemá ani lidskou sílu, ani technické prostředky k jeho překonání*“.⁶⁵¹ Frunze v telegramu adresovaném Leninovi tvrdil, že šance na dobytí průlivu je 1:100.⁶⁵² Karetnik sice utrpěl ztráty, ale podařilo se mu dostat až k Litevskému poloostrovu (Čuvaš). Jeho manévr byl rozhodující, protože vytvořil prostor pro rychlý přesun jednotek Rudé armády z týlu tažení. K úspěšnému proniknutí rudoarmějců a machnovců na Krym přispělo mimo jiné nepříznivé počasí, kdy teplota nečekaně klesla až o dvacet stupňů. Nakonec byla snaha o ofenzivu bělogvardějců odvrácena a Wrangel dne 11. listopadu 1920 vydal rozkaz k zahájení příprav na evakuaci Krymu.⁶⁵³

Význam role *machnovštiny* pod vedením Karetnika v boji proti Wrangelovi je těžké hodnotit⁶⁵⁴, ale je dost pravděpodobné, že bez jeho vojenských akcí u Perekopu by válka

⁶⁴⁵ Tělegramma komandujuščego 13-j armijej I. P. Uboreviča M. V. Frunze s pros'boj osvobodit' jego „ot objazannostej rukovodit' dějstvijami partizanskoj armii Machno“. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 513.

⁶⁴⁶ FRUNZE, *Izbrannye proizveděnija*, vol. 1, s. 352–353, cit. dle: BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 499.

⁶⁴⁷ FRUNZE, *Izbrannye proizveděnija*, s. 235.

⁶⁴⁸ Telegramma komandovanija Povstančeskoj armii komandujuščemu Južnym frontom M. V. Frunze o něobchodimosti prinjatija sročnych mer dlja vypolněnija vozložennoj na armiju bojevoj zadači. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 515; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 521.

⁶⁴⁹ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 519.

⁶⁵⁰ SMELE, *The Russian Civil Wars*, s. 170–171.

⁶⁵¹ VALENTINOV, Krymskaja epopeja. *Archiv ruskoj revoljucii*. 1922, vol. 5, s. 82.

⁶⁵² DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 512; srov. M. V. Frunze na Južnom frontě, s. 153.

⁶⁵³ VRANGEL, *Vospominanija*, s. 230–235.

⁶⁵⁴ GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 326; srov. *Istorija Latyšskich strelkov (1915-1920)*, s. 556–562; RUDNĚV, *Machnovščina*, s. 91, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 232.

nejspíše přešla do zimního tažení, kterého se Lenin obával.⁶⁵⁵ Anarchisté však neměli mnoho důvodů k optimismu. Už Kropotkin během listopadu pesimisticky řekl Volinovi, že bolševická neúspěšná revoluce může skončit „hlubokou reakcí“.⁶⁵⁶ Frunze po poražení Wrangela začal machnovce okamžitě diskreditovat.⁶⁵⁷ Na otázku Kameněva ohledně jejich disciplíny odpověděl: „*V posledních bojích hráli povstalci svou roli lhostejně. Zjevným způsobem se vyhýbali misím, které s sebou nesly riziko vážných ztrát.*“⁶⁵⁸ Bolševici začali realizovat Leninem schválené plány týkající se likvidace *machnovštiny*. Plány byly schváleny na zasedání ústředního výboru ukrajinské komunistické strany v Charkově dne 14. listopadu.⁶⁵⁹ V souvislosti s likvidací začalo docházet ze strany bolševických komisařů k pronásledování machnovců a k jejich represí. V telegramu RRPÚ/m směřovanému Popovi se uvádělo, že „*na frontě dochází k třenicím mezi revolučním povstáním a Rudým velením na základě sympatií Rudé armády k revolučnímu povstání [k machnovštině – pozn. J. F.], kvůli čemuž je Rudé velení nepřátelsky naladěno vůči našemu velitelskému štábu*“.⁶⁶⁰ Frunze začal vydávat rozkazy, které vyzývaly k postupnému začlenění machnovců pod vedení bolševiků: „*V souvislosti s ukončením bojových operací proti Wrangelovi z důvodu jeho zničení považuje Revoluční vojenská rada Jižní fronty [Revvojensovjet – pozn. J. F.] úkol partyzánské povstalecké armády za splněný a navrhuje Revoluční vojenské radě Povstalecké armády [RRPU/m – pozn. J. F.], aby okamžitě zahájila práce na přeměně partyzánských povstaleckých jednotek na normální vojenské jednotky Rudé armády.*“⁶⁶¹ Machnově kontrarozvědce⁶⁶² se podařilo zajmout několik agentů Čeky, kteří potvrdili, že probíhaly přípravy na zničení *machnovštiny*. Po jejich neúspěšné infiltraci za účelem lokalizace Machna začali bolševici tvrdit, že se jedná o nedorozumění.⁶⁶³

⁶⁵⁵ JACOBS, *Frunze: The Soviet Clausewitz 1885-1925*, s. 225; srov. LITVINOV, O čtvrtom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii mežu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 380. S. L. Gusev tvrdil, že bolševici nepotřebovali žádné „doplňující vojenské síly na jižní frontě“. Srov. GUSEV, *Graždanskaja vojna i Krasnaja armija*, s. 64–65.

⁶⁵⁶ WOODCOCK, *The Anarchist Prince*, s. 428.

⁶⁵⁷ FRUNZE, *Sobranije sočiněnij*, vol. 1, s. 176–177.

⁶⁵⁸ Iz zapisi razgovora po prjamomu provodu glavkoma s M. V. Frunze o položenii na frontě. In: *Direktivy komandovanija frontov Krasnoj Armii*, vol. 3, s. 513; FRUNZE, *Izbrannye proizveděnija*, s. 235.

⁶⁵⁹ VOLKOVINSKIJ, *Machno i jeho krach*, s. 179n.

⁶⁶⁰ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 524.

⁶⁶¹ Prikaz M. V. Frunze armijam Južnogo fronta s prizyvom byt' gotovym „pokončit' v tri sčeta“ s Machnovščinoj. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 532–533; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 176–177, 185; srov. FRUNZE, *Sobranije sočiněnij*, vol. 1, s. 177.

⁶⁶² Srov. AZAROV, *Kontrrazvedka, The Story of the Makhnovist Intelligence Service*, s. 59–61.

⁶⁶³ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 173.

Dne 26. listopadu bylo rozhodnuto o tom, aby 42. divize Rudé armády zaútočila na Huljajpole. Machnovi se podařilo zázrakem z obklíčení uniknout a tím předešel možné smrti.⁶⁶⁴ Bolševici zatkli v Charkově celou delegaci machnovců, která byla následně převezena do Moskvy a zastřelena: „*Moskva si z machnovštiny nedělala legraci a jednala bez ztráty času.*“⁶⁶⁵ Mezitím, co se bolševici snažili zmocnit Huljajpole, byl vydán rozkaz Karetnikovi, který se nacházel na Krymu, k tomu, aby s vojsky začal bojovat na Kavkaze proti jiným povstalcům.⁶⁶⁶ Karetnik rozkaz odmítl, ale byl však bolševiky úmyslně izolován a obklíčen 52. divizí a lotyšskou brigádou.⁶⁶⁷ S jeho spolupracovníky byl 25. listopadu povolán na údajnou schůzku do Huljajpole, ale cestou byl zatčen a zastřelen.⁶⁶⁸ „Machnovská kamarila“ tak začala být bolševiky postupně likvidována. Následující den Trockij informoval Lenina o tom, že hlavním úkolem bylo zlikvidovat „ukrajinský banditismus“: „*Odstranění banditů z Ukrajiny a trvalá bezpečnost sovětského režimu jsou pro sovětskou Ukrajinu otázkou života a smrti a otázkou mimořádného významu pro celou Sovětskou federaci a její mezinárodní situaci.*“⁶⁶⁹

Bolševici zvolili totožnou agitační strategii jako v roce 1919, jež spočívala v úmyslných pomluvách Machna.⁶⁷⁰ Rozdíl však tkvěl v tom, že Frunzeho v rozkazy, ve kterých Machna označoval jako nepřitele revoluce a sovětské moci, se objevily v sovětském tisku až 15. prosince. Frunze rozehrál vůči *machnovštině* jakousi hru⁶⁷¹, která byla založena na tom, že ani jeden z jeho rozkazů nebyl oficiálně předán machnovcům, a tím se snažil legitimizovat Machnovo hnutí jako kontrarevoluční.⁶⁷² Frunze vědomě lhal, když tvrdil, že na jeho rozkaz z 23. listopadu byl Machno upozorněn.⁶⁷³ Na základě výpovědi čekisty Fomina je pravděpodobné, že bolševici chtěli *machnovštinu* eliminovat již před koncem tažení proti Wrangelovi. Rudoarmějci údajně během vstupu do Sevastopolu pokřikovali: „*Krym je náš, a vše na něm.*“⁶⁷⁴ Navíc machnovci našli u jednoho člena Rudé armády nedatované letáky, ve

⁶⁶⁴ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 180–184; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 544–547.

⁶⁶⁵ KUBANIN, *Machnovščina*, s. 212. Zastřeleni byli Machnovi diplomati, pouze jedenáct anarchistů včetně Volina bylo deportováno. Srov. KOMIN, *Nestor Machno: mify i real'nost'*, s. 65.

⁶⁶⁶ *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 771; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 534.

⁶⁶⁷ *Istorija Latyšskich strelkov*, s. 678.

⁶⁶⁸ RUDNĚV, *Machnovščina*, s. 93, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 240; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 25.

⁶⁶⁹ DORNIK, (eds.), *The emergence of Ukraine*, s. 340.

⁶⁷⁰ DORNIK, (eds.), *The emergence of Ukraine*, s. 26; srov. *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3., s. 780n.

⁶⁷¹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 118.

⁶⁷² Srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 535.

⁶⁷³ LITVINOV, O četvertom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii meždu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 385.

⁶⁷⁴ FOMIN, *Zapiski starogo Čekista*, s. 90.

kterých bylo napsáno: „*Smrt machnovcům!*“⁶⁷⁵ Ty byly patrně distribuovány mezi 15. a 16. listopadem bezprostředně po evakuaci Wrangela. Jeho porážka znamenala pro machnovce „začátek konce“. V souvislosti s tím jeden z Machnových pobočníků dokonce prohlásil: „*To je konec dohody! Mám za to, že do týdne nám bolševici vpadnou do zad!*“⁶⁷⁶

Podle Aršinova nikdo z machnovců nevěřil dohodě s bolševiky.⁶⁷⁷ Na základě předchozích zkušeností se očekávalo, že bolševici najdou nějakou další záminku k útoku na machnovštinu.⁶⁷⁸ Bolševik Jefimov uváděl: „*Tak či onak nám bylo jasné, že Machno se k něčemu chystá a že rozchod s ním je v každém případě nevyhnutelný a nezbytný. Na základě toho byl vypracován plán na obklíčení jeho dvou skupin: krymské a té v týlu [v Huljajpoli – pozn. J. F.] [...] Bylo nutné důkladně vysvětlit, proč byla Rudá armáda po dosažení dohody přesto nucena machnovce zničit. [...] Bylo také zřejmé, že dost dobře věděli, proč se kolem nich rozmístily rudé jednotky.*“⁶⁷⁹ Machno marně doufal, že se mu podaří vybudovat „odborovou federaci“⁶⁸⁰, jež by koexistovala s Leninovým impériem.⁶⁸¹ Podle svědectví F. S. Kononenka, který žil v Záporožské oblasti, byl Machno „malý, temný a nešťastný chlapík“, který „chtěl, aby se všichni usmířili, nebojovali, měli mír“.⁶⁸² Během října a listopadu se snažili machnovci seznámit místní obyvatelstvo se základními postuláty anarchismu a upozornit na nebezpečí bolševismu na základě agitace.⁶⁸³ Sice předpokládali, že dohoda bude trvat rámcově několik měsíců, ale jejich představy o situaci po porážce Wrangela byly vágní. Domnívali se, že rudoarmějci přejdou na jejich stranu a že je budou následovat jakožto pravé revolucionáře.⁶⁸⁴ Společný boj proti Wrangelovi vytvořil mezi machnovci přesvědčení, jež bylo založeno na nutnosti uznání machnovštiny ze strany bolševiků jako „rovnocenného partnera“. Machno sám zpětně přiznal, že spoléhání na respekt bolševiků byla chyba: „*Machnovské hnutí se mýlilo v revolučnosti bolševiků a nedokázalo včas podniknout preventivní kroky proti jejich zradě.*“⁶⁸⁵

⁶⁷⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 174.

⁶⁷⁶ Ibidem, s. 172.

⁶⁷⁷ Podle machnovců mohla dohoda trvat přibližně dva až tři měsíce.

⁶⁷⁸ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 171.

⁶⁷⁹ JEFIMOV, Dějství protiv Machno s janvarja 1920 g. po janvar' 1921 g. *Sbornik trudov Vojenno-Naučnogo Obščestva pri Vojennoj Akademii*, kniha 1, 1921, s. 212–214.

⁶⁸⁰ Srov. SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*. *Machnovs'ka Trudova federacija*. Charkiv: Folio, 2018.

⁶⁸¹ MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 17. Historik V. A. Savčenko charakterizoval toto období jako „pokus vyhrát svobodné území“. Srov. SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*, s. 235–278.

⁶⁸² *Usna istorija Stepovoji Ukrajiny*, vol. 1, s. 120.

⁶⁸³ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 171; srov. ROSSUM, Proclamations of the Machno movement, 1920. *International Review of Social History*. 1968, vol. 13, no. 2, s. 252–268. Machnovci se snažili během listopadu v Huljajpoli etablovat svobodné sověty.

⁶⁸⁴ Čto že dalše? *Puť k svobodě*. 1920, no. 42. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 503; srov. LEBED', *Itoji uroki trech let anarcho-machnovščiny*, s. 39.

⁶⁸⁵ MACHNO, K 10-oj godovščině revoljuc. povstančestva na Ukrajině. *Dělo truda*. 1929, no. 44–45, s. 7; MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 17.

Trockij s Leninem však na počátku dvacátých let přemýšleli o tom, že by nechali anarchistům určité území: „S Leninem jsme vážně uvažovali o přidělení určitých území anarchistům, se souhlasem místního obyvatelstva, a umožnit jim pokračovat v jejich experimentu bezstátního společenského uspořádání.“ Nakonec byl návrh odmítnut, protože „anarchistické hnutí neprošlo zkouškou skutečných událostí na zkušebním poli ruské revoluce“.⁶⁸⁶ Pro Lenina a jeho stranu byla tolerance jakéhokoli takového experimentu naprosto vyloučena. Bolševici by tím mohli přiznat jejich vlastní neschopnost řešit problémy své země.⁶⁸⁷

Vztahy mezi *machnovštinou* a bolševiky byly vzhledem k odlišným zájmům obou stran nevyrovnané.⁶⁸⁸ Bolševik S. I. Gusev⁶⁸⁹ uvedl: „*Jakmile byl Wrangel poražen, bylo toto ‚spojenectví‘ zcela přirozeně rozbito [...] dále se jejich cesty radikálně rozcházejí.*“⁶⁹⁰ Zatímco bolševici považovali Starobělskou dohodu za implicitní nástroj k definitivnímu a jednoduššímu potlačení *machnovštiny*, tak machnovci za legitimizační prostředek k etablování jejich hnutí, jež mělo být založeno na kontrole ekonomického a politického života dělnickými a rolnickými sověty.⁶⁹¹ Avšak pro Lenina byla otázka moci stěžejní, a jak konstatoval filozof N. A. Berďajev: „*Bolševismus si přál silný a centralizovaný stát.*“⁶⁹² Impulsem ke sporu o to, kdo jako první nerespektoval Starobělskou smlouvu, byl okamžik, kdy byla bolševiky porušena.⁶⁹³ Anarchisté jako Aršinov a Belaš psali o intrikách bolševiků a v rámci sovětské historiografie se konstatovalo, že *machnovština* se postavila proti komunistické moci.⁶⁹⁴ Volin, který byl s ostatními machnovci během útoku v Charkově zatčen a převezen do Moskvy, považoval chování bolševiků za machinaci. Během jednoho výslechu s čekistou označil politiku bolševismu za zrádnou a čekista na to reagoval: „*Vy tomu říkáte zrada? To jen dokazuje Vaši neústupnou naivitu. Pokud jde o nás bolševiky, považujeme to za důkaz, že jsme se od začátku revoluce mnohému učili a stali jsme se nyní skutečně obratnými státníky. Tentokrát jsme se nenechali obětovat. Když jsme Machna potřebovali, využili jsme jej, a když už jsme jeho služby*

⁶⁸⁶ TROTSKY, *Stalin*, s. 368. Návrh Trockého potvrzoval i bolševik Serge. Srov. SERGE, *Memoirs of the Revolutionary*, s. 140.

⁶⁸⁷ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 236.

⁶⁸⁸ JERMAKOV, TALEROV, Povstaneckoje partizanskoje dviženije na juge Rossii: meždu belymi i krasnymi. *Vestnik Russkoj christianskoj gumanitarnoj akademii*. 2018, no. 3, s. 340.

⁶⁸⁹ S. I. Gusev (1874–1933) byl sovětský politik, zakládající člen bolševické frakce Ruské sociálně demokratické strany. Během občanské války v letech 1921 až 1922 byl šéfem politické správy Rudé armády.

⁶⁹⁰ GUSEV, *Graždanskaja vojna i Krasnaja armija*, s. 64–65.

⁶⁹¹ Srov. KROPOTKIN, *Anarchism*, s. 255.

⁶⁹² BERĎAJEV, *Istoki i smysl ruskogo kommunizma*, s. 99.

⁶⁹³ DORNIK, (eds.), *The emergence of Ukraine*, s. 340.

⁶⁹⁴ TIMOŠČUK, *Anarcho-kommunističeskije formirovanija N. Machno* [online]. Dostupné z: <http://www.makhno.ru/lit/Timoshuk/12.php>

*nepotřebovali a začal nám být spíše na obtíž, zbavili jsme se ho úplně.*⁶⁹⁵ Pokus zlikvidovat *machnovštinu* jedním úderem však selhal a její eliminace se ukázala jako obtížnější úkol, než Frunze předpokládal.⁶⁹⁶

⁶⁹⁵ VOLINE, *The Unknown Revolution*, s. 154 [online]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>

⁶⁹⁶ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 118.

5. *Annus horribilis machnovštiny a exodus N. I. Machna*

Situace ke konci roku 1920, kdy Karetnikov odmítl na rozkaz bolševiků přesunout své jednotky na Kavkaz, připomínala situaci, kdy Machno odmítl bojovat na polské frontě.⁶⁹⁷ Rozdíl však spočíval v tom, že díky konečné porážce Bílé armády získali bolševici čas a prostor k již vytyčenému cíli – zlikvidovat banditismus, jehož ztělesněním byl právě Machno.⁶⁹⁸ Frunze vypracoval vojenskou strategii k definitivnímu poražení *machnovštiny*, jež byla založena na obklíčení Huljajskopolské oblasti a na vytlačení machnovců k Azovskému moři, kde by neměli manévrovací prostor k vedení bojů.⁶⁹⁹ Dne 6. prosince nařídil Frunze několika velitelům jezdeckých divizí Rudé armády, aby koncentrovali veškeré své síly k likvidaci Machnova hnutí: „*Je potřeba zorganizovat všechny vrstvy nejchudšího obyvatelstva, které se mohou stát oporou sovětské výstavby na venkově.*“⁷⁰⁰ V polovině prosince se Machnovi podařilo prolomit obklíčení rudoarmějců, postupovat na sever a uniknout se skupinou 300 až 400 jezdců.⁷⁰¹ Machno vytvořil bojeschopnou armádu, která se přizpůsobila podmínkám boje proti nepřátelské převaze a zároveň si dočasně zachovala organizační strukturu armády. To umožnilo Machnově armádě dlouhodobě čelit početnějším a lépe ozbrojeným rudoarmějcům.⁷⁰² Lenin se snažil na Frunzeho naléhat, aby s *machnovštinou* co nejrychleji skoncoval: „*Frunze by měl být každý den popoháněn k tomu, aby přiměl Machna k útěku a chytil ho.*“⁷⁰³ Podle bolševika a velitele střeleckého pluku P. I. Ašachmanova bylo Machnovým cílem dezorganizovat Rudou armádu, dodal: „*Na jednom místě se nezdrží déle než den nebo noc, aby nebyl vážně obklíčen. V případě neúspěchu se rozprchne [...] Partyzán Machno je podnikavý a nesmírně statečný.*“⁷⁰⁴

⁶⁹⁷ Srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 532–533; 301; srov. PAŠČENKO, (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině*, s. 210–211.

⁶⁹⁸ Srov. *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 522, 526.

⁶⁹⁹ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 248.

⁷⁰⁰ Direktiva armijam Južnogo fronta o razoruženii naselenija i organizacii revkomov v osvoboždajemych ot banditizma rajonach. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 554.

⁷⁰¹ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 560–561; srov. MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 2, s. 366–367; srov. EJDĚMAN, Pjataja godovščina odnogo uroka. *Vojna i Revoljucija*. 1926, no. 12, s. 36.

⁷⁰² ČOP, LYMAN, Azovs'ka operacija Revoljucijnoji Povstans'koji Armiji Ukrajinu (machnovciv). *Istorija i kul'tura Prydniprov'ja: Nevidomi ta malovidomi storinky: Naukovyj ščoričnyk*. 2008, vol. 5, s. 173.

⁷⁰³ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 52, s. 42; *Leninskij sbornik*, XXXIV, s. 397; BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 576.

⁷⁰⁴ AŠACHMANOV, Machno i jeho taktika. *Krasnyj komandir. Izdanije Petrogradskich komandnyh kursov*, no 24–25, 1921, cit. dle: BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 575–576.

Lenin při popisu situace na Ukrajině řekl, že „*Rudá armáda musí bojovat proti bandám, kterými se to tam hemží*“.⁷⁰⁵ Po neúspěšném pokusu zlikvidovat *machnovštinu* rychlým útokem se bolševické velení vrátilo ke strategii obklíčení velkou přesilou. Machno se uchýlil k partyzánské taktice, přičemž spoléhal na rychlý pohyb na koních a tačance⁷⁰⁶, na znalost terénu a na tiché sympatie místního obyvatelstva.⁷⁰⁷ Bolševici se snažili o to, aby Machno neměl podporu u rolnictva, a to tak, že v oblasti *machnovštiny* měli působit političtí komisaři, jejímž úkolem bylo likvidovat „banditismus“ na základě posílení sovětského aparátu.⁷⁰⁸ Ukrajinský historik V. M. Čop charakterizoval Machnovu vojenskou taktiku: „*Bylo třeba padnout do pasti, ukázat se nepříteli, vyvolat očekávání nečekaného vítězství a pak z pasti na poslední chvíli vyklouznout*.“⁷⁰⁹ Navíc Machno měl přehled o rozmístění jednotek Rudé armády: „*Machno, skvěle informovaný o rozmístění nepřitele, udeřil, kde a kdy chtěl*.“⁷¹⁰ Porážka Machna měla do jisté míry představovat sjednocení proletariátu a rolnictva, což pro Lenina byl klíč k „neporazitelnosti bolševismu“.⁷¹¹

Bolševické vedení úmyslně zkreslovalo informace. V rámci pátého celo-ukrajinského sjezdu sovětu bylo vydáno prohlášení, které Machna obviňovalo za plánování boje proti bolševismu v době, kdy ve smršti Frunzeho rozkazů byla iniciována jeho likvidace: „*24. listopadu vydává Machno tajný rozkaz armádě, podle kterého se mají jeho jednotky seskupit [...] Podnětem k vydání rozkazu byla skutečnost, že Machno hodlal 27. listopadu zahájit vojenskou operaci proti Sovětům*.“⁷¹² *Machnovštinu* se pro bolševiky stala hnutím kulaků, banditů, anarchistů a lumpenproletariátu.⁷¹³ Měla-li se vyhnout úplné zkáze, byl nutný organizovaný ústup. Proto zbylí členové přijali kolektivní rozhodnutí ponechat Machnovi naprostou taktickou volnost.⁷¹⁴ Jeho situace se však stávala čím dál svízelnější: „*Na všech stranách byla takřka nepřetržitá palebná přehrada z děl a kulometů. Nikdo neviděl žádné východisko, žádnou záchranu*.“⁷¹⁵ Machno, který se po zranění v Huljajpoli snažil zotavit,

⁷⁰⁵ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 41, s. 364.

⁷⁰⁶ Tačanka byl pojízdný kulomet, jenž byl umístěn na voze taženém koňmi. Machno je často považován za vynálezce tačanky: srov. *L'Ukraine sovietiste*, s. 92–93; srov. TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, t. 2, kn. 2. 217.

⁷⁰⁷ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 121.

⁷⁰⁸ MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 2, s. 366–367.

⁷⁰⁹ ČOP, LYMAN, *Vol'nyj Berdjansk*, s. 245.

⁷¹⁰ RYBAKOV, *Machnovskije operacii v 1920 godu. Krasnaja Armija*, Moskva. 1922, no. 12., s. 11–27, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 248

⁷¹¹ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 45, s. 440.

⁷¹² Iz otčeta Central'nogo upravlenija črezvyčajnych komissij pri SNK Ukrainy za 1920 g. k 5-mu Vseukrainskomu s'jezdu Sovetov o bor'be s Machno i machnovščinoj. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 573.

⁷¹³ Ibidem, s. 570.

⁷¹⁴ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 122.

⁷¹⁵ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 183.

musel kvůli útoku bolševiků se zbytkem svých sil rychle utéct. Aby bolševiky setřásl, byl nucen se přemístit až k hranicím Haliče, poté se vydal zpět ke Kyjevu směrem k Poltavské gubernii. *Machnovština* se tak stala tzv. „republikou na tačance“.⁷¹⁶ Mezitím Frunze zahájil proti všem možným Machnovým příznivcům tvrdé represe.⁷¹⁷ Lenin byl z však z jeho vojenských postupů rozhořčen: „*Náš vojenský velitel [Frunze – pozn. J. F.] žalostně selhal, když nechal Machna uniknout (navzdory obrovské početní převaze a přísnému rozkazu ho zajmout), a nyní selhal ještě žalostněji, když se ukázal jako neschopný rozdrtit několik hrstek banditů.*“⁷¹⁸ Na 10. sjezdu bolševické strany ho pokáral a připomněl mu nutnost „zničení banditismu“: „*Bude to mimořádně bolestivá válka. Ale s Machnem musíme skoncovat. Přeji vám úspěch.*“⁷¹⁹ Podle Frunzeho byli zajatí machnovci velmi demoralizováni a „extrémně unaveni“.⁷²⁰ Také byl přesvědčen o tom, že Machnova porážka se blíží ke zdárnému konci, avšak nedostatek „bojového entusiasmů“ se vztahoval i na rudoarmějce a promítl se v počtu dezercí kvůli utrpení ze zimního tažení.⁷²¹ Jedna z významných dezercí byla velitele 1. brigády 4. jezdecké divize G. S. Maslakova, který přešel k Machnovi přibližně s 300 kavaleristy.⁷²²

Bolševické vedení bylo frustrováno přetrvávajícími neúspěchy definitivně porazit Machna. Například velitel 1. jízdní armády S. M. Buďonnyj ve svých pamětech uváděl, že poté, co machnovci zničili jednu z brigád jeho armády, musel v rámci „utužení vůle k vítězství“ nechat zastřelit její velitele.⁷²³ Velká část ukrajinského terénu byla pro partyzánskou válku nevhodná. Krajinu tvořila rovná otevřená pláň a step s málo potencionálními útočišti.⁷²⁴ Machnovci se ocitli v nevýhodě, protože disponovali okolo 150 až 200 jezdců.⁷²⁵ Navíc Machno během urputných bojů proti bolševikům přišel o část své „kamarily“, tudíž se vojenská disciplína zbylých členů *machnovštiny* značně zhoršila. Sami bolševici přiznali, že boj proti

⁷¹⁶ AVRICH, *The Russian Anarchists*, s. 219.

⁷¹⁷ FRUNZE, *Sobranije sočiněnij*. vol. 1, s. 442. Čeka zatýkala podezřelé ze sympatizování s machnovci. Srov. EJDĚMAN, Pjataja godovščina odnogo uroka. *Vojna i Revoljucija*. 1926, no. 12, s. 38.

⁷¹⁸ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 52, s. 67.

⁷¹⁹ *Soldaty revoljucii*, s. 51, cit. dle: SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 252–253.

⁷²⁰ MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 2, s. 367.

⁷²¹ SIROTINSKIJ, *Put' Arsenija: biografičeskij očerk M. V. Frunze*, s. 188, cit. dle: JACOBS, *Frunze: The Soviet Clausewitz 1885-1925*, s. 209.

⁷²² GRIŠČENKO, Grigorij Maslakov: ot konarmejskogo kombriga do povstančeskogo komandira. *Novyj istoričeskij vestnik*. 2013, no. 38, s. 131; ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 184–185; srov. TROCKIJ, *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2, kn. 2, s. 172; srov. *Děsjatyj s'jezd RKP(b)*, s. 260, 314; srov. DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 607.

⁷²³ BUĐONNYJ, *Projdjonnyj put'*, vol. 3, s. 196–200.

⁷²⁴ ARMSTRONG, *Ukrainian Nationalism*, s. 130–131, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 123.

⁷²⁵ TUKAN, *Zvužennja social'noji bazy machnovs'koho ruchu ta joho zhortannja (1921 r.)*. *Zbirnyk naukovych prac'*. Serija: *Istorija ta heohrafija*. 2011, vol. 41, s. 17.

Machnovi měl „zvláštní charakter“, jež spočíval v inovaci nových partyzánských taktik.⁷²⁶ Proto Frunze modifikoval základní principy, jež měly vést ke konečné porážce *machnovštiny*. Spočívaly v nepřerušovaném pronásledování machnovců, ve vytváření menších a vyzbrojených oddílů a v rozsáhlém rozvoji agitace mezi obyvatelstvem s cílem získat podporu všech vrstev rolnictva“.⁷²⁷ Avšak očekávání bolševiků se nenaplnila. Znepokojený Lenin nechápal, proč byla proti Machnovi použita kavalerie, obrněná vozidla a letadla, když Rudá armáda disponovala „miliony muži“.⁷²⁸

V souvislosti s 10. sjezdem bolševické strany byla zrušena hospodářská politika válečného komunismu a zaveden NEP. Do jisté míry bylo zrušení válečného komunismu Machnovým vítězstvím, a jak konstatoval historik O. Figes: „*Spolu se vzpourou v Kronštadu a řadou dělnických povstání donutily bolševické vedení v březnu 1921 opustit nepopulární politiku válečného komunismu ve prospěch volného obchodu v rámci NEPu. Po porážce bílé armády [...] se bolševická vláda vzdala před vlastním rolnictvem.*“⁷²⁹ NEP se snažil využít výrobní vztahy jako základ pro vytvoření spojení s chudou a střední vrstvou rolnictva a také jako strategii pro budování socialismu.⁷³⁰ Lenin popsal NEP jako přechod k „pravidelné socialistické výměně výrobků“.⁷³¹ Cílem mělo být získat podporu rolníků na základě odvádění naturální daně, ale její zavedení v ukrajinských podmínkách se ukázalo složitějším úkolem, než se očekávalo. Dne 2. března jeden ukrajinský bolševický komisař hlásil, že hospodářské podmínky na Ukrajině mohou „zmařit všechny plány“.⁷³² Machno značně paralyzoval systém zásobování potravin v Alexandrovsku a Berďansku, kde údajně krutě zavraždil místní pracovníky, kteří měli zásobování na starost.⁷³³ Již zmíněné zásobování bylo pro bolševiky na Ukrajině neřešitelným problémem, a mimo jiné k němu přispěly kruté zimy a také rozsáhlá demobilizace Rudé armády.⁷³⁴ Ukrajínští bolševici považovali NEP za nebezpečný, protože se obávali možných „pochybných“ odvodů obilí ze strany rolníků.⁷³⁵ Lenin byl však přesvědčen, že se jeho ukrajínští spolupracovníci mýlili: „*Závěr, který z těchto skutečností vyplývá, není v*

⁷²⁶ RAKOVSKIJ, *Krasnaja Armija i bor'ba s banditizmom*. X., 1921, s. 9–11, cit. dle: BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 593.

⁷²⁷ ESBACH, *Poslednije dni machnovščiny na Ukraině. Vojna i Revoljucija*. 1926, no. 12, s. 42.

⁷²⁸ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 52, s. 67; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 591. Svědectví jednoho z machnovců: srov. TSEBRY, *Memories of a Makhnovist Partisan*, s. 16–17.

⁷²⁹ FIGES, *Peasant Russia Civil War*, s. 321.

⁷³⁰ LITTLEJOHN, *A Sociology of the Soviet Union*, s. 52.

⁷³¹ LINCOLN, *Red Victory*, s. 472.

⁷³² DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 124.

⁷³³ BEARNE, *Selected Tales from the Don*, s. x, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 124.

⁷³⁴ REIMAN, (ed.), *Zrod velmoci*, s. 176.

⁷³⁵ MEIJER, (ed.), *The Trotsky Papers*, vol. 2, s. 388–391.

neprospěch daně, ale ve prospěch zesílení vojenských opatření směřujících k úplnému zničení Machna atd.“⁷³⁶ Přesto se zavedení NEPu na Ukrajině opozdilo o šest měsíců.⁷³⁷

Nová hospodářská politika představovala pro machnovce jakýsi *nemesis*.⁷³⁸ Machno byl sice schopen udržet alespoň „pasivní“ rolnickou podporu až do srpna, ale vzhledem k vyčerpání a válečné únavě nebyli rolníci schopni aktivně bojovat za obranu své „vesnické demokracie“. ⁷³⁹ Lenin se rozhodl rolníkům ulevit za účelem vymýcení „banditismu“. ⁷⁴⁰ Bolševici pevně věřili v to, že válečná únava ukrajinských rolníků pomůže zlikvidovat *machnovštinu*. Dokonce nabídli amnestii „veškerým banditům“, která se týkala údajně až 63 povstalců v Huljajpoli. Machnovci, kteří se bolševikům vzdali, obdrželi také v Charkově pozemek.⁷⁴¹ Anarchista Belaš byl přesvědčen, že nové metody bolševické hospodářské politiky vedly jen k dalšímu zotročení rolníků a dodal: „*NEP je trik komunistů [...] komunisté chtějí jen získat čas a potlačit rozhořčení rolníků, které okradli od hlavy až k patě.*“⁷⁴² Nepřátelské vztahy mezi *machnovštinou* a bolševismem byly kromě válečných konfliktů doprovázeny také úmyslnou a vzájemnou dehonestací. V souvislosti s Kronštadtským povstáním začala pro bolševiky *machnovština* představovat podle Leninova vyjádření „*anarchistický živel a maloburžoazní kontrarevoluci*“, která se stavěla proti proletariátu.⁷⁴³ Machnovci vnímali bolševiky jako „odporné šarlatány“, kteří svým pragmatickým jednáním zradili revoluci. Neměli pocit satisfakce ze strany bolševiků, protože byli přesvědčeni, že díky nim byla Rudá armáda schopna porazit Wrangela během tří týdnů.⁷⁴⁴

Machnova partyzánská válka spočívala v rychlém přesouvání vojsk denně až o 80–100 kilometrů. Vojsko bylo rozděleno do početně menších skupin a v případě potřeby se skupiny slučovaly.⁷⁴⁵ V jedné zprávě náčelníka Rudé armády se uvádělo: „*Sympatizanti povstaleckých banditů [...] nečekaně působí škody tam, kde by to člověk nejméně čekal.*“⁷⁴⁶ Pozdější sovětský vůdce N. S. Chruščov, jenž bojoval v Rudé armádě, charakterizoval válku s *machnovštinou* jako „krutou a třídní“. ⁷⁴⁷ Během března se však Machnova situace stala beznadějná. Jeho

⁷³⁶ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 52, s. 88.

⁷³⁷ ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 275, 284.

⁷³⁸ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 120.

⁷³⁹ Ibidem, s. 124.

⁷⁴⁰ PAVLJUČENKOV, *Krest'janskij Brest*, s. 269.

⁷⁴¹ SEMANOV, Machnovščina i jeje krach. *Voprosy istorii*. 1966, no. 9, s. 59–60; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 612.

⁷⁴² BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 608.

⁷⁴³ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 43, s. 24.

⁷⁴⁴ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 614.

⁷⁴⁵ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 225; srov. LEBED', *Itogi uroki trech let anarcho-machnovščiny*, s. 28.

⁷⁴⁶ Cit. dle: TRIFONOV, *Klassy i klassovaja bor'ba v SSSR v načale NEPa*, s. 112.

⁷⁴⁷ KHRUSHCEV, *Remembers*, s. 303.

skupiny začaly provádět sabotážní akce. Tím pádem byly Machnovy tužby o vytvoření „svobodného sovětského zřízení“⁷⁴⁸ *de facto* degradovány a paralyzovány nutností boje proti bolševismu. Ve zprávě bolševického orgánu zaměřeného na boj proti kontrarevoluci se uvádělo: „Machno začal ztlačet důvěryhodnost mezi rolnickým obyvatelstvem, což se ještě zhoršilo tím, že [...] začal žít na úkor obyvatelstva, kterému zabavoval potraviny, koně a další věci.“⁷⁴⁹ Ukrajina se během léta potýkala s neúrodou a suchem a mnoho rolníků bylo bez potravin.⁷⁵⁰ Dzeržinskij o situaci na Ukrajině prohlásil, že je „mnohem horší, než si člověk dokázal představit“.⁷⁵¹

Partyzánské oddíly, které s Machnem sympatizovaly, sice existovaly například v Poltavské či Černigovské oblasti, ale byly značně rozptýlené a k Machnovi měly velmi slabé vazby. Machno nebyl již tak vitální, protože byl několikrát zraněn do břicha, nohy a krku.⁷⁵² Nebyl schopen soustředit dostatečný počet jednotek k rozhodující ofenzivě a efektivita jeho vojsk začala postupně klesat. V dokumentu, který trasoval boje bolševiků a machnovců se psalo: „Skupina [machnovci – pozn. J. F.] je rozdělena na neznámý počet čet, které zřejmě ztratily svůj bojový význam vzhledem k malé velikosti celé skupiny [...] Celá popsaná organizace [...] je ve skutečnosti neživotná. Funkce důstojníků jsou nejasné a smíšené.“⁷⁵³ Navíc bolševici začali uplatňovat taktiku spálené země, takže vypalovali vesnice podezřelé z podpory Machna.⁷⁵⁴ Válečná únava tak zvyšovala touhu machnovců po návratu domů. Sám Machno přiznal, že „mezi rolníky nemáme mnoho aktivních spojenců.“⁷⁵⁵ Během vyčerpávajících válek proti bolševikům uvažoval také o možném odjezdu do zahraničí.⁷⁵⁶

Na začátku července Machno vystoupil na schůzi štábu RRPU/m v Poltavské gubernii a vyzval své velitele k odchodu do zahraničí kvůli „složitosti situace“, jež byla způsobena suchem, hladomorem a válkou. Mezi členy proběhla horlivá debata o dalším postupu. Belaš a jeho příznivci byli zastánci jakéhosi „nového spojení“ s bolševiky. Také byli nakloněni pomoci tureckému prezidentovi Mustafovi K. Atatürkovi. Machno chtěl ale směřovat

⁷⁴⁸ Srov. Zapiski Nestora Machno. *Anarchičeskij vestnik*, no. 1, 1923, s. 28.

⁷⁴⁹ Iz doklada VUČK „O banditskom dviženii na Ukraině“. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 607.

⁷⁵⁰ ENGELSTEIN, *Russia in Flames*, s. 622; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 189–190; srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 617–618.

⁷⁵¹ Cirkuljarnaja telegramma predsedatelja VČK F. E. Dzeržinskogo o proveděнии meroprijatij po okončateľ'noj likvidacii banditizma na těrritorii RSFSR i Ukrainy. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 607.

⁷⁵² ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 186–188.

⁷⁵³ Spravka „Organizacija bandy Machno“. In: DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918-1921*, s. 630.

⁷⁵⁴ ŠUBIN, *Machno i jego vremja*, s. 284–285.

⁷⁵⁵ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 622.

⁷⁵⁶ Ibidem.

k Haliči.⁷⁵⁷ Věřil, že kdyby se již na jaře machnovci stáhli z Ukrajiny do Haliče, uspěli by. Oproti debatám o druhém spojenectví s bolševiky byl Machno, i přes své zhoršené zdraví způsobené četnými zraněními, velmi rázný. Během schůze *expressis verbis* prohlásil: „*Na Ukrajině ztrácíme půdu pod nohama, naši spojenci, vesničané, nás přestali podporovat. A tady je výsledek: odejdou z armády [...] nebo aby unikli pronásledování, odejdou do světa. Musíme všemi prostředky udržet armádu, sjednotit naše síly a prorazit v zahraničí, kde je náš úspěch jistý.*“⁷⁵⁸ Machno se začal vzdalovat od svého anarchistického dogmatu a uchýlil se k pragmatickému boji o přežití. Jeho rozhodnutí však mělo negativní dopady na morálku jeho příznivců, kteří raději složili zbraně a s vědomím možné amnestie ze strany bolševiků se vzdali.

V rámci dalšího zasedání machnovského štábu, který se uskutečnil 14 dní poté, bylo uspořádáno shromáždění čítající okolo 1 000 partyzánů. Členové štábu nedospěli k jednotnému rozhodnutí, většina partyzánů se ale přiklonila k návrhu Belaše, zatímco zklamaný Machno lamentoval: „*Komunismus, o který jsme usilovali, znamenal: individuální svobodu, rovnost, samosprávu, iniciativu, tvořivost, hojnost [...] Snažili jsme se vybudovat společnost na nenásilných anarchických principech, ale bolševici nám to nedovolili. [...] Základy společnosti, které položili bolševičtí komunisté – tím, že zničili všechny strany, všechny své konkurenty – nemají s komunismem nic společného. Je to uzavřená, polovojenská sekta ‚marxistických vojáků‘ se slepou disciplínou a nárokem na neomylnost, bez práv a svobod, hlásající jakýsi ideologický rasismus.*“⁷⁵⁹ Ve smutné atmosféře se Machno s ostatními členy rozloučil a 17. července odjel se několika svými přívrženci.⁷⁶⁰ Během své cesty do Haliče byl pronásledován 7. jezdeckou divizí Rudé armády. Jeho skupina se skládala přibližně z 50 lidí s nedostatečným vyzbrojením. Neustálý tlak rudoarmějců a chaos nutil machnovce unikat: „*Neustále jsme se museli bránit [...] a nakonec jsme uprchli pouze za cenu ztráty sedmnácti našich nejlepších soudruhů.*“⁷⁶¹ Mezitím byli bolševici ke konci občanské války schopni zmobilizovat až pět miliónů vojáků, z nichž bylo až 75 % rolníků.⁷⁶²

Machno se rozhodl opustit Halič, pravděpodobně kvůli panice, která dominovala mezi vojáky, a přesunul se do Rumunska. Dne 27. srpna se Machnovi podařilo dostat k Dněstru a následující den překročil se svými sympatizanty rumunskou hranici.⁷⁶³ Byli však zadrženi a

⁷⁵⁷ Ibidem.

⁷⁵⁸ ESBACH, Poslední dny machnovštiny na Ukrajině. *Vojna i Revoljucija*. 1926, no. 12, s. 45–46.

⁷⁵⁹ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 624.

⁷⁶⁰ Ibidem, s. 625.

⁷⁶¹ ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 190–191; srov. *L'Ukraine Sovietiste*, s. 124.

⁷⁶² FIGES, The Red Army and Mass Mobilization During the Russian Civil War 1918–1920. *Past & Present*. 1990, no. 129, s. 168.

⁷⁶³ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 678.

eskortování do internačního tábora.⁷⁶⁴ Z kdysi dobře organizované Machnovy desetitisícové armády stalo několik stovek vyčerpaných uprchlíků, kteří byli pronásledováni směrem na západ k rumunským a polským hranicím.⁷⁶⁵ Rok 1921 se v rámci dějin anarchismu označuje jako *annus horribilis*.⁷⁶⁶ Nejen, že byla *machnovština* definitivně poražena bolševiky a již nepředstavovala žádnou vojenskou hrozbu, ale zemřel také hlavní anarchistický teoretik Kropotkin. Právě ruští historici často považovali rok 1921 za konec anarchismu v Sovětském svazu, ale i navzdory bolševickým represím se anarchistické hnutí dokázalo ve 20. letech udržet v ilegality.⁷⁶⁷ Na Ukrajině přetrvávaly boje malých anarchistických skupin proti bolševikům bez Machnovy koordinace po celá dvacátá a třicátá léta.⁷⁶⁸

Machnův ústup do Besarábie, jež byla součástí Rumunského království, však neznamenal odklon od jeho plánů a snahy pokračovat v boji proti bolševikům. Doufal, že se mu podaří postoupit k Haliči, kde by mohl propagovat anarchistické principy mezi místním ukrajinským obyvatelstvem.⁷⁶⁹ Marně věřil tomu, že mu Rumunsko poskytne útočiště pro další boj proti bolševismu. Bolševici byli únikem Machna a jeho skupiny velmi frustrováni. Dokonce Frunze navštívil oblast u hranic s Rumunskem, aby se ujistil, že Machno je „mimo dosah“.⁷⁷⁰ Machnův odchod do Rumunska umocnil problémy mezi rumunskou a sovětskou vládou, které již měly špatné vztahy kvůli pohraničním incidentům vyvolaným petljurovci a bělogvardějci.⁷⁷¹ Bolševici se horlivě snažili o to, aby jim rumunská vláda Machna vydala. Dne 20. září sovětský komisař pro zahraniční věci G. V. Čičerin a předseda Ukrajinské sovětské republiky Ch. G. Rakovskij zaslali premiérovi Rumunska A. Averescuovi nótu, ve které požadovali vydání Machna i jeho souputníků: „*Proslulý bandita Machno překročil 28. srpna s bandou přívrženců besarabskou hranici [...] a hledal útočiště na území, které patří Rumunsku. Jako vůdce zločineckých gangů spáchal tento lupič na ruském a ukrajinském území nespočet zločinů,*

⁷⁶⁴ NIKOLAJEV, *Pervyj sredi ravnych*, s. 151; srov. SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 260. Machno byl kvůli vážným zraněním v bezvědomí. Srov. SAVČENKO, *Machno*, s. 381.

⁷⁶⁵ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 128; srov. TUKAN, *Suspil'no-polityčna dijaj'nist' N. I. Machno v emihraciji 1921-1934 rr. Zbirnyk naukovych prac'. Serija: Istorija ta heografija*. 2012, vol. 45, s. 24–25. Pravděpodobný počet machnovců byl například v prosinci 1920 okolo 15 tisíc, v průběhu ledna a března 1921 se počet snížil na 2 500 machnovců. Srov. SKIRDA, A. *Nestor Makhno*, s. 254.

⁷⁶⁶ MENTZEL, *Chaos and Utopia: The Anarchists in the Russian Revolution and Civil War*. *The Independent Review*. 2017, vol. 22, no. 2, s. 180.

⁷⁶⁷ SAVČENKO, *The Anarchist Movement Ukraine at the Height of the New Economic Policy (1924–25)*. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2017, vol. 4, no. 2, s. 172.

⁷⁶⁸ Srov. DUBOVİK, *After Makhno*, s. 1–22; AVRICH, *The Russian Anarchists*, s. 227–228; srov. SAVČENKO, „Machnovščina posle Machno“: machnovskoje dviženije posle vynuždennoj emigracii Nestora Machno iz Ukrainy. In: *Krest'janskij front 1918-1922 gg. Sbornik statěj i matěrialov*, 2013, s. 237–253.

⁷⁶⁹ SAVČENKO, *Machno*, s. 380.

⁷⁷⁰ SAVČENKO, *Machno*, s. 380; srov. MALET, *Nestor Makhno in the Russian Civil War*, s. 78.

⁷⁷¹ K této problematice: srov. CUSCO, *Nationalism and War in Contested Borderland: The Case of Russian Bessarabia (1914–17)*. In: LOHR, (eds.), *The Empire and Nationalism at War*, s. 137–162.

vypaloval a plnil vesnice, bil civilisty a vymáhal od nich majetek mučením. S ohledem na tuto skutečnost předkládají ruská a ukrajinská vláda rumunské vládě formální žádost o vydání uvedeného vůdce gangu spolu s jeho komplici jako obyčejných zločinců.⁷⁷² Rumunská vláda však vydání Machna odmítla a řídila se podle mezinárodního práva.⁷⁷³ Generál Averescu akcentoval, že mezi RSFR a Rumunskem neexistovala smlouva o vydávání.⁷⁷⁴ Nicméně Čičerin odpověděl, že „*jakmile budou shromážděny potřebné materiály a vyplněny Vámi požadované právní formuláře, budete informováni o výsledcích*“.⁷⁷⁵ Sovětská vláda doufala, že po vyřízení formalit budou Rumuni považovat za povinnost vyhovět žádosti, která byla tak „elementární a spravedlivá“.⁷⁷⁶

Machno byl s manželkou transportován do Bukurešti, kde mu bylo uděleno povolení k pobytu v rámci léčení, zbytek jeho sympatizantů zůstal internován.⁷⁷⁷ V Rumunsku později založil „zahraniční centrum“ *machnovštiny*, jež nabylo spíše charakter jakési „podvratné organizace“. Jejím úkolem bylo pomoci přesunout sabotéry či partyzány na Ukrajinu za účelem organizace aktivního odporu proti sovětské vládě.⁷⁷⁸ Na počátku roku se mu podařilo infiltrovat na Ukrajinu sedm diverzantů a na jaře dalších patnáct.⁷⁷⁹ Bolševici již byli schopni se s „partyzány“ lépe vypořádat, protože se nacházeli v lepší vojenské pozici.⁷⁸⁰ Machno se údajně snažil s petljurovci navázat spolupráci, jež měla podpořit jeho návrat na Ukrajinu. Petljurovci si však jeho snahy interpretovali jako manifestaci prohry *machnovštiny*: „*Metoda povstaleckého boje, kterou používá Machnova organizace, je pro tuto chvíli bezcenná. [...] Věříme proto, že jejich touha vyrovnat se s námi a překročení rumunských hranic skutečně dokazuje jejich selhání a slabost*“.⁷⁸¹ Navíc petljurovci byli také poraženi stejně jako machnovci.

Během toho, kdy se bolševici snažili shromáždit dostatečné množství dokumentů k Machnovu vydání, rozhodli se využít infiltrované agenty v Rumunsku, a Machna zavraždit.⁷⁸²

⁷⁷² Nota Pravitělstva RSFSR i USSR Pravitělstvu Rumynii. In: *Dokumenty vněšněj politiky SSSR*, vol. 4, s. 364; PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 62–63. Ve francouzských dokumentech se uvádělo, že Machno překročil hranici 23. srpna: srov. *L'Ukraine Sovietiste*, s. 91; srov. MENZIES, *Makhno, une épopée*, s. 217–218.

⁷⁷³ BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 630; *L'Ukraine Sovietiste*, s. 92.

⁷⁷⁴ *L'Ukraine Sovietiste*, s. 92.

⁷⁷⁵ *L'Ukraine Sovietiste*, s. 96; *Dokumenty vněšněj politiky SSSR*, vol. 4, s. 435.

⁷⁷⁶ *L'Ukraine Sovietiste*, s. 98; *Dokumenty vněšněj politiky SSSR*, vol. 4, s. 438.

⁷⁷⁷ *L'Ukraine Sovietiste*, s. 123.

⁷⁷⁸ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 64; srov. SAVČENKO, *Machno*, s. 384–385; srov. SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*, s. 282.

⁷⁷⁹ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 64.

⁷⁸⁰ *L'Ukraine Sovietiste*, s. 123–124.

⁷⁸¹ *Ibidem*, s. 124.

⁷⁸² VOLKOVYNS'KYJ, *Nestor Machno, lehendy i real'nist'*, s. 231.

Do města Bálți byla vyslána skupina čekistů v čele s D. M. Medveděvem, který již během občanské války bojoval proti anarchistům na Ukrajině. Nakonec jim pokus o atentát nevyšel, protože Machno se v Bálți nenacházel a museli se vrátit na Ukrajinu.⁷⁸³ Pro bolševiky bylo Machnovo vydání podmínkou pro normalizaci vztahů mezi Rumunskem a Ruskem. Čičerin byl přesvědčen, že otázka Machna byla pro urovnání vztahů s Rumunskem zásadnější než spor o Besarábii, která byla sporným územím mezi Rumunskem a Ruskem od března roku 1918. Pro bolševiky představovalo Rumunsko útočiště nejen pro machnovce, ale také pro petljurovce a stoupence Děnikina.⁷⁸⁴ Rumunsko chtělo sledovat své územní zájmy, ale na druhé straně jeho představitelé nechápali, proč jsou bolševici schopni pro Machna toho tolik obětovat.⁷⁸⁵ Navíc machnovci během svého pobytu v Rumunsku nikdy explicitně nevyjádřili své záměry, cíle a důvody odchodu z Ukrajiny. Údajně když byli machnovci tázáni, jestli v zahraničí zůstali kvůli možnosti boje proti bolševikům, odpověděli: „*Obyvatelstvo tolik sympatizuje s bojem proti bolševikům, že stejně povstalcům pomáhají.*“⁷⁸⁶ V průběhu „sporů o Machna“ se pravděpodobně sám Machno rozhodl v důsledku obav z vydání dne 11. dubna 1922 s malou skupinou sympatizantů opustit Rumunsko a přejít za nevyjasněných okolností do Polska.⁷⁸⁷ Během přechodu byli však znovu zatčeni a internováni do uprchlického tábora Strzałkowo nedaleko města Kališ.⁷⁸⁸

V rámci vztahu s bolševiky však došlo v Polsku k podobným sporům jako v Rumunsku. Bolševici požadovali po polské vládě opětovné vydání Machna a zahájili také soudní procesy s chycenými machnovci, mezi nimiž byl i Belaš.⁷⁸⁹ Mimo jiné byl nepřítomný Machno obviněn z „nejzávažnějších trestných činů“, které spočívaly v organizování pogromů a vražd civilistů. Na základě těchto usnesení měl být přemístěn do vazby.⁷⁹⁰ Polsko však Machna odmítlo

⁷⁸³ SAVČENKO, *Machno*, s. 386–387.

⁷⁸⁴ *Istorija Rumynii*, s. 62.

⁷⁸⁵ GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 437.

⁷⁸⁶ Les pétluriens sur le territoire roumain. In: *L'Ukraine Sovietiste*, s. 124.

⁷⁸⁷ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 67; HURWICZ, *Staatsmänner und Abenteurer*, s. 272–273. O odchodu Machna do Polska však existuje několik narativů. Srov. TUKAN, *Suspil'no-polityčna dijajal'nist' N. I. Machno v emihraciji 1921-1934 rr. Zbirnyk naukovych prac'. Serija: Istorija ta heografija*. 2011 vol. 41, s. 25; srov. GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 438. Machno uváděl, že vstoupil do Polska kvůli „nepředvídaným okolnostem“. AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNÁ, K. Č. 45, č.j. 125126/II/ze dne 22.8. 1922; VÚA-VHA, VKPR, k. 48, č.j. 2491; srov. *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Rusové a Ukrajinci*, 2. svazek, s. 190; AKPR. sign. T 74/22, „Ukrajinci“.

⁷⁸⁸ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 117; AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNÁ, K. Č. 45, č.j. 079265/II/ze dne 05.05. 1924.

⁷⁸⁹ V. F. Belaš se snažil se svými sympatizanty připojit k machnovské kavkazské armádě a směřovat s nimi do Turecka. Byl však zraněn a v září 1921 zatčen a přemístěn do Charkovského vězení. Následně byl na základě kauce propuštěn. Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 630; srov. SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*, s. 280.

⁷⁹⁰ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukrajině, 1918-1921*, s. 724–725; Informacja dotycząca procesu sztabu Nestory Machny w Charkowie. In: PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 151.

bolševiků vydat s odůvodněním, že „polská vláda nemůže Machnovi upírat status politického žadatele o azyl a jednat s ním jako s běžným kriminálním delikventem“.⁷⁹¹ „Otázka Machna“ se tak stala interní záležitostí. Navíc mezi Polskem a Ruskem neexistovala žádná formální smlouva o vydávání osob.⁷⁹² Machno se však naivně domníval, že mu Polsko jako slovanská země poskytne „pohostinnost“.⁷⁹³

Zemí, která mohla být pro Machna perspektivní a do které mířila značná část emigrace z východu, bylo Československo. V září 1921 zde byla zahájena tzv. Ruská akce⁷⁹⁴, jež spočívala v pomoci hladovějícím v Rusku a v péči o běžence, kteří uprchli před bolševismem.⁷⁹⁵ T. G. Masaryk počátkem roku 1922 řekl, že cílem bylo „zvykat ruskou inteligenci [...] a zejména mládež [...] aby unikla fantastice a demoralizaci hrozné emigrace.“⁷⁹⁶ Ruská akce podporovala obrovskou škálu různých lidí z carského Ruska a především z Ukrajiny.⁷⁹⁷ Machno byl z přístupu Polska rozčarovaný, protože věřil, že mu pomůže vrátit se na Ukrajinu a dále bojovat proti bolševikům. Dne 28. července 1922 požádal polské ministerstvo zahraničí o umožnění opustit území: „Můj pobyt v internaci činí mou existenci nemožnou [...] z tohoto důvodu žádám ministerstvo Polské republiky o zařízení ze strany ministerstva zahraničí Československa, aby mně a mé skupině 16 osob umožnilo opustit území. Prosím, milé ministerstvo, pomozte mi odejít, jako [...] dalším politickým emigrantům.“⁷⁹⁸ Machno opravdu usiloval o to, aby se dopravil do Československa. Ve zprávě jednoho úředníka v internačním táboře z 31. srpna se uvádělo, že „skupina atamana Machna [...] plánuje útěk z tábora s úmyslem odejít do Československa“.⁷⁹⁹ Pravděpodobně mezi

⁷⁹¹ Pismo Dyrektora Departmentu Politycznego Ministerswta Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie azylu politycznego dle Nestora Machno. In: PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 131; srov. HURWICZ, *Staatsmänner und Abenteurer*, s. 273.

⁷⁹² PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 122.

⁷⁹³ Machno ve své rozmluvě k Polákům uváděl, že: „hledal pohostinství.“ AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 000743/II/ze dne 02.01. 1924; srov. Ogłoszenie wyroku sadu w sprawie przeciwko Nestorowi Machno. In: PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 186.

⁷⁹⁴ Praha se stala jedním z centrech ruské a ukrajinské emigrace. Působili tu zde mimo jiné intelektuálové, které deportoval Lenin v roce 1922 tzv. „parníkem filozofů“. Srov. CHAMBERLAIN, *Parník filozofů*, s. 191–206. K problematice Ruské akce: srov. MAGIN, Masarik i predystorija Ruskoj akcii pomošči, s. 49–56. In: *Russkaja akcija pomošči v Čechoslovakii: istorija, značenie, nasledije*. Praga, 2012; srov. KALETA, T. G. Masaryk and the Russian Aid Operation in Czechoslovakia. *Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal*. 2019, vol. 11, no. 1, s. 23–31; srov. SLÁDEK, Ruská emigrace v Československu (Problémy a výsledky výzkumu). *Slovanský přehled*. 1993, vol. 79, no. 1, s. 1–13.

⁷⁹⁵ DOUBEK, T. G. Masaryk a ruská otázka po roce 1917. In: *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Rusové a Ukrajinci*, 2. svazek, s. 20.

⁷⁹⁶ MASARYK, Specializace pomocné akce: příklad Československa. In: OLIVOVÁ, (ed.), *Otevřít Rusko Evropě*, s. 19.

⁷⁹⁷ CHAMBERLAIN, *Parník filozofů*, s. 193.

⁷⁹⁸ List Nestora Machno do Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej. In: PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 132–133.

⁷⁹⁹ Fragment sprawozdania oficera informacyjnego Policji Państwowej przy obozie internowanych w Strzałkowie dotyczącego internowanej grupy machnowców. In: PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 136.

červencem a srpnem zaslal Machno Masarykovi dva dopisy, ve kterých ho žádal o povolení k příjezdu.⁸⁰⁰ Machno o Polsku napsal, že „zapomnělo na slovanské pohostinství,“ a také, že „sází za dráty [myslen uprchlický tábor Strzałkowo – pozn. J. F.] všechny politické emigranty“.⁸⁰¹ Ve svém dopise Masaryka oslovil jako „starého revolucionáře a socialistu“. Věřil, že mu Československo poskytne na rozdíl od Polska útočiště před bolševismem. Navíc byl nejspíše seznámen s Ruskou akcí: „Myslím, že za svůj čtyřletý boj jsme si zasloužili [machnovci – pozn. J. F.] něco většího než žalář u západních národů. Dosud žádný evropský stát nevycházel tak upřímně vstříc uprchlíkům z v bývalého Ruska bez rozdílů politického přesvědčení, jak to činí Československo.“⁸⁰² Předpokládal, stejně jako česká vláda, že se bolševici u moci neudrží, a jak tvrdil emigrant G. M. Katkov: „Počítali [česká vláda – pozn. J. F.], že za rok, nanejvýš za dva, bude obnoven starý režim“.⁸⁰³

Podle zprávy jednoho z důstojníků tábora Strzałkowo měl Machno údajně usilovat se svým štábem o útěk do Československa již v červenci a navázat kontakt s J. O. Petruševičem⁸⁰⁴, který již v roce 1917 kategoricky odmítal jakoukoli formu společenství Ukrajinců a Poláků v Haliči.⁸⁰⁵ Pro Poláky byla otázka Haliče citlivé téma v souvislosti se vznikem Polské suverenity v roce 1918 a také proto, že ji dříve carové považovali za „ruskou zemi [...] koneckonců osídlenou ruským lidem“.⁸⁰⁶

Machno se na západě prezentoval jako intelektuální a politický emigrant, jenž se snažil vybudovat „nové revoluční základy“ v souladu s vůlí pracujících.⁸⁰⁷ Masaryk nebyl příznivcem ani marxistického třídního boje ani anarchismu.⁸⁰⁸ Navíc se domníval, že se v bolševicích spojil lidový anarchismus s bakuninovským mesianismem a s tradicemi vyprovokovanými

⁸⁰⁰ MZV Československa došly dva dopisy. První dne 7. srpna a druhý 21. srpna 1922: AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 117402/II/ze dne 07.08. 1922; K. Č. 45, č.j. 125126/II/ze dne 22.08. 1922. VÚA-VHA disponuje kopií s datací 21.08. 1922: VÚA-VHA, VKPR, k. 48, čj. 2491. V edičním zpracování korespondencí mezi Masarykem a Ukrajinci a v AKPR není přesná datace: srov. *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Rusové a Ukrajinci*, 2. svazek, s. 189–190; AKPR. sign. T 74/22, „Ukrajinci“.

⁸⁰¹ AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 125126/II/ze dne 22.08. 1922. Například revolucionář a eser B. V. Savinkov vkládal naděje do Polska. Soustředil zde, podobně jako chtěl Machno, svůj protisovětský zahraniční odboj. Srov. DOUBEK, Mezi válkou a terorem: Tomáš G. Masaryk, Boris V. Savinkov a Michail A. Muravjov. *Slovanský přehled*. 2018, vol. 104, no. 1, s. 9–33.

⁸⁰² AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 125126/II/ze dne 22.08. 1922.

⁸⁰³ KATKOV, Masaryk's Guests. In: STONE, GLENNY, *The Other Russia*, s. 255.

⁸⁰⁴ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 130. J. O. Petruševič (1863–1940) byl politik ZUNR a nacionalistický vůdce v Haliči, který se podílel na diplomatických jednáních v rámci obrany zájmů Ukrajinců.

⁸⁰⁵ DORNIK, (eds.), *The emergence of Ukraine*, s. 135nn.

⁸⁰⁶ Cit. dle: LOHR, (eds.), *The Empire and Nationalism at War*, s. 3; srov. MALET, *Nestor Makhno in the Russian Civil War*, s. 185.

⁸⁰⁷ AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 125126/II/ze dne 22.08. 1922.

⁸⁰⁸ DOUBEK, T. G. Masaryk a ruská otázka po roce 1917. In: *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Rusové a Ukrajinci*, 2. svazek, s. 14, 18.

carismem.⁸⁰⁹ Československo se také cítilo být zavázáno Bílé armádě, protože během občanské války se československé legie chopily zbraní proti bolševikům.⁸¹⁰ Po porážce Bílé armády na jižní frontě začal masový exodus. Generál Wrangel se tehdy obrátil na československé úřady, aby přijaly jeho vojska.⁸¹¹ V tom případě bylo na Machna oprávněně nahlíženo nejen jako na „banditu“, ale také jako na člověka, jenž nepřímo pomohl k výhře bolševiků v občanské válce na základě dvou spojenectví.⁸¹² Sám Lenin na 10. Všeruském sjezdu sovětů v prosinci 1922 dokonce skrytě označil Machna za jednoho z „dobrých učitelů“ v rámci zocelení bolševismu: „*Děnikin atd. byli dobří učitelé, dobří, učili vážně.*“⁸¹³ Ministerstvo zahraničí Československa mělo k dispozici kromě jeho žádosti o exil další dva dokumenty, které měly stručně mapovat některé z Machnových činností v Polsku, a to na základě zpráv z vyslanectví Československé republiky ve Varšavě.⁸¹⁴

Machno sepsal údajně až dvanáct prohlášení se žádostí o povolení odchodu do Československa či Německa, které adresoval polskému ministerstvu zahraničí, Sejmu a premiérovi Pilsudskému. Nedočkal se žádné odpovědi a jeho snahy byly bezvýsledné. Dokonce Machnova manželka H. A. Kuzmenková, která byla těhotná a mohla v rámci léčby odcestovat do Varšavy, kontaktovala místní ministerstvo zahraničí, ale nedostalo se jí vlídné odpovědi: „*Počkejte, přijde čas, váš případ [tj. případ Machna a všech internovaných – pozn. Aršinova a Volina] se bude řešit a pak bude jasné, jak s vámi naložit. Nemůžeme Váš nechat beztrestně odejít, protože polští poddaní trpěli vašimi aktivitami v Rusku.*“⁸¹⁵ Polsko pod výhrůzkou represe nechtělo, aby Machno odešel. Členové tajné policie se ho snažili přesvědčit, aby zůstal v Polsku a aby přešel k petljuristům: „*Proč opouštět Polsko? Češi jsou zbabělci a vydají vás Moskvě! [...] Zůstaňte s námi, jen přijměte Petljurovu platformu, a všechno vám půjde dobře!*“⁸¹⁶ Poláci měli v plánu využít Machna k provádění destabilizačních cvičení na

⁸⁰⁹ VLČEK, Ruské revoluce a T. G. Masaryk. In: HANUŠ, VLČEK, (eds.), *Interpretace ruské revoluce 1917*, 2008, s. 26.

⁸¹⁰ CHAMBERLAIN, *Parník filozofů*, s. 192.

⁸¹¹ SLÁDEK, Ruská emigrace v Československu (Problémy a výsledky výzkumu). *Slovanský přehled*. 1993, vol. 79, no. 1, s. 2.

⁸¹² Generál Bílé armády V. V. Černavin se po evakuaci Krymu zabýval v Československu archivní a vědeckou činností. V dokumentech uváděl, že spojenectví *machnovštiny* a bolševiků bylo založeno na „vnitřních rozporech“, které nepochybně vedly k vojenskému střetu. Dokumentu chybí titulní strana: VÚA-VHA, O Machnovskom dviženiji/sb. rus. legií, k. 6; srov. ARŠINOV, *Istorija makhnovskogo dviženija*, s. 234.

⁸¹³ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 45, s. 440.

⁸¹⁴ Zprávy obsahovaly úryvky z polských novin jako například *Kurier Poranny*. AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 079265/II/ze dne 10.05. 1924; K. Č. 45, č.j. 000743/II/ze dne 02.01. 1924. Editované dokumenty: PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 110–247. (Například s. 197–198)

⁸¹⁵ ARŠINOV, VOLIN, Machno przed poljakom. *Amerikanskije Izvestija*. 1923, no. 102, s. 2.

⁸¹⁶ Ibidem.

Ukrajíně⁸¹⁷, ale ten návrhy odmítl a prohlásil, že si přeje pouze opustit nehostinné Polsko a odejít do Československa.⁸¹⁸

Machno mezitím horlivě hledal cestu ze svízelné situace. Rozhodl se proto pověřit Kuzmenkovou k jednání o „nové dohodě“ se sovětskými úřady.⁸¹⁹ Koncem července roku 1922 Kuzmenková požádala konzula, aby jí bylo vydáno vízum k cestě na Ukrajinu, do Charkova, kde pravděpodobně mělo dojít k jednání mezi machnovci a bolševiky o dalších podmínkách repatriace.⁸²⁰ V dopise konzulárního oddělení velvyslanectví Ukrajinské SSR v Polsku se psalo, že „*machnovci jsou velmi nespokojeni se svým životem na táboře a chtějí je vrátit do vlasti. Jejich bojový duch také opadl. Ona sama [Kuzmenková – pozn. J. F.] se cítila přetížena a neochotná*“.⁸²¹ Machnovci nejspíše chtěli s bolševiky jednat o dlouhodobých vztazích. Avšak k dohodě nedošlo, protože bolševici nechtěli, aby se „historie opakovala“. Nakonec se usnesli na tom, že „*se s nimi neseškávat [s machnovci – pozn. J. F.] a nedávat jim žádné sliby. Celý příběh připomíná pohádku o bílém býkovi [...] nemůže být řeč o nějakém jednání s nimi*“.⁸²² Neexistoval ani důvod navazovat opětovné vztahy s machnovci, protože bolševismus byl – slovy Lenina – již zocelen. Například ale diplomat G. Z. Besědovskij ve svých pamětech uváděl, že kvůli podezření z útoku Polska na Ukrajinu a možné vyhlášení autonomie východní Haliče navrhoval jeden z vyslanců sovětské Ukrajiny pomoci Machnovi, protože „*nabídl již tajně sovětskému vyslanectví ve Varšavě svoje služby*“.⁸²³ Nakonec však z návrhu sešlo.

V Polsku však začal být Machno a jeho spolupracovníci podezřelí z útoku z internačního tábora a z úmyslného podnícení separatistického povstání ve východní Haliči s cílem ji připojit k Rusku.⁸²⁴ Až v říjnu roku 1923 byl Machno se svojí skupinou a manželkou, která ho celou tu dobu provázela, uvězněni do varšavské věznice Mokotów.⁸²⁵ Byl obviněn z velezrady, za což hrozilo 10 až 15 let odnětí svobody. Machno byl obžalován společně se svými sympatizanty za to, že prostřednictvím Kuzmenkové kontaktoval bolševiky, aby rozpoutal v Haliči ozbrojené

⁸¹⁷ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 268.

⁸¹⁸ MENZIES, *Makhno, une épopée*, s. 219–220.

⁸¹⁹ VOLKOVYNS'KYJ, *Nestor Machno, lehendy i real'nist'*, s. 232–233; SAVČENKO, *Projekt „Ukrajina“*, s. 283.

⁸²⁰ DANILOV, ŠANIN, *Nestor Machno: krest'janskoje dviženije na Ukraině, 1918–1921*, s. 838–839.

⁸²¹ *Ibidem*, s. 839.

⁸²² Cit. dle: VOLKOVYNS'KYJ, *Nestor Machno, lehendy i real'nist'*, s. 235.

⁸²³ BESĚDOVSKIJ, *Paměti sovětského diplomata*, s. 43.

⁸²⁴ HURWICZ, *Staatsmänner und Abenteurer*, s. 273; ARŠINOV, VOLIN, *Machno pered poljakom. Amerikanskije Izvestija*. 1923, no. 102, s. 2.

⁸²⁵ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 197–198; AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNÁ, K. Č. 45, č.j. 000743/II/ze dne 02.01. 1924.

povstání.⁸²⁶ V polském denním tisku se přesvědčivě uvádělo, že „*nikdo nepochyboval, že Machno bude odsouzen*“.⁸²⁷ Po pěti dnech trvajících soudních procedur byli dne 31. listopadu však na základě nedostatku důkazů zproštěni vinny.⁸²⁸ Všichni propuštění dostali povolení k pobytu a Machno se prozatím usadil v Toruni.⁸²⁹ Machnův pobyt v Polsku nebyl jednoduchý. Byl neustále pod dohledem policie kvůli podezření z možného uniknutí na Ukrajinu, pravidelně předvoláván k výslechům a jeho korespondence podléhala cenzuře. V policejní zprávě se uvádělo, že: „*Machno byl velmi podrážděný, pravděpodobně měl pocit, že je sledován, často se uhýbal do dveří a za roh ulice.*“⁸³⁰ Nepříznivé podmínky a neustálé vystavení politickému tlaku během roku 1923 vedly k Machna k frustraci. Nervozita, rozčarování a zklamání ho přivedlo v dubnu roku 1924 k neúspěšnému pokusu spáchat sebevraždu.⁸³¹ Po hospitalizaci byl však znovu zatčen, ne však z politických důvodů, ale z opilství a výtržnictví.⁸³² V květnu se rozhodl definitivně Polsko opustit, úřady mu to umožnili pod podmínkou, že se už nemůže vrátit.⁸³³

Machno byl přesvědčen o tom, že jeho boj a vztahy s bolševiky mu vybudují na západě dostatečnou míru respektu. Místo toho ho však čekala dehonestace. Například během soudního procesu byl v polském tisku označován jako „pachatel krvavých jatek na Ukrajině“, a jak tvrdila zpráva z vyslanectví Československé republiky ve Varšavě: „*Machno měl nejednou krvavé potyčky s bolševiky [...] měl však i řadu skrytých protivníků, kteří ho pokládají pouze za obyčejného zloděje, lupiče a krvavého banditu.*“⁸³⁴ Machno se rozhodl 2. července odjet do Gdaňska, ze kterého měl v plánu nakonec odejít do Německa a Francie. Během svého pobytu v Sopotech byl údajně pod dohledem sovětských agentů, kteří ho následně kontaktovali a nabídli mu cestu do SSSR se všemi bezpečnostními zárukami.⁸³⁵ Machno se chtěl poradit se svými klíčovými spolupracovníky *machnovštiny* Volinem a Aršinovem, kteří pobývali v Berlíně. Machno nakonec návrh přijal, ale brzy zjistil, že jedná o past a podařilo se mu

⁸²⁶ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 159; srov. Ukrainian Bandits Winds Polish Court. *New York Times*. 1924, 24. únor, s. 7; srov. GORELIK, Kogo cydjat v Varšave. *Amerikanskije Izvestija*. 1923, no. 101, s. 6.

⁸²⁷ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 194.

⁸²⁸ AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 079265/II/ze dne 10.05. 1924; srov. VOLKOVYNS'KYJ, *Nestor Machno, lehendy i real'nist'*, s. 235–236.

⁸²⁹ AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 079265/II/ze dne 10.05. 1924.

⁸³⁰ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 85.

⁸³¹ AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 079265/II/ze dne 10.05. 1924; srov. VOLKOVYNS'KYJ, *Nestor Machno, lehendy i real'nist'*, s. 243.

⁸³² PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 89.

⁸³³ Ibidem.

⁸³⁴ Mimořádná politická zpráva č. 10: AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 079265/II/ze dne 10.05. 1924.

⁸³⁵ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 90.

uniknout. Poté, co „bolševická operace“ selhala, rozhodli se agenti nahlásit Machna gdaňské policii a byl na něho vydán zatykač.⁸³⁶ Po dopadení byl obviněn na základě podezření z rabování a vraždění německých kolonistů. Ve vězení se znovu pokusil neúspěšně o sebevraždu, důvodem byla pravděpodobně recidiva tuberkulózy a strach z vydání bolševikům.⁸³⁷ Machnovi se podařilo na počátku roku 1925 uprchnout z vězeňské nemocnice díky podpoře místních anarchistů, kteří podplatili stráž.⁸³⁸ Situace byla pro Machna velmi obtížná a složitá. Navíc jeho záměry nebyly zcela jasné a další sled událostí je nepřehledný.⁸³⁹

Je pravděpodobné, že Machnovův pobyt v Berlíně byl vzhledem k jeho obavám z vydání do Sovětského svazu krátký.⁸⁴⁰ Nakonec se mu podařilo přes Belgie dostat 14. dubna 1925 do Francie, ve které strávil zbytek svého života a kde se snažil přizpůsobit novým poměrům.⁸⁴¹ Machna ubytovala v Paříži anarchistka M. Picquarayová, jejíž „privilegiem“ bylo vítat vlny imigrantů, kteří prchali z Ruska před diktátory.⁸⁴² Popisovala ho jako velmi unaveného člověka, který měl celé tělo pokryté ranami.⁸⁴³ Machno zpočátku pracoval ve slévárně a poté jako dělník v Renaultu, avšak kvůli chatrnému zdraví musel zaměstnání zanechat.⁸⁴⁴ Novinář L. V. Nikulin, který měl možnost s Machnem krátce mluvit, ho vyličil jako výrazně kulhajícího, s hlubokou jizvou v obličeji a s nezaměnitelným ruským vzhledem.⁸⁴⁵ Navíc Machno kromě zranění trpěl tuberkulózou, která se mu rapidně zhoršila v souvislosti s pobytem v internačních táborech a věznicích. Věnoval se převážně politickým aktivitám, psal polemické spisy a své paměti. Pravidelně zasílal své články do časopisu *Dělo truda*, jejímž redaktorem se stal Aršinov, bývalý člen *machnovštiny*. Jeho články však Aršinov považoval za zmatené a nepřijatelné a musel je revidovat a opravovat. Pokud byly publikovány, bylo to spíše z úcty k Machnovi než z důvodu jejich vlastní kvality.⁸⁴⁶ V článcích se Machno snažil dementovat lži o anarchistickém hnutí,

⁸³⁶ Auf zum Protest gegen die Inhaftierung Machnos. *Der Syndykalist*. 1925, no. 9/28 II., s. 1, cit. dle: PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 90.

⁸³⁷ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 90; SAVČENKO, *Machno*, s. 401.

⁸³⁸ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 91.

⁸³⁹ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 138; srov. PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 92–93.

⁸⁴⁰ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 138–139.

⁸⁴¹ Przyborowski a Wierzchoś uváděli špatný rok 1924: PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 94; GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 477.

⁸⁴² PICQUERAY, *My Eighty-One Years of Anarchy*, s. 108.

⁸⁴³ *Ibidem*, s. 109.

⁸⁴⁴ Srov. ŠUBIN, *Machno i jeho vremena*, s. 299.

⁸⁴⁵ NIKULIN, Machno v Paříže. *Ogonjok*. 1928, no. 22 (270) [online]. Dostupné z: <http://www.nestormakhno.info/russian/ogonyok.htm>

⁸⁴⁶ MENZIES, *Makhno, une épopée*, s. 230.

vycházeli také ve francouzském překladu v časopise *Le Libertaire*.⁸⁴⁷ I přes to o Machnovi kolovaly v Paříži pověsti, které ho obviňovaly z antisemitismu a „banditismu“.⁸⁴⁸

Machno a jeho rodina museli být závislí na štědrosti příznivců, především na španělských anarchistických skupinách.⁸⁴⁹ Jeho život v exilu se odehrával v bídných podmínkách, ve fyzické bolesti, rostoucí psychické izolaci a v nejisté finanční situaci.⁸⁵⁰ Francouzští anarchisté, kterého Machna podporovali, se rozhodli publikovat výzvu „Za dlouhodobou solidaritu ve prospěch Machna“⁸⁵¹, která měla za cíl *Batku* vyvést z finanční tísně. V rámci pravidelných plateb bylo Machnovi poskytováno drobné kapesné. Machno tak díky altruismu ostatních anarchistů byl schopen skromně vyžít.⁸⁵²

Zatímco N. I. Bucharin již na prvním sjezdu Profinternu⁸⁵³ během července roku 1921 redukoval ruský anarchismus na *machnovštinu* a ji následně na banditismus⁸⁵⁴, Machno se v exilu snažil s bolševismem vyrovnat tím způsobem, že jej kritizoval. Bucharin o *machnovštině* prohlásil: „*Když přijdou rudí, jsou teď rolníci proti rudým, ale když přijdou bílí, jsou teď rolníci proti bílým. Na této půdě vyrostla anarchistická ideologie. Navenek se jedná o specificky ruský anarchismus [...] Je-li hodnocení, které jsem o tomto hnutí učinil, správné, pak je třeba tuto anarchistickou revoluci za naprosto objektivních podmínek považovat za kontrarevoluci.*“⁸⁵⁵ Machno na základě analýzy bolševismu došel k závěru, že ruští komunisté nesplnili závazky, které hlásali během občanské války. Tvrdil, že „*pod praporem rovnosti operovali během velké ruské revoluce, aby svrhli buržoazii ve shodě s dělníky a rolníky, na jejichž úkor se dostali k politickému řízení země*“.⁸⁵⁶ Bolševismus tím, že měl ztělesňovat centralizovaný stát, způsobil krach přirozenému vývoji revoluce, která měla být v souladu se zájmy mas. Lenin v roce 1917 implicitně naznačil teorii strany, která byla právě v rozporu s Machnovou teorií: „*Marxismus tím, že vychovává dělnickou stranu, vychovává avantgardu*

⁸⁴⁷ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 281.

⁸⁴⁸ Například J. Kessel vydal o Machnovi román, ve kterém ho obviňoval za pogromy: srov. KESSEL, *Makhno et sa juive*. Paris: Gallimard, 2003.

⁸⁴⁹ PRZYBOROWSKI, WIERZCHOŚ, *Machno w Polsce*, s. 103. Machno také sledoval dění ve Španělsku. Dokonce byl osloven, aby se ujal vedení jednoho tažení. Srov. MACHNO, *Pis'mo ispanskim anarchistam. Probužděnije*, no. 23–27, 1932, s. 77–78. srov. Open Letter to Spanish Anarchists. In: MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 88–90.

⁸⁵⁰ SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 281.

⁸⁵¹ Pour une solidarité, de longue haleine, en faveur de Makhno. *Le Libertaire*. 1929, no. 198, 6. avril, s. 1.

⁸⁵² SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 281–282.

⁸⁵³ Též tzv. Rudá internacionála odborů (*Krasnyj internacional profsojuzov*). Jednalo se o mezinárodní orgán, jehož cílem bylo koordinovat komunistickou činnost v odborech. Byl založen Kominternou v roce 1921.

⁸⁵⁴ MAXIMOFF, *The Guillotine at Work*, vol. 2, s. 444.

⁸⁵⁵ Реç тов. Bucharina. *Bulletěň' Pervogo meždunarodnogo kongressa revoljucionnyh professional'nyh i proizvodstvennyh sojuzov 21 ijulja 1921 g*, no. 15, s. 10, cit. dle: DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 127.

⁸⁵⁶ MACHNO, *Iděja ravenstva i bol'seviki. Dělo truda*. 1926, no. 9, s. 9; MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 43.

proletariátu, které je s to převzít moc a vést všechny lid k socialismu, řídit a organisovat nový řád [...] být vůdčí silou a vůdkyní všech pracujících [...]“⁸⁵⁷ Leninův bolševismus nepředával moc masám, ale postuloval „nejpřísnější kontrolu míry a spotřeby, prováděnou společností a státem“.⁸⁵⁸

Machno byl přesvědčen že proletariát sloužil bolševické avantgardě jen jako štít jejich legitimacy. O diktatuře proletariátu prohlásil: „Proletářská moc se v průběhu své degenerace ukázala být jen čistě a jednoduše státní mocí“.⁸⁵⁹ Popisoval také roli proletariátu v bolševické revoluci: „Proletariát nenese žádnou odpovědnost za vývoj ruské revoluce, protože byl údajně oklamán intelektuální společenskou kastou, která se na základě celé řady historických fenoménů a změn role státu údajně snažila v průběhu tohoto procesu vytlačit kapitalistickou buržoazii tím, že využila boje proletariátu.“⁸⁶⁰ Zároveň z Paříže vyzýval ostatní revolucionáře k tomu, aby v rámci boji proti bolševismu používali totožné agitační metody a prostředky, jakými se bolševici chopili moci. To vše by pak vedlo k degradaci hodnot, hlásaných bolševiky během říjnové revoluce a občanské války.⁸⁶¹ Snažil se mimo jiné dokazovat to, že komunismus byl extrapolací anarchismu. Anarchisté se však nemohli „vrátit do historie“.⁸⁶² Emigrantka a spoluvydavatelka *Dělo truda* Ida Mettová byla přesvědčena o tom, že Machno už nevěřil v anarchismus, ale že „zůstal věrný svým mladistvým vášním, a anarchismus byl v té době druhem víry, víry, která se zdála schopná změnit tvář země a učinit chudé šťastnými“.⁸⁶³ Na Ukrajině byla většina členů anarchického hnutí buď zavražděna, umlčena či se nacházela v exilu.⁸⁶⁴ Machno nebyl s ostatními anarchisty schopen přiznat prohru. Proto se také účastnil různých debat a snažil se s nimi analyzovat příčiny jejich porážky⁸⁶⁵, což následně vedlo k postupné odluce bývalých členů *machnovštiny*.

Machnovy vztahy s Aršinovem a Volinem byly dynamické a složité. Machno utrpěl nadměrnou psychickou újmu, když během roku 1933 Aršinov odcestoval do Ruska.⁸⁶⁶ Navíc se za celý pobyt ve Francii nenaučil francouzsky, tudíž Volin se stal *de facto* mluvčím „exilové

⁸⁵⁷ LENIN, *Dziela*, vol. 25, s. 435, cit. dle: WALICKI, *Marxismus*, s. 411.

⁸⁵⁸ WALICKI, *Marxismus*, s. 412.

⁸⁵⁹ MACHNO, Na putjach proletarskoj vlasti. *Probužděnije*. 1932, no. 18, s. 46; MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 47.

⁸⁶⁰ MACHNO, Na putjach proletarskoj vlasti. *Probužděnije*. 1932, no. 18, s. 46.

⁸⁶¹ *Bor'ba*. 1931, no. 19–20, s. 2–3. In: MAKHNO, *The Struggle Against the State and Other Essays*, s. 54.

⁸⁶² GOLOVANOV, *Nestor Machno*, s. 464.

⁸⁶³ METT, Makhno in Paris. In: VERSTJUK, (ed.), *Nestor Ivanovyč Machno: vospominanija, materialy i dokumenty*. Kijev: Dzvin, 1991 [online]. Dostupné z: <http://www.nestormakhno.info/english/personal/personal5.htm>

⁸⁶⁴ DARCH, *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 140.

⁸⁶⁵ *Ibidem*.

⁸⁶⁶ Srov. SKIRDA, *Nestor Makhno*, s. 283. Aršinov pracoval v Moskvě jako korektor a v roce 1937 popraven na základě obvinění z „obnovy anarchismu v Rusku“.

machnovštiny“. Ostatní, kteří neznali okolnosti, nevěděli, že Volin byl členem *machnovštiny* pouhých šest měsíců. Nabyli tedy dojmu, že Machno byl jen pozoruhodným vojenským velitelem, a ne i „duchovním“ vůdcem hnutí.⁸⁶⁷ Anarchističtí emigranti ve Francii vypracovali tzv. Organizační platformu všeobecného svazu anarchistů⁸⁶⁸, ve které se snažili poučit ze zkušenosti během ruské revoluce. Jejich sjezd, na kterém se projednávali základní teze platformy, byl však přerušen policejním zákrokem na základě podezření z „protistátního spiknutí“. Machno měl být z Francie vyhoštěn, ale díky konexím ostatních anarchistů se podařilo jeho deportaci přesunout k říjnu roku 1937 pod podmínkou, že zůstane politicky neutrální.⁸⁶⁹ Jeho sen o „nepřemožitelné *machnovštině*“⁸⁷⁰ a „svobodné a rovné společnosti“⁸⁷¹ se tak v exilu postupně omezil na snění o budoucím rolnickém a klidném životě v Huljajpoli.⁸⁷²

Machno dožil v pařížské aglomeraci Vincennes. Poslední text, který napsal, bylo oznámení o úmrtí jeho blízkého spolupracovníka a průkopníka ruského anarchismu N. I. Rogdajeva. Ten byl v roce 1920 údajně předvolán Leninem do Moskvy a měl přesvědčit Machna k tomu, aby se podřídil Kremlu.⁸⁷³ Machnovo podlomené zdraví způsobené tuberkulózou a zraněními se stále zhoršovalo, navíc byl také podvyživený. Koncem března roku 1934 byl hospitalizován. Po dvou prodělaných operacích nadále slábl a v noci z 24. na 25. července ve spánku zemřel. Tři dny poté byl pohřben v kolumbáriu hřbitova Père-Lachaise za přítomnosti okolo 400 lidí poblíž Zdi komunardů.⁸⁷⁴

⁸⁶⁷ MENZIES, *Machno, une épopée*, s. 233.

⁸⁶⁸ K této problematice: srov. DARCH, *Nestor Machno and Rural Anarchism in Ukraine*, s. 143–144; srov. MENZIES, *Machno, une épopée*, s. 233–234; srov. ŠUBIN, *Anarchija mat' porjadka: meždu krasnymi i belymi*, s. 389–403. Šubin stejný text publikoval také v: ŠUBIN, *Machno a jeho vremena*, s. 302–307; srov. WALT, SCHMIDT, *Black Flame*, s. 253–263. Text Organizační platformy [online]: http://www.nestormachno.info/english/newplatform/org_plat.htm [cit. 2022–03–04]

⁸⁶⁹ SKIRDA, *Nestor Machno*, s. 275; srov. MENZIES, *Machno, une épopée*, s. 235.

⁸⁷⁰ Srov. MELEŠKO, *Nestor Machno ta jocho anarchija. Červona Kalina*. 1935, no. 2. s. 12–14.

⁸⁷¹ Srov. BELAŠ, *Dorogi Nestora Machno*, s. 624; srov. MACHNO, *Spovid' anarchista*, s. 371–379.

⁸⁷² METT, *Machno in Paris*. In: VERSTJUK, (ed.), *Nestor Ivanovyč Machno: vospominanija, materialy i dokumenty*. Kijev: Dzvín, 1991 [online]. Dostupné z: <http://www.nestormachno.info/english/personal5.htm>

⁸⁷³ SKIRDA, *Nestor Machno*, s. 283–284; srov. MACHNO, *Nad svežej mogiloj T. N. Rogdajeva. Probužděnije*. 1934, no. 52–53, s. 31.

⁸⁷⁴ VOLIN, *Nestor Machno. Dělo truda*. 1934, no. 82, s. 7.

Závěr

Anarchista P. A. Aršinov v roce 1926 konstatoval: „*Je příznačné, že navzdory síle [...] hrdinství a nevyčísitelným obětem, které anarchisté přinesli v boji za anarchistický komunismus – i přes to vše zůstalo anarchistické hnutí vždy slabé a z velké části bylo v dějinách boje pracující třídy jen nevýznamnou událostí, epizodou, a nikoliv přímým činitelem.*“⁸⁷⁵ Jeho slova *de facto* potvrdila tvrzení A. I. Děnikina, který ve svých pamětech o ruském anarchismu poznamenal, že „*byl v praktické činnosti hnutí po celou dobu ruských nepokojů jednou tragickou fraškou*“.⁸⁷⁶ Dokonce bolševický velitel I. E. Jakir o roli *machnovštiny* v průběhu roku 1920 prohlásil, že „*Machno je v tomto období pouze epizodou*“.⁸⁷⁷ Povaha vztahů Machna – *machnovštiny* – k bolševikům během občanské války lze charakterizovat jako ambivalentní. Vztahy byly sice do jisté míry založeny na stejném zájmu, jenž spočíval v porážce Bílé armády ztělesňující „kontrarevoluci“, ale na odlišných cílech. Vztah Machna – *machnovštiny* – a jeho spolupracovníků k bolševikům byl primárně formován na základě optimistické vize vybudování „svobodné společenské samosprávy“.⁸⁷⁸ K dosažení tohoto cíle bylo potřeba porazit Bílou armádu společně s bolševiky, kteří se stejně jako machnovci považovali za „mluvčí zájmů“ rolnictva a proletariátu, ale zastávali rozdílný ideologický přístup. *Machnovština* paradoxně tak pomohla rychleji etablovat sovětský režim v Rusku, který chtěl anarchisty – slovy Lenina: „*Potlačit „železnou rukou.*“⁸⁷⁹

Machnovy politické názory byly do velké míry ovlivněny bídným rodinným zázemím. Pro jeho mládí byla charakteristická nevraživost a frustrace z nedostatku spravedlnosti. V období 1905–1917 se v souvislosti s anarchisticko-teroristickou činností jeho názory radikalizovaly a inklinovaly k despektu vůči autoritám. Jeho život mu změnil pobyt ve vězení Butyrka, ve kterém se prostřednictvím Aršinova seznámil se základními principy anarchismu, a to četbou díla P. A. Kropotkina. Pro Machna anarchismus představoval nástroj k řešení sociálních problémů, a tak po propuštění z věznice během únorové revoluce začal v okolí Huljajpole upevňovat svoji politickou pozici zakládáním odborových organizací. Machno byl přesvědčen, že způsob rolnického života přirozeně směřoval k anarchismu. Jeho snahy byly však ochromeny intervencí rakousko-uherských vojsk po podepsání Brestlitevského míru.

⁸⁷⁵ [ARŠINOV], Organizacionnaja platforma vseobščego sojuza anarchistov (Projekt). In: *Anarchisty. Dokumenty i materialy*, vol. 2, s. 471.

⁸⁷⁶ DĚNIKIN, *Očerki ruskkoj smuty*, vol. 5, s. 134.

⁸⁷⁷ JAKIR, *Vospominanija o graždanskoj vojne*, s. 38.

⁸⁷⁸ Srov. Zapiski Nestora Machno. *Anarchičeskij vestnik*. 1923, no. 1, s. 28.

⁸⁷⁹ LENIN, *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 36, s. 195; MARX, ENGELS, LENIN, *Anarchism and Anarcho-syndicalism*, s. 287–288.

Machno se rozhodl během cizí okupace vydat do Ruska, kde se chtěl inspirovat od zkušenějších anarchistů. Dokonce se setkal s P. A. Kropotkinem, jehož návštěva byla pro Machna spíše zklamáním a po několika týdnech se rozhodl Rusko opustit. Machno se před svým odjezdem „neplánovaně“ sešel s V. I. Leninem, se kterým diskutoval o roli bolševismu a sovětů na Ukrajině. Lenin chtěl primárně získat informace o postoji ukrajinského obyvatelstva k bolševismu a roli Machna měl tendenci relativizovat a zpochybňovat. Během podzimu Machno se svými přívrženci organizoval ozbrojený odpor proti německým a rakousko-uherským jednotkám. Po kapitulaci Německa během prosince navázal kontakt s místními bolševiky v Jekatěrinoslavi. Jejich cílem byl společný boj proti petljuristům. Leninova korespondence dokládá, že cílem bolševiků mělo být koncem roku 1918 *machnovštinu* indoktrinovat a začlenit ji pod Rudou armádu, avšak Machno chtěl být „rovnocenným partnerem“, a ne pouze pouhým velitelem místní „bandy“. Chaotickou situaci na Ukrajině navíc umocňovala hrozba útoků bělogvardějců, která se stala společným nepřítelem *machnovštiny* a bolševiků.

Příčinou prvního spojenectví Machna – *machnovštiny* – s bolševiky bylo ohrožení Bílou armádou v čele s Děnikinem, kterému se dařilo postupovat až k Huljajpoli. Machnovci neměli dostatek zbraní a výzbroje k vedení války a Rudá armáda pro ně ztělesňovala jednu z nadějí, která by jim pomohla útoky bělogvardějců odrazit. Pro bolševiky představovala *machnovština* možného vojenského „partnera“, jenž by jim pomohl dočasně zajistit kontrolu nad územím, ve kterém neměli takový vliv. Sám Machno se stal iniciátorem paktu s bolševiky, který byl odsouhlasen i jeho spolupracovníky. Dne 26. ledna byla uzavřena „předběžná“ vojenská dohoda, která byla následně stvrzena v Charkově, a to Machnovou delegací a bolševikem Antonovem-Ovsejenkem.

Machno – *machnovština* – v kontextu jeho vztahů s bolševiky sehrál primárně vojenskou úlohu, která spočívala v porážce Bílé armády. Začlenění Machnových jednotek do Rudé armády však přineslo různé problémy, jejichž podstata souvisela hlavně v rozdílné ideologii. Problematickým aspektem spojenectví se stala i otázka zásobování. Bolševici nebyli schopni zajistit dodávky potravin od nespokojených rolníků. Důvodem byla hospodářská politika válečného komunismu, která byla na Ukrajině založena na „zesílení“ třídního boje. K tomu měly sloužit tzv. *kombědy*, jejichž úkolem bylo umožnit vést chudým rolníkům „třídní válku“ proti kulakům. V souvislosti s nedostatečným zásobováním potravinami, municí a výzbrojí docházelo také k demoralizaci machnovců. *Machnovština* byla totiž téměř závislá na dodávkách zbroje od bolševiků, a to postupně umocnilo tendence k „samozásobení armády“ v podobě konfiskací a krádeží. Machno se snažil řešit problémy se zásobováním tak, že

znemožňoval bolševikům dostupnost potravin a ti ho následně obviňovali za „úmyslné rekvírování“ a ze špatného hospodaření.

Palčivým problémem během prvního spojení *machnovštiny* a bolševiků se stala úloha politických komisařů, kteří měli působit v machnovských plucích. Bolševici tím chtěli implicitně a podobně jako ke konci roku 1918 z *machnovštiny* vytvořit „prodlouženou ruku bolševismu“. Byli přesvědčeni, že prostřednictvím politruků mohli „absorbovat“ povstalce jako integrální jednotku, avšak machnovci měli tendence jimi opovrhovat a nerespektovat je. Machno vnímal politické komisaře jen jako zástupce pro koordinaci vojenských útoků proti Bílé armádě, ale bolševici je však vnímali jen jako „komunistické vychovatele“. Machnovci dávali jasně najevo svými politickými sjezdy, že chtěli konsolidovat hnutí a vybudovat společnost na anarchistických základech, což značně znepokojovalo bolševické velení. Vztahy Machna a bolševiků se tak během dubna 1919 začaly postupně zhoršovat. Ideologický rozpor mezi *machnovštinou* a bolševismem byl doprovázen nedostatečným zásobováním a snahami Trockého „bolševizovat“ machnovce. Tyto aspekty směřovaly k postupnému kolapsu na jižní frontě. K oscilaci vztahu přispělo také podezření Lenina z možného spojení Machna a Bílé armády, a proto se snažil si *machnovštinu* „pojistit“ tím způsobem, že vyslal své spolustraníky do Huljajpole, kde před Machnem demonstrovali *quasi*-přátelský vztah pod záminkou nutnosti vyřešit administrativní problémy. Je důležité zdůraznit, že k chaosu v zásobování na jižní frontě úmyslně přispívali bývalí carští důstojníci, kteří působili v Rudé armádě.

Zásadním zlomem ve vztahu Machna a bolševiků bylo povstání atamana a velitele jedné z brigád N. A. Grigorjeva, kterého znepokojovali podobně jako machnovce rekvizice bolševiků a činnost politruků. Grigorjevova rebelie umocnila nedůvěru bolševiků k machnovcům a *de facto* legitimizovala jejich důvody k potlačení „*partyzánštiny*“ a provedení změny ve struktuře vojsk Machna. Ta měla vést k postupné indoktrinaci a eliminaci „anarchistické *machnovštiny*“. Navíc bolševici byli také znepokojeni tím, že většinu zásob potravin měl pod kontrolou Machno, který je hodlal vyměnit pouze za munici a zbraně. Grigorjevova vzpoura tak přerušila koordinaci a strategické plány bolševiků a do značné míry přispěla k chaosu na jižní frontě, který způsobil proniknutí Děnikina na západ. I když bolševici měli tendence často rozkol s Machnem zdůvodňovat jeho vojenskou neschopností, roztržka mezi ním a bolševiky byla způsobena hlavně politicko-ideologickými problémy. Jejich katalyzátorem se stal plánovaný sjezd machnovců, na kterém měla být podle bolševiků ustanovena tzv. Machnovská republika, která by narušila „jednotnost“ jižní fronty. Bolševický postoj k *machnovštině* tak v průběhu prvního spojení nejlépe popsal Antonov-Ovsejenko: „*Konflikt mezi machnovštinou a komunismem je nevyhnutelný, dříve či později. [...] Vojenský revoluční sovět 2. armády je však*

*přesvědčen, že dokud nebude definitivně poražen společný nepřítel komunismu [...] a dokud nebudou bělogvardějské oddíly zatlačeny zpět na Kubáň, nebudou machnovští vůdci pochodovat se zbraní v ruce (a nebudou mít tu možnost) proti sovětské moci. Právě proto se nám dosud dařilo využívat Machnovy oddíly v boji proti bílým a zároveň je vnitřně a postupně přeměňovat v regulérnější jednotky, lépe živené duchem komunismu.*⁸⁸⁰

První spojenectví nesplnilo očekávání a cíle jak Machna, tak bolševiků. Rudá armáda se v chaosu pod tlakem Bílé armády dočasně z Ukrajiny stáhla a Machnova vize vybudovat „autonomní republiku svobodných sovětů“ byla paralyzována bojem proti Děnikinovi, který byl nakonec machnovci postupně vytlačován na jih. Bolševici měli však s *machnovštinou* jasné plány, které spočívaly v úmyslné „demoralizaci“ jejich členů za účelem začlenění alespoň některých z jednotek do Rudé armády. Vztahy mezi *machnovštinou* a bolševiky značně ochladly a začaly se postupně transformovat ve vojenskou konfrontaci. Situace eskalovala na počátku roku 1920, kdy bolševici chtěli Machna připravit o „mocenskou základnu“. Zaslali mu rozkaz, který nařizoval, aby se s armádou přesunul na polskou frontu. Bolševici předvídali, že Machno rozkaz vzhledem k probíhající tyfové epidemii odmítne, a proto jejich příkaz sloužil jen jako legitimizační prostředek, díky kterému mohli označovat *machnovštinu* za „kontrarevoluční hnutí“, které nehájilo stejné zájmy a revoluční cíle bolševismu a ospravedlnit jejich útok.

Rok 1920 se nesl ve znamení partyzánských válek a ve snaze bolševiků potlačit a „neutralizovat“ rolnickou podporu *machnovštiny*. Situaci však změnila další hrozba, kterou představoval baron P. N. Wrangel. Tomu se podařilo během války bolševiků proti Polsku usadit na Krymu a přesunout se do severní Tavridy. Bolševici měli tendence relativizovat situaci na jihovýchodní Ukrajině a také podcenili bojové schopnosti bělogvardějců. Machnovci se tak ocitli v „kleštích“, neboť po zkušenosti z prvního spojenectví byl pro většinu z nich bolševismus stejně škodlivý jako politika Wrangela. Důležitou roli v rámci vztahu mezi *machnovštinou* a bolševiky sehrála nově etablovaná „machnovská kamarila“, která vznikla na základě vytvoření tzv. Rady revolučních povstalců Ukrajiny (machnovců) (RRPU/m). Vzhledem k neustálému tlaku bělogvardějců se RRPU/m usneslo i přes vyhrocené spory mezi členy uzavřít s bolševiky tzv. Starobělskou dohodu. Právě „machnovská kamarila“ byla klíčovým faktorem, který ovlivnil další směřování *machnovštiny*, protože Machno nebyl schopen kvůli zranění se podílet na velení. Navíc byl po zkušenostech z prvního spojenectví k bolševismu skeptický a pravděpodobně nebyl zastáncem podepsání dohody a raději iniciativy

⁸⁸⁰ ANTONOV-OVSEJENKO, *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 4, s. 305–306.

zanechal. Rozhodnutí machnovců nahrávalo bolševikům, kteří nedisponovali na jižní frontě dostatečným počtem vojsk.

Hlavním cílem druhého spojení mezi *machnovštinou* a bolševiky bylo porazit Wrangela. Oproti prvnímu spojení byly machnovcům na základě smlouvy poskytnuty záruky i v politické oblasti. *Machnovština* však sehrála pouze vojenskou úlohu a stala se tak definitivně „prodlouženou rukou bolševismu“, díky které se Rudá armáda vyhnula zimnímu tažení. Zatímco pro machnovce představovala Starobělská dohoda „záruku nezávislosti“ jejich anarchistického hnutí, pro bolševiky byla implicitním nástrojem k definitivnímu a jednoduššímu potlačení *machnovštiny*. Dohoda mohla však fungovat jen pouze do doby, dokud existoval společný nepřítel, a jak tvrdil L. B. Kameněv: „*Pokud zmizí Wrangel, zmizí i Machno.*“⁸⁸¹ Vztahy mezi machnovci a bolševiky byly během bojů proti Wrangelovi nevraživé a doprovázené vzájemnou nedůvěrou a skepsí. Poté, co byla Bílá armáda téměř po měsíci poražena, začali bolševici praktikovat totožnou metodu jako v roce 1919, která spočívala v začlenění machnovců pod vedení bolševiků. Na základě paměti čekisty F. T. Fomina je zřejmé, že bolševici hodlali machnovce zlikvidovat již ke konci tažení proti Wrangelovi a jejich rozkazy k začlenění *machnovštiny* měly jen sloužit k ospravedlnění jejich dalšího útoku.

Rudá armáda zaútočila na Huljajpole, ze kterého se zraněnému Machnovi podařilo uniknout, zajala „machnovskou kamarilu“, obklíčila a zlikvidovala zbytky machnovců, kteří se nacházeli na Krymu. Bolševici se snažili eliminovat rolnickou podporu Machna a získat sympatie na základě rozsáhlé agitace. Pro Machna a jeho hnutí rok 1921 představoval *annus horribilis*. Nejenže se opět uchýlil k partyzánské válce, ale postupně začal ztrácet tzv. „páteř“ *machnovštiny* – rolnictvo, které bylo válkou demoralizované a vyčerpané. Navíc Machnova vize vybudování anarchistické společnosti, která se stala „hnacím motorem“ hnutí, začala být ochromena bojem proti bolševismu. V chaotické situaci se během léta uskutečnilo poslední zasedání machnovského štábu, na kterém došlo k rozštěpení *machnovštiny*. Machno se tak s hrstkou svých přívrženců, kteří nebyli zastánci „nového spojení“ s bolševiky, rozhodl směřovat k Haliči, která pro něho představovala záruku „stability anarchismu“. Neustálý tlak rudoarmějců ho však nutil se přesunout koncem srpna do Besarábie.

Machnovův únik z Ukrajiny neznamenal odklon od jeho plánů a snahy pokračovat v boji proti sovětskému režimu. Věřil, že mu Rumunsko poskytne útočiště před bolševismem, a usnadní mu postup k Haliči, kde měl v plánu etablovat „anarchistické principy“ mezi místním ukrajinským obyvatelstvem. Machno se z přímé vojenské konfrontace uchýlil ke konfrontaci

⁸⁸¹ Političeskaja direktiva revvoensoveta 13j armii o podgotovke nastuplenija protiv Vrangelja. In: *Graždanskaja vojna na Ukrajině*, vol. 3, s. 526.

nepřímé. V Rumunsku založil „zahraniční centrum“ *machnovštiny*, jejíž účelem bylo pomoci přesouvat sabotéry na Ukrajinu v boji proti bolševikům. Machno měl obavy z toho, že bude vydán bolševikům, a rozhodl se utéct do Polska.

Polsko pro něho představovalo, vlastními slovy Machna: „*Žalář západních národů*.“⁸⁸² Stále doufal, že mu Polsko, obdobně jako Rumunsko, poskytne pomoc k přesunutí do Haliče, avšak místo toho začal být podezřelý z podněcování proruského povstání ve východní Haliči, byl vězněn a souzen. V kontextu vztahu Machna a bolševismu je důležité zdůraznit, že *machnovština* byla poražena a pro bolševiky nepředstavovala již žádnou hrozbu. I přes to se komunistická garnitura během pobytu Machna v Rumunsku a Polsku snažila ospravedlnit jeho vydání do Ruska a také ho neúspěšně zajmout.

Jako perspektivní zemí se pro Machna jevilo Československo, ve kterém byla v roce 1921 zahájena tzv. Ruská akce. Na základě analýzy dopisu adresovaném T. G. Masarykovi lze konstatovat, že se Machno na západě prezentoval jako intelektuální a politický emigrant. Navíc byl přesvědčen o tom, že jeho boj a vztahy s bolševiky mu vybudují na západě dostatečnou míru respektu. Situace byla pro Machna však velmi obtížná a složitá. Nepříznivé podmínky v Polsku ho dokonce přiměly k opětovnému navázání kontaktu s bolševiky. Důvodem byla snaha odjet do Charkova, kde chtěl jednat o podmínkách repatriace. Ovšem pro bolševiky představoval Machno již „překonanou“ epizodu a rozhodli se s ním nejednat. Ambivalentní vztahy Machna s bolševiky, jejichž výsledkem byla porážka bílých, ho do jisté míry na západě klasifikovaly jako „nedůvěřivého banditu“. A to i přes to se Machno dokonce života považoval za „nesmiřitelného protivníka“ bolševismu.⁸⁸³ Nakonec se rozhodl opustit i Polsko a odešel do Francie, kde se snažil až do konce života vyrovnat s životní prohrou. A jak konstatovala anarchistka Ida Mettová: „*Zůstal věrný svým mladistvým vášním [...] které se zdály schopny změnit tvář země a učinit chudé šťastnými*.“⁸⁸⁴

⁸⁸² AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 125126/II/ze dne 22.08. 1922.

⁸⁸³ AMZV, II. sekce 1918–39 – JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45, č.j. 000743/II/ze dne 02.01. 1924; K. Č. 45, č.j. 079265/II/ze dne 10.05. 1924.

⁸⁸⁴ METT, Makhno in Paris. In: VERSTJUK, (ed.), *Nestor Ivanovyč Machno: vospominanija, materialy i dokumenty*. Kijev: Dzvín, 1991 [online]. Dostupné z: <http://www.nestormakhno.info/english/personal/personal5.htm>

Seznam použitých pramenů a literatury

Nevydané prameny

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV)

fond II. sekce 1918–39

JMENNÁ SPISOVNA, K. Č. 45

č.j. 117402/II/ze dne 07.08. 1922

č.j. 125126/II/ze dne 22.08. 1922

č.j. 000743/II/ze dne 02.01. 1924

č.j. 079265/II/ze dne 10.05. 1924

Ústřední vojenský archiv (VÚA-VHA)

sbírka ruských legií

karton č. 6, sl. Krym

fond VKPR, k. 48

č.j. 2491

Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR)

fond KPR

protokol T, sign. T 74/22, „Ukrajinci“.

Vydané prameny

Anarchisty. Dokumenty i mat'erialy, vol. 2, 1917–1935 gg. Moskva: ROSSPEN, 1999. ISBN 5-86004-068-7.

ANTONOV-OVSEJENKO, V. A. *Zapiski o graždanskoj vojně*, vol. 3–4. Moskva: Gosudarstvennoje vojennoje izdatěľ'stvo, 1932–1933.

ARBATOVA, Z. Ju. Jekatěrin slav 1918–22 gg. *Archiv ruskooj revoljucii*. 1923, vol. 12, s. 83–148.

ARŠINOV, P. A. *Istorija makhnovskogo dviženija (1918–1921 gg.)*. Zaporož'je: Dikoje pole, 1995. ISBN 5-7707-8133-5.

BEK, A. A. *Sobranie sočinenij*, vol. 4. Moskva: Chud. lit, 1993.

BELAŠ, A. V. – BELAŠ, V. F. *Dorogi Nestora Machno*. Kijev, 1993.

BERĐAJEV, N. A. *Istoki i smysl ruskooj kommunističeskogo dviženija*. Paříž: YMCA–PRESS, 1955.

BERKMAN, A. O. *The Bolshevik Myth (Diary 1920–1922)*. New York: Boni and Liveright, 1925.

BESĚDOVSKIJ, G. Z. *Paměti sovětského diplomata – cestou k Thermidoru*. Praha: Ottovo nakladatelství, 1930.

Bolševistskoje rukovodstvo. Perepiska. 1912–1927. Sbornik dokumentov. Moskva: ROCCPEN, 1996.

BUĐONNYJ, S. M. *Projdennyj put'*, vol. 3. Moskva: Vojennoje izdatěl'stvo ministěrstva oborony SSSR, 1973.

DANILOV, V. P. – ŠANIN, T. *Nestor Machno: krest'janskoje dviženija na Ukrajině, 1918–1921. dokumenty i matěrialy*. Moskva: ROCCPEN, 2006. ISBN 5-8243-0769-5.

DENIKIN, A. I. *The White Army*. Westport, Conn: Hyperion Press, 1973.

DĚNIKIN, A. I. *Očerki ruskogj smuty*, vol. 4–5, Berlin: Slovo, 1925–1926.

Děsťatyj s'jezd RKP(b). 8 marta–16 marta 1921. Moskva: Partizdat, 1933.

Direktivy komandovanija frontov Krasnoj Armii (1917–1922 gg.), vol. 2–3. Moskva: Vojenizdat, 1972–1974.

Dokumenty vněšněj politiki SSSR, vol. 4. Moskva: Gosudarstvennoje izdatěl'stvo političeskoj litěratyry, 1960.

DOUBEK, V. (ed.), *Korespondence T. G. Masaryk – Slované. Rusové a Ukrajinci*, 2. svazek. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2016. ISBN 978-80-87782-55-2.

DZERŽINSKIJ, F. E. *Dněvnik zaključennogo. Pisma*. Moskva: Molodaja gvardija, 1984.

FRUNZE, M. V. *Izbrannye proizveděnija*. Moskva: Vojennoje izdatěl'stvo sojevogo ministěrstva CCP, 1951.

FRUNZE, M. V. *Neizvestnoje i zabytoje: publicistika, memuary, dokumenty, pis'ma*. Moskva: Nauka, 1991. ISBN 5-02-008600-2.

FRUNZE, M. V. *Vybraná dila*. Praha: Naše vojsko, 1953.

FRUNZE, M. V. *Sobranije sočinenij*, vol. 1, Moskva: Leningrad: GIZ, 1929.

FOMIN, F. T. *Zapiski starogo čekista*. Moskva: Izdatěl'stvo političeskoj litěratyry, 1964.

GERASIMENKO, N. V. *Machno. Istorik i sovremennik*. 1922, vol. 3, s. 151–201.

GERASIMENKO, N. V. *Bat'ko Machno. Iz vospominanij belogvardějca*. Moskva: Intěrint, 1990.

Graždanskaja vojna na Ukrajině, 1918–1920, vol. 1–3. Kijev: Izdatěl'stvo „Naukova Dumka“, 1967.

GUKOVSKIJ, A. L., (eds.), *Razgrom Vrangelja 1920: Sborn. Statej*. Moskva: Gos. vojen. izd., 1930.

GUSEV, S. I. *Graždanskaja vojna i Krasnaja armija: sbornik vojenno-těoretičeskich i vojenno-političeskich statěj (1918-1924)*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatěl'stvo, 1925.

GOLDMAN, E. *My Disillusionment in Russia*. London: The C.W. Daniel Company, 1925.

GOLUBEV, A. V. *Perekop i Čongar. Sbornik statěj i matěrialov*. Moskva: Gosizdat, 1933.

GORELIK, A. – KOMOV, A. – VOLIN, *Goněnija na anarchizm v Sovetskoj Rossii*. Berlin: Izd. Gruppy russkich anarchistov v Germanii, 1922.

GRIGORENKO, P. *Memoirs*. London: Harvill Press, 1983. ISBN 9780002722766.

HAK, A. *Vid Guljaj-Polja do N'ju-Jorku (spogadi)*. Novij Ul'm: Drukarnja „Ukrayins'kich vistěj“, 1973.

History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks): short course. New York: International Publishers, 1939.

HURWICZ, E. *Staatsmänner und Abenteurer*. Leipzig: C. L. Hirschfeld, 1925.

IGRENĚV, G. Ekaterinoslavskaja vospominanija. *Archiv russoj revoljucii*. 1921, vol. 3, s. 234–243.

Istorija Latyšskich strelkov (1915-1920). Riga: Zinatne, 1972.

Istorija Rumynii, 1918–1970. Moskva: Izdatěl'stvo „Nauka“, 1971.

Istorija 45-j Volynskoj Krasnoznamennoj strelkovoj divizii. vol. 1. Bojevoj period. Kijev: Politotděl 45-j divizii, 1929.

Iz istorii graždanskoj vojny v SSSR, vol. 3. Moskva: Sovetskaja Rossija, 1961.

JAKIR, I. E. *Vospominanija o graždanskoj vojne*. Moskva: Ministerstvo Oborony SSSR, 1957.

JARUCKIJ, L. D. *Machno i machnovcy*. Mariupol', 1995. ISBN 985-6191-03-3.

JEFIMOV, N. A. Dějstvija protiv Machno s janvarja 1920 g. po janvar' 1921 g. *Sbornik trudov Vojenno-Naučnogo Obščestva pri Vojennoj Akadēmii*, kniga 1. 1921, s. 192–222. Moskva: Gos. izdat. (Vysšij vojennyj red. sovet), 1921.

KAKURIN, N. E. *Kak sražalas' revoljucija, 1919-1920*, vol. 2. Moskva: Politizdat, 1990.

KESSEL, J. *Machno et sa juive*. Paris: FOLIO, 2002. ISBN 978-2070422074.

KHRUSHCEV, N. S. *Remembers*. The United States: A Bantam Book, 1970.

KOLOS, G. A. *Zametki o podpol'i i vooružennoj bor'be 1918–1919*. Dněpropetrovsk: B. i, 1927.

Kommunističeskaja partija Sovetskogo Sojuza v rezoljucijach i rešenijach s'jezdov, konferencij i plenumov CK (1898-1986), vol. 2. Moskva: Izdatěl'stvo političeskoj literatury, 1983.

KORK, I. A. Vzjatije perekopsko-jušin'skich pozicij vojskami 6-j armii v nojabre 1920 g. In: *Etapy bol'shogo puti. Vospominanija o graždanskoj vojně*. Moskva: Vojennoje izdatel'stvo ministërstva oborony SSSR, 1963.

Krasnyj archiv. Istoričeskij žurnal, no. 5 (72). Moskva: Gosudarstvennoje social'no-ekonomičeskoje izdatel'stvo, 1935.

KRAVCHENKO, V. A. *I Chose Freedom*. London: Robert Hale Limited, 1947.

KRAVČENKO, V. A. *Žil som pod červenou hviezdou*. Post Scritpum, 2012. ISBN 978-80-89567-09-6.

KROPOTKIN, P. A. *Anarchism. A Collection of Revolutionary Writings*. New York: Dober Publications, 2002. ISBN 0-486-41955-X.

KUBANIN, M. I. *Machnovščina: Krest'janskoje dviženije v stěpnoj Ukraině v gody Graždanskoj vojny*. Moskva: Priboj, 1927.

KUZMENKO, H. A. *40 dněj v Gul'jaj-pole. Vospominanija matuški Galiny – ženy bat'ki Machno*. Moksva: Al'zar, 1990.

LEBED', D. Z. *Itogi uroki trech let anarcho-machnovščiny*. Charkov: Vseukr. gos. izd-vo, 1921.

Lekcii po istorii KPSS. Vypusk vtoroj. Moskva: Izdatel'tvo „Mysl“, 1968.

LENIN, V. I. *Biografičeskaja chronika*, vol. 7. Moskva: Izdatel'stvo političeskoj litëratury, 1976.

LENIN, V. I. *Polnoje sobranije sočiněnij*, vol. 35–52. Moskva: Gospolitizdat, 1962–1965.

LENIN, V. I. *Vojennaja perepiska (1917-1920)*. Moskva: Vojennoje izdatel'stvo Ministërstva Oborony Sojuza SSR, 1956.

Leninskij sbornik XXXIV. Moskva: OGIZ, 1942.

L'Ukraine Sovietiste: quatre années de guerre et de blocus. Berlin: Puttkammer u. Mühlbrecht, 1922.

MACHNO, N. I. *Machnovščina i jeje včerašnije sojuzniki*. Pariž: Izdanije Bibliotěki Machnovcev, 1928 [cit. 2020–03–14]. Dostupné z: <http://www.makhno.ru/lit/Makhno.pdf>

MACHNO, N. I. *Spovid' anarchista*. Kyjiv: Knyha Rodu, 2008. ISBN 978-966-2186-27-7.

MACHNO, N. I. *Vol'naja Junost'*. Planěta Zemlja, 2011.

MAKHNO, N. I. *My Visit to the Kremlin*. Kate Sharpley Library, 1979. ISBN-1-873605-35-8. [cit. 2022–03–14] Dostupné z: <http://theanarchistlibrary.org/library/nesor-makhno-my-visit-to-the-kremlin.pdf>

MAKHNO, N. I. *The Struggle Against the State & Other Essays*. CA: AK Press, 1996. ISBN 978-1-873176-78-8.

MAKHNO, N. I. – METT, I. – ARSHINOV, P. A. *The Organizational Platform of the General Union of Anarchists*, 1926 [cit. 2022–03–14]. Dostupné z: http://www.nestormakhno.info/english/newplatform/org_plat.htm

MARX, K. – ENGELS, F. – LENIN, V. I. *Anarchism and Anarcho-Syndicalism*. New York: International Publishers, 1972.

MARX, K. – ENGELS, F. *Aliance socialistické demokracie a Mezinárodní dělnické sdružení*. 1873 [cit. 2022–03–29]. Dostupné z: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1873/061873a.html#s452>

MAXIMOFF, G. P. *The Guillotine at Work*, vol. 2. ChristieBooks, 2013. ISBN 978-0-904564-22-8.

MEIJER, J. M. *The Trotsky Papers, 1917-1922*, vol. 1–2. London: Mouton, 1964–1971.

METT, I. Makhno in Paris. In: VERSTJUK, V., (ed.), *Nestor Ivanovyč Machno: vospominanija, materialy i dokumenty*. Kijev: Dzvyn, 1991 [cit. 2022–03–16]. Dostupné z: <http://www.nestormakhno.info/english/personal/personal5.htm>

MURPHY, B. *Rostov in the Russian Civil War, 1917-1920 The Key to Victory*. London: Routledge, 2005. ISBN 0-203-33767-0.

M. V. Frunze na Južnom frontě (sentjabr'-nojabr' 1920 g.). Frunze „Kyrgyátan“, 1988. ISBN 5-655-00365-1.

NIKOLAJEV, A. F. *Pervyj sredi ravnych*. Izdanije Profcojuza g. Dětrojta, 1947.

OBOLENSKIJ, V. A. *Krym pri Vrangele. Memuary belogvardějca*. Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoje izdatěl'stvo, 1928.

OLIVOVÁ, V. (ed.), *Otevřít Rusko Evropě (Dvě stati k ruské otázce roku 1922)*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1997.

Pam'jatky Ukrajiny: istorija ta kul'tura. Kyjiv: Haz.-žurn. vyd-vo M-va kul'tury i turizmu Ukrajiny, no. 4, 2007.

PAŠČENKO, A. Ja. (ed.), *Graždanskaja vojna na Jekatěrinoslavščině (fevral' 1918-1920 gg.): dokumenty i matěrialy*. Dněpropetrovsk: Izd-vo PROMIN', 1968.

PAVLOV, V. E. *Markovcy v bojach i pochodach za Rossiju v osvoboditel'noj vojně 1917-1920 godov*, kniga vtoraja. Pariž, 1964.

PICQUERAY, M. *My Eighty-One Years of Anarchy: a Memoir*. AK Press, 2019. ISBN 9781849353229.

PLECHANOV, A. A. – PLECHANOV, A. M. (eds.), *F. E. Dzeržinskij – predsedatěl' VČK-OGPU. 1917-1926*. Moskva: Meždunarodnyj fond „Děmokratija“: Matěrik, 2007. Rossija. ISBN 978-5-85646-130-4.

RAKOVSKIJ, G. N. *Koněc Belych. Ot Dněpra do Bosfora*. Praha: Izdatěl'stvo „Volja Rossii“, 1921.

- RAVIČ-ČERKASSKIJ, M. E. *Machno i machnovščina*. Jekaterinoslav: Vseukrainskoje izdat., Jekaterinoslavskoje oddelenije, 1920.
- SERGE, V. L. *Memoirs of a revolutionary*. New York: NYRB Classics, 2011. New York Review Books Classics. ISBN 978-1-59017-451-7.
- SHANIN, T. (ed.), *Peasants and Peasant Societies: selected readings*. Harmondsworth: Penguin Books, 1971.
- Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. Tom pervyj A-B*. Moskva: Izd-vo AN SSSR, 1950.
- STALIN, J. I. *Collected Works*, vol. 4. Moskva: OGIZ, 1947.
- SUKHOGORSKAYA, N. Gulyai-Polye in 1918. In: VERSTJUK, V., (ed.), *Nestor Ivanovyč Machno: vospominanija, materialy i dokumenty*. Kijev: Dzvyn, 1991 [cit. 2022-03-16]. Dostupné z: <http://www.nestormachno.info/english/personal/personal2.htm>.
- ŠKURO, A. G. *Graždanskaja vojna v Rossii. Zapiski belogo partizana*. Moskva: DirectMEDIA, 2016. ISBN 978-5-4475-8722-2.
- TĚPER, I. (GORDĚJEV). *Machno: „ot jedinogo anarchista“ rumynskogo korolja*. Kijev: Molodoj rabočij, 1924.
- TROCKIJ, L. D. *Kak vooružalas' revoljucija*, vol. 2. Moskva: Vysš. vojen. red. sovet, 1924.
- TROTSKY, L. D. *My Life: An Attempt at an Autobiography*. New York: Pathfinder Press, 1970.
- TROTSKY, L. D. *Stalin: An Appraisal of the Man and His Influence*. London: Wellred Books, 2016. ISBN 978-1-900007-64-1.
- TSEBRY, O. *Memories of a Makhnovist Partisan*. Kate Sharpley Library, 2002. ISBN 9781873605455.
- TUCKER, R. C. – MARX, K. – ENGELS, F. (eds.), *The Marx-Engels reader*. New York: Norton, 1978. ISBN 978-0-393-05684-6.
- VALENTINOV, A. A. Krymskaja epopeja. *Archiv russkoj revoljucii*. 1922, vol. 5, s. 5–100.
- VOLINE, *The Unknown Revolution 1917-1921. Struggle for the Real Social Revolution*. 1947 [cit. 2022-03-14]. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/voline-the-unknown-revolution-1917-1921-book-three-struggle-for-the-real-social-revolution.pdf>
- VRANGEL, P. N. *Vospominanija (1916–1920)*. Moskva: Centrpoligraf, 2006. ISBN 5-9524-2548-8.
- WRANGEL, P. N. *Always with Honour*. New York: Robert Speller & Sons, 1957.

Dobový tisk

Amerikanskije Izvestija, 1923

Anarchičeskij vestnik, 1923

Dělo truda, 1926–1934

Kalendar-al'manach Dnipro, 1930

Katorga i ssylka, 1927

Le Libertaine, 1926–1929

Letopis' revoljucii, 1925–1927

Litopys červonoji kalyny, 1932–1935

Litopys revoljuciji, 1928–1929

New York Times, 1924

Ogonjok, 1928 [cit. 2022–03–16]. Dostupné z:

<http://www.nestormakhno.info/russian/ogonyok.htm>

Probužděnije, 1932–1934

Proletarskaja revoljucija, 1925

Put' k svobodě, 1920

Vojna i Revoljucija, 1926

Volja Rossii, 1920

Volna, 1921–1924

Odborná literatura a studie

ABBOT, G. – KENEZ, P. – STITES, R., (eds.), *Bolshevik Culture*. Bloomington: Indiana University Press, 1985. ISBN 0-253-31206-X.

ADAMS, A. E. *Bolsheviks in the Ukraine, The Second Campaign, 1918-1919*. New Haven and London: Yale University Press, 1963.

AMACHER, K. Lev Kamenev chez Nestor Makhno (Gouliäi-Polié, mai 1919: un récit en quatre temps). *Quaestio Rossica*. 2017, vol. 5, no. 3, s. 738–756. ISSN 2311911X.

AVRICH, P. Russian Anarchists and the Civil War. *The Russian Review*. 1968, vol. 27, no. 3, s. 296–306. ISSN 1467-9434.

AVRICH, P. *Russian Anarchists*. Princeton University Press, 1967.

AVRICH, P. *Russian Rebels*. New York: Schocken Books, 1972.

AVRICH, P. *Anarchist Portraits*. New Jersey: Princeton University Press, 1988. ISBN 9780691006093.

AZAROV, V. V. *Starobel'skoje soglašenije*. Oděssa: DP „Nabat“, 2011.

AZAROV, V. *Kontrrazvedka, The Story of the Makhnovist Intelligence*. Edmonton, Alta: Black Cat Press, 2008. ISBN 978-0-9737827-2-1.

BABKA, L. – ZOLOTAREV, I. *Russkaja akcija pomošči v Čechoslovakii: istorija, značenije, nasledije*. Praga: Nacional'naja biblioteka Češskoj respubliki – Slavjanskaja biblioteka, 2012. Publikace Slovanské knihovny. ISBN 978-80-7050-609-7.

BADCOCK, S. The Russian Revolution: Broadening Understandings of 1917. *History Compass*. 2008, no. 6, s. 243–262. ISSN 1478-0542.

BRYTKOV, O. Nestor Machno jak avtor teoriji inozemnoho hazu. In: *Ukrajina i svit: Humanitarno-technična elita ta socia'lnyj prohres*. Charkiv: NTU „ChPI“, 2013, s. 94–95 [cit. 2022–03–16]. Dostupné z: <http://library.kpi.kharkov.ua/files/documents/tezis1.pdf>

CARR, E. H. *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 2. New York: W. W. Norton & Company, 1985. ISBN 978-0393301977.

COPLESTON, F. C. *Philosophy in Russia: from Herzen to Lenin and Berdyaev*. Tunbridge Wells: Search Press, 1986. ISBN 978-0-85532-577-0.

ČERUŠEV, N. S. *Vacetis – Glavkom Respubliki*. Moskva: Veče, 2015. ISBN 978-5-4444-1176-6.

ČOP, V. M. – LYMAN, I. I. *Vol'nyj Berdjansk: misto v period anarchists'koho social'noho eksperimentu (1918–1921 roky)*. Zaporizžja: Tandem–U, 2007. ISBN 978-966-7482-85-5.

ČOP, V. M. – LYMAN, I. I. *Miscjamy pam'jati povstans'kych peremoh u Zaporoz'komu kraji*. Zaporizžja, 2017.

ČOP, V. M. Hazety machnovs'koho ruchu. *Naukovi praci istoryčného fakul'tetu Zaporiz'koho deržavnoho universytetu*. 2004, no. 17, s. 239–258.

ČOP, V. M. – LYMAN, I. I. Azovs'ka operacija Revoljucijnoji Povstans'koji Armiji Ukrajiny (machnovciv). *Istorija i kul'tura Prydniprov'ja: Nevidomi ta malovidomi storinky: Naukovyj ščoričnyk*. 2008, vol. 5, s. 169–173.

DARCH, C. *Nestor Makhno and Rural Anarchism in Ukraine, 1917-1921*. London: Pluto Press, 2020. ISBN 978-1-78680-526-3.

DORNIK, W. – FAGAN, G. (eds), *The emergence of Ukraine: self-determination, occupation, and war in Ukraine, 1917-1922*. Edmonton, Alberta: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2015. ISBN 978-1-894865-39-5.

DOUBEK, V. Mezi válkou a terorem: Tomáš G. Masaryk, Boris V. Savinkov a Michail A. Muravjov. *Slovanský přehled*. 2018, vol. 104, no. 1, s. 9–33. ISSN 0037-6922.

DUBOVİK, A. V. *After Makhno: the anarchist underground in the Ukraine in the 1920s and 1930s*. London: Kate Sharpley Library, 2009. ISBN 978-1-873605-84-4.

- ENGELSTEIN, L. *Russia in Flames: War, Revolution, Civil War, 1914-1921*. New York: Oxford University Press, 2018. ISBN 978-0-19-979421-8.
- FIGES, O. *Peasant Russia Civil War: the Volga Countryside in Revolution (1917–1921)*. Oxford: Clarendon Press, 1989. ISBN 978-0198221692.
- FIGES, O. *Lidská tragédie: ruská revoluce 1891-1924*. Praha; Plzeň: Beta-Dobrovský; Ševčík, 2000. ISBN 978-80-7291-004-5.
- FIGES, O. The Red Army and Mass Mobilization During the Russian Civil War 1918–1920. *Past & Present*. 1990, no. 129, s. 168–211. ISSN 1477464X.
- FISCHER, L. *Life of Lenin*. New York: Harper Colophon Books, 1965. ISBN 978-1122071420.
- FITZPATRICK, S. *Ruská revoluce*. Brno: CPress, 2017. ISBN 978-80-264-1687-6.
- FITZPATRICK, S. Revisionism in Soviet History. *History and Theory*. 2007, vol. 46, no. 4, s. 77–91. ISSN 1468-2303.
- FOOTMAN, D. *Civil War in Russia*. New York: Frederick A. Prafer, 1961.
- GILLEY, Ch. The Ukrainian Anti-Bolshevik Rising of Spring and Summer 1919. Intellectual History in a Space of Violence. *Revolutionary Russia*. 2014, vol. 27, no. 2, s. 109–131. ISSN 1743-7873.
- GRAZIOSI, A. A Century of 1917s: Ideas, Representations, and Interpretations of the October Revolution, 1917–2017. *Harvard Ukrainian Studies*. 2019, vol. 36, no. 1–2, s. 9–44. ISSN 2328-5400.
- GRIŠČENKO, A. N. Grigorij Maslakov: ot konarmejskogo kombriga do povstančeskogo komandira. *Novyj istoričeskij vestnik*. 2013, no. 38, s. 125–138. ISSN 2072-9286.
- GOLOVANOV, V. A. *Nestor Machno*. Moskva: Molodajja gvardija, 2008. ISBN 978-5-235-03141-8.
- GUÉRIN, D. (ed.), *No gods, no masters*. Edinburgh, Oakland, CA: AK Press, 2005. ISBN 978-1-904859-25-3.
- GUÉRIN, D. *Anarchism From Theory to Practice*. New York: Monthly Review Press, 1970. ISBN 978-0853451754.
- HANUŠ, J. – VLČEK, R., (eds.), *Interpretace ruské revoluce 1917*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. ISBN 978-80-7325-150-5.
- HANUŠ, J. – SUK, J. (ed.), *Dobrodružství historické interpretace: The adventure of historical interpretation*. Brno: Masarykova univerzita, 2021. Masaryk University contributions to history. ISBN 978-80-210-9864-0.
- HORAK, V. Machno, Hryhor'jev, Tjutjunyk. Dolja tr'och otamaniv, *Vojenna istorija*. 2006, no. 4–6 (28–30) [cit. 2022–03–16]. Dostupné z: http://warhistory.ukrlife.org/4_6_06_3.htm

HUNCZAK, T. (eds.), *The Ukraine, 1917-1921: A Study in Revolution*. Harvard Ukrainian Research Institute, 1978. ISBN 978-0674920095.

CHAMBERLAIN, L. *Parník filozofů: Lenin a vyhnání inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-1683-4.

JACOBS, W. D. *Frunze: The Soviet Clausewitz 1885-1925*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1969. ISBN 978-94-011-8403-8.

JARUCKIJ, L. D. *Machno i machnovcy*. Mariupol', 1995. ISBN 985-6191-03-3.

JELIZAROV, M. A. Revoljucionnye matrosy i anarchistskoje dviženije N. Machno. *Vojenno-istoričeskij žurnal*. 2007, no. 6, s. 36–41. ISSN 0321-0626.

JERMAKOV V. D. Nestor Machno i orděn krasnogo znameni: istoriografija mifa. *Acta eruditorum*. 2020, vol. 35, s. 20–26. ISSN 2307–6437.

JERMAKOV, V. D. – TALEROV, P. I. Povstančeskoje partizanskoje dviženije na juge Rossii: meždu belymi i krasnymi. *Vestnik Russkoj christianskoj gumanitarnej akadēmii*. 2018, vol. 19, no. 3, s. 333–348. ISSN 1819–2777.

KALETA, P. T. G. Masaryk and the Russian Aid Operation in Czechoslovakia. *Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal*. 2019, vol. 11, no. 1, s. 23–31. ISSN 1803-6546.

KANĚV, S. N. *Oktjabr'skaja revoljucija i krach anarchizma*. Moskva: Mysl', 1974.

KOENKER, D. – ROSENBERG, W. G. – SUNY, R. G. (eds.), *Party, state, and society in the Russian Civil War: explorations in social history*. Bloomington: Indiana University Press, 1989. Indiana-Michigan series in Russian and East European studies. ISBN 978-0-253-33262-2.

KOMIN, V. V. *Nestor Machno: mify i real'nost'*. Kalinin: Moskovskii rabochii, 1990. ISBN 5-239-00858-2.

KRUČININ, A. S. (eds.), *Beloje dviženije. Istoričeskije portrety*. Moskva: AST, 2006. ISBN 978-5-17-025887-1.

KRIVEN'KIJ, V. V. *Anarchistskoje dviženije v Rossii v pervoj četverti XX veka. Těorija, organizacija, praktika*. Moskva: ROSSPEN, 2018. ISBN 978-5-8243-2224-8.

KUŠNIRENKO, I. K. – ŽYLINS'KYJ, V. I. *Nestor Machno i povstanci: slidamy machnovciv*. Zaporižžja: Dniprovs'kij metalurg, 2009. ISBN 978-966-2962-85-7.

LANDIS, Erik-C. Waiting for Makhno: Legitimacy and Context in a Russian Peasant War. *Past & Present*. 2004, no. 183, s. 199–236. ISSN 1477464X.

LEGGETT, G. *The Cheka: Lenin's Political Police*. New York: Oxford University Press, 1981. ISBN 0-19-822552-0.

LICHOLAT, A. V. *Razgrom nacionalističeskoj kontrrevoljucii na Ukraině (1917–1922 gg.)*. Moskva: Gosudarstvennoje izdatěl'stvo političeskoj litěratyry, 1954.

- LINCOLN, W. B. *Red Victory: a History of the Russian Civil War*. New York: Simon and Schuster, 1989. ISBN 9780671631666.
- LITTLEJOHN, G. *A Sociology of the Soviet Union*. New York: Macmillian Education, 1984. ISBN 978-0-333-29427-7.
- LITVINOV, V. O četvertom (oktjabr' 1920 goda) vojenno-političeskom soglašenii meždu revoljucionno-povstančeskoj armijej (Machnovcev) i kommunističeskim pravitel'stvom RSFSR. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 314–340. ISSN 1469512X.
- LOHR, E. (eds.), *The Empire and Nationalism at War*. Bloomington: Indiana, 2014. ISBN 978-0-89357-425-3.
- LYSENKO, A. A. Vijs'kova ta polityčna dijal'nist' otamana N. Ja. Hryhor'jeva (Servetnyka) u 1918–1919 gg. *Ukrajins'kyj istoryčnyj žurnal*. 2009, no. 6, s. 63–80. ISSN 0130-5247.
- MALET, M. *Nestor Makhno in the Russian Civil War*. London: The Macmillan Press, 1982. ISBN 978-1-349-04469-6.
- MALIA, M. E. *Sovětská tragédie: dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. Praha: Argo, 2004. ISBN 978-80-7203-566-3.
- MALIA, M. E. *Lokomotivy dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-194-9
- MARMAZOVA, T. I. Charakteristika osnovnyh etapov machnovskogo dviženija v istoričeskoj literaturne v 1920-ch godov. *Sovremennaja naučnaja mysl'*. 2020, no. 3, s. 57–64. ISSN 2308-264X.
- MARMAZOVA, T. I. Problemnye aspekty v osvečenii machnovskogo dviženija v istoričeskoj literaturne 50–80-ch godov XX veka *Sovremennaja naučnaja mysl'*. 2020, no. 6, s. 73–78. ISSN 2308-264X
- MARSHALL, P. *Demanding the impossible: a history of anarchism: be realistic: demand the impossible!* New ed. vyd. London: Harper Perennial, 2008. ISBN 978-0-00-686245-1.
- MEDVEDEV, R. Vladimir Litvinov: An Obituary. *International Review of Social History*. 1987, vol. 32, no. 3, s. 311–313.
- MENTZEL, P. C. Chaos and Utopia: The Anarchists in the Russian Revolution and Civil War. *The Independent Review*. 2017, vol. 22, no. 2, s. 173–181. ISSN 1086-1653.
- MENZIES, M. *Makhno, une épopée*. L'Echappée, 2017. ISBN 978-2-37309-024-6.
- MERGEL, T. Überlegungen zu einer Kulturgeschichte der Politik. *Geschichte und Gesellschaft*. 2002, vol. 28, no. 4, s. 574–606. ISSN 0340-613x.
- MIŠINA, A. V. N. A. Grigor'jev ataman povstancev Chersonščiny. *Novyj istoričeskij vestnik*. 2006, no. 15, s. 1–7. ISSN 2072-9286.

MOORE, C. M. Review of *Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire*, by Joshua A. Sanborn. *Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia*. 2015, vol. 4, no. 2, s. 347–349. ISSN 2165-0659.

PALIJ, M. *The Anarchism of Nestor Makhno, 1918-1921: An Aspect of the Ukrainian revolution*. Seattle: University of Washington Press, 1976.

PATTERSON, S. *Makhno and Memory: Anarchist and Mennonite Narratives of Ukraine's Civil War, 1917–1921*. Winnipeg: University of Manitoba Press, 2020. ISBN 978-0-88755-580-0.

PATTERSON, K. Typhus and Its control in Russia. *Medical History*. 1993, vol. 37, s. 361–381. ISSN 2048-8343.

PATTERSON, S. The Eichenfeld Massacre: Recontextualizing Mennonite and Makhnovist Narratives. *Journal of Mennonite Studies*. 2014, vol. 32, s. 151–174. ISSN 1918-610X.

PAVLJUČENKOV, S. A. *Vojennyj kommunizm v Rossii*. Moskva: RKT-Istorija, 1997.

PAVLJUČENKOV, S. A. *Krest'janskij Brest, ili predystorija bol'shevistskogo NEPa*. Moskva: Russkoje knigoizdatel'skoje tovariščestvo, 1996. ISBN 5-86554-011-4.

PETERS, V. *Nestor Makhno: The Life of an Anarchist*. Winnipeg: Echo Books, 1970.

PIPES, R. *Dějiny ruské revoluce*. Praha: Argo, 2017. ISBN 978-80-257-2203-9.

POSADSKIJ, A. V. *Krest'janskij front 1918-1922 gg. Sbornik statěj i matěrialov*. Moskva: AIRO-XXI, 2013, s. 237–253. ISBN 978-5-91022-189-9.

POSADSKIJ, A. V. (eds.), *Atamanščina i partizanščina v Graždanskoj vojně: iděologija, vojennoje učastije, kadry. Sbornik statěj i matěrialov*. M.: AIRO-ChChI, 2015. ISBN 978-5-91022-287-9.

PRZYBOROWSKI, M. – WIERZCHOŚ, D. *Machno w Polsce*. Oficyna Wydawnicza Bractwa „Trojka“: Poznań, 2012. ISBN 978-83-933-0821-7

READ, Ch. *From Tsar to Soviets: the Russian People and Their Revolution, 1917-21*. London: UCL Press, 2005. ISBN 9780203995426.

REIMAN, M. (ed.), *Zrod velmoci: dějiny sovětského svazu 1917–1945*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2266-8.

RETISH, A. B. *Russia's Peasants in Revolution and Civil War: Citizenship, Identity, and the Creation of the Soviet State, 1914-1922*. New York: Cambridge University Press, 2008. ISBN 978-0-521-89689-4.

ROSSUM VAN, L. J. Proclamations of the Machno movement, 1920. *International Review of Social History*. 1968, vol. 13, no. 2, s. 246–268. ISSN 1469-512X.

SANBORN, J. A. *Imperial apocalypse: the Great War and the destruction of the Russian Empire*. New York: Oxford University Press, 2014. ISBN 9780199642052.

- SAVČENKO, V. A. *Machno*. Charkiv: Folio, 2005. ISBN 978-966-03-3053-5.
- SAVČENKO, V. A. *Projekt „Ukrajina“. Machnovs'ka Trudova federacija (1917-1921 rr.)*. Charkiv: Folio, 2018. ISBN 978-966-03-8163-6.
- SAVČENKO, V. A. *Avantjursty graždanskoj vojny*. Char'kov: Folio ; Moskva : Izdatel'stvo AST, 2000. ISBN 966-03-0845-0.
- SAVČENKO, V. A. *Dvenadcat' vojn za Ukrainu*. Char'kov: Folio, 2006. ISBN 966-03-3456-7.
- SAVCHENKO, V. The Anarchist Movement Ukraine at the Height of the New Economic Policy (1924-25). *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2017, vol. 4, no. 2, s. 172–186. ISSN 2292-7956.
- SEMANOV, S. N. Machnovščina i jeje krach. *Voprosy istorii*. 1966, no. 9, s. 37–60.
- SERVICE, R. *Lenin*. Praha: Argo, 2002. ISBN 978-80-7203-415-4.
- SKIRDA, A. *Nestor Makhno: Anarchy's Cossack: The Struggle for Free Soviets in the Ukraine 1917-1921*. AK Press, 2004. ISBN 1-902593-68-5.
- SLÁDEK, Z. Ruská emigrace v Československu (Problémy a výsledky výzkumu). *Slovanský přehled*. 1993, vol. 79, no. 1, s. 1–13. ISSN 0037-6922.
- SMELE, J. D. *The Russian Civil Wars, 1916–1926*. New York: Oxford University Press, 2015. ISBN 9780190233044
- SMITH, S. A. The Historiography of the Russian Revolution 100 Years On. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. 2015, vol. 16, no. 4, s. 733–749. ISSN 1538-5000.
- SOLDATENKO, V. F. The Revolutionary Era of 1917–1920 in the Fate of the People of Ukraine: Historical Experience in Assessing Modern Historiographic Concepts. *Nauka. Obshchestvo, Oborona*. 2020, vol. 9, no. 1, s. 285–302. ISSN 2311-1763.
- STITES, R. *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*. New York: Oxford University Press, 1989. ISBN 978-0-19-505536-8.
- STONE, N. – GLENNY, M. *The Other Russia*. London: Faber and Faber, 1991. ISBN 0-571-16130-8
- SVOBODA, D. *Jablko z oceli: zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálneho nacionalizmu v letech 1920-1939*. Praha: Academia, 2021. ISBN 978-80-200-3186-0.
- ŠUBIN, A. V. *Machno i machnovskoje dviženije*. Moskva: MIK, 1998. ISBN 5-87902-023-1. [cit. 2022–03–15] Dostupné z: <http://www.makhno.ru/lit/book3.php>
- ŠUBIN, A. V. *Anarchija mat' porjadka: meždu krasnymi i belymi*. Moskva: Eksmo, Jauza, 2005. ISBN 5-699-10898-X

ŠUBIN, A. V. Krasnoje i černoje: raskol Machno i bol'shevikov. *Žurnal rossijskich i vostočnojevropejskich istoričeskich issledovanij*. 2011, vol. 3, no. 1, s. 63–75. ISSN 2409-1413.

ŠUBIN, A. V. *Machno i jeho vremena: O Velikoj revoljucii i Graždanskoj vojně 1917-1922 gg. v Rossii*. Moskva: URSS, 2014. ISBN 978-5-397-04286-4.

TIMOŠČUK, A. V. *Anarcho-kommunističeskije formirovanija N. Machno, sentjabr' 1917 – avgust 1921 gg.* [cit. 2022–03–15]. Dostupné z: <http://www.machno.ru/lit/book8.php>

TRIFONOV, I. Ja. *Klasy i klassovaja bor'ba v SSSR v načale NEPa*. Leningrad: Izdatěl'stvo Leningradskogo Universitěta, 1964.

TUKAN, V. K. Zvužennja social'noji bazy machnovs'koho ruchu ta joho zhortannja (1921 r.). *Zbirnyk naukovych prac'. Serija: Istorija ta heohrafija*. 2011, vol. 41, s. 16–19. ISSN 2312-1866.

TUKAN, V. K. Suspil'no-polityčna dijaj'nist' N. I. Machno v emihraciji 1921-1934 rr. *Zbirnyk naukovych prac'. Serija: Istorija ta heohrafija*. 2012, vol. 45, s. 24–25. ISSN 2312-1866.

VEBER, V. *Mikuláš II. a jeho svět: Rusko (1894-1917)*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-793-3.

VELYCHENKO, S. *State Building in Revolutionary Ukraine. A Comparative Study of Governments and Bureaucrats, 1917-1922*. Toronto: University of Toronto Press, 2011. ISBN 978-1442641327.

VERSTJUK, V. F. *Kombrig Nestor Machno*. Kijev: Akademija nauk ukrajins'koji RSR institutu istoriji, 1990.

VERSTJUK, V. F. *Machnovščyna: seljans'kyj povstans'kyj ruch na Ukrajinii*. Kijev: Naukova Dumka, 1991. ISBN 5-12-002032-1.

VOLKOVINSKIJ, V. N. *Machno i jeho krach*. Moskva: VZPI, 1991. Istoričeskije portrety. ISBN 5-7045-0108-7.

VOLKOVYNS'KYJ, V. N. *Nestor Machno: lehendy i real'nist'*. Kiev: Perlit Prodakšn, LTD, 1994. ISBN 5-7707-3882-0.

VORONCOVA, G. N. nami ubit izvestnyj ataman Grigor'jev: k istorii gibeli odnogo iz rukovoditelej povstančeskogo dviženija na Ukrajině v gody Graždanskoj vojny. *Rossija i sovremennyj mir*. 2018, no. 3 (100), s. 164–173. ISSN 1726-5223.

WALICKI, A. *Marxismus a skok do království svobody: dějiny komunistické utopie*. Praha: Argo, 2020. ISBN 978-80-257-30.

WALT, van L. – SCHMIDT, M. *Black Flame: The Revolutionary Class Politics of Anarchism and Syndicalism*. Oakland: AK Press, 2009. ISBN 978-1-904859-16-1.

WOODCOCK, G. *The Anarchist Prince: A Biographical Study of Peter Kropotkin*. New York: Kraus Reprint, 1970. ISBN 978-0805203059.

YAROSLAVSKY, E. *History of Anarchism in Russia*. New York. 1937.

Zavantažyty Usna istorija Stepovoji Ukrajiny, vol. 1. Zaporizžja: Tandem, 2008. ISBN 978-966-488-006-7.